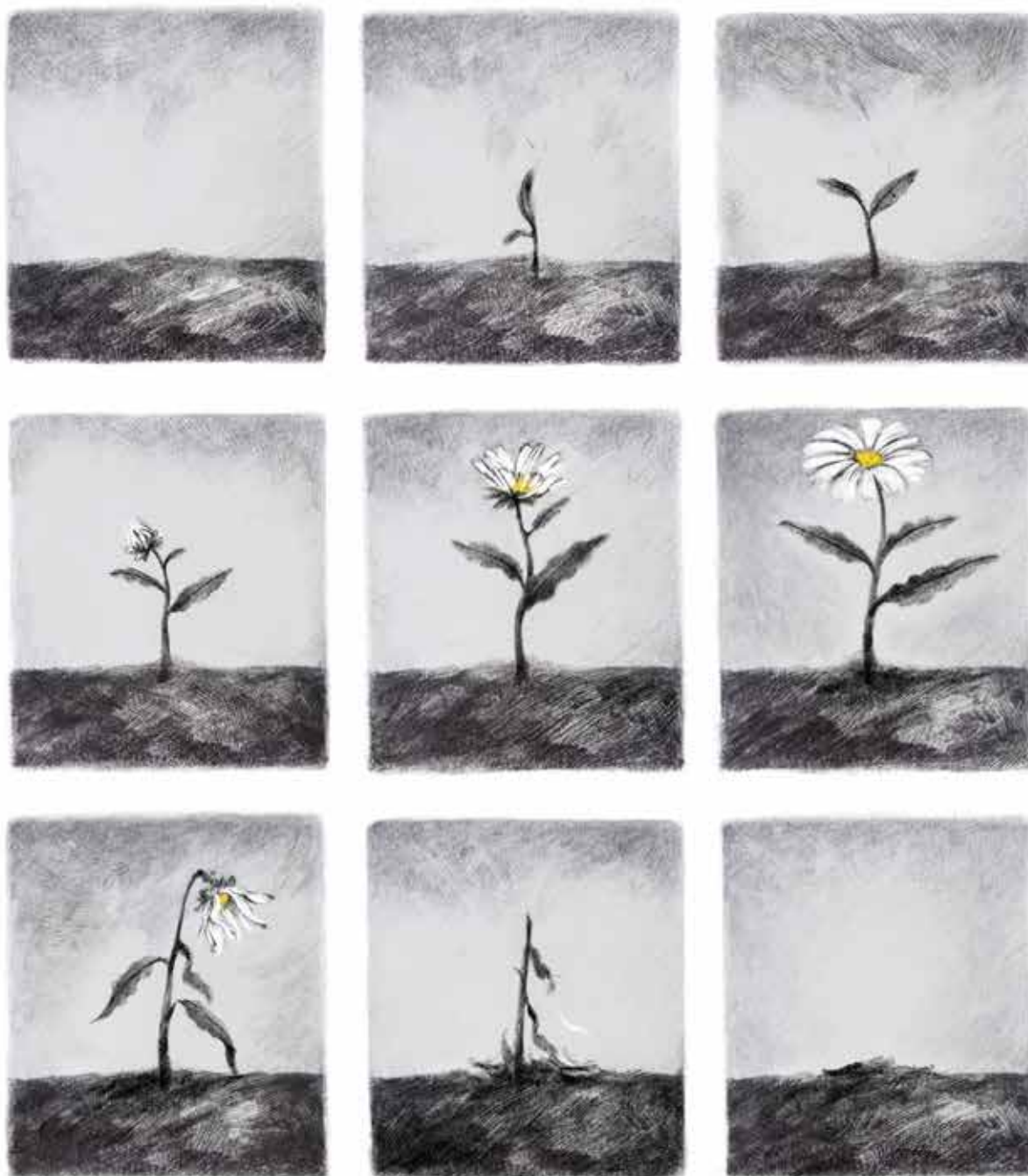

fr! tanke

MEDLEMSMAGASIN FOR
HUMAN-ETISK FORBUND
03/2021

D ø d e n .

Formålsparagraf

» Fri tanke er et redaktørstyrt magasin som distribueres til medlemmer i Human-Etisk Forbund og andre interesserte, og en nettavis som er åpen for alle. Fri tanke redigeres etter redaktørplakaten.

» Fri tanke arbeider ut fra Human-Etisk Forbunds verdigrunnlag.

» Fri tankes oppgave er å lage nyheter, reportasjer, bakgrunnsstoff og meningsartikler om tema som ligger innenfor Human-Etisk Forbunds interessesfære. Det vil si tema tett knyttet til det humanistiske livssynet, som for eksempel kritisk tenkning, livsmening, ytringsfrihet, menneskerettigheter generelt, etikk og menneskesyn. Fri tanke skal både ha innhold fra hele Norge og dekke internasjonale forhold.

» Fri tanke skal være en premissleverandør for religions- og livssynsdebatten i Norge.

» Fri tanke er ikke-kommersiell og fullfinansiert av Human-Etisk Forbund.

*Vedtatt av Human-Etisk Forbunds hovedstyre
8. februar 2019*

fri tanke

MENNESKER

Noen mennesker liker samtaler om døden. Noen mennesker er tettere på døden enn andre. Noen mennesker vil ha hjelp til å dø.

IDÉER

Hvordan forsones med dødens klo over livet? Og hvordan ivareta tradisjoner på en måte som gjør dem levende og relevante?

FORBUNDET

Human-Etisk Forbund arbeider for å få norske kommuner til å prioritere livssynsåpne seremonirom. Dessuten lanserte de også nylig en kampanje mot hat.

SIDE 6–53

SIDE 54–75

SIDE 76–90

TETT PÅ DØDEN

Fire ulike historier om død

SIDE 13

EN GOD DØD

Bør vi tillate aktiv dødshjelp?

SIDE 32

FØRSTEKVINNEN 85 ÅR

Tidligere HEF-leder Kari Vigeland

SIDE 46

EKSISTENS OG DØD

Ny spalte om filosofiske tema

SIDE 56

SKRÅPLANEFFEKTEN

Problematiske argumentasjon

SIDE 62

TRADISJON OG BRUDD

Humanistisk gravferd er både og

SIDE 66

Døden til ettertanke

En aprilnatt for to år siden satt jeg og våket over min fars dødsleie. De siste dagene var døden gradvis trådt nærmere, til det gjennom denne natten bare var den ujevne pusten som vitnet om at han fortsatt var blant de levende. Tidlig, tidlig om morgenen åndet han ut en endelig gang, og hjertet hadde sluttet å slå. Det siste av det som hadde vært min far var nå borte, bare det kroppslige skallet og minnene var tilbake.

Døden er kanskje livets største mysterium å ta innover seg – at noe som lever i det ene øyeblikket kan slukne for godt i det neste. Det er ikke til å forstå. Det å overvære dette øyeblikket fylte meg også med en med slags ærefrykt – for døden, men ikke minst for livet.

Kom døden som en venn eller fiende for min far? De siste årene hadde hans 74-årige kropp og livskvalitet vært redusert av et kraftig hjerneslag, med etter hvert påfølgende smerter og ubehag. Det siste hadde han ikke språkevne til å si tydelig ifra om.

Hadde han ønsket å få hjelp til å slippe før? Han var humanist og ateist, og i sin tid tydelig på at livet var her og nå, og at det var det aktive livet – fylt med opplevelser, fellesskap, samtaler og lesning – som hadde verdi. Jeg er ikke sikker på om han ville ha ønsket å leve bare for å leve. Jeg er sikker på at han ikke ville ønsket den tilværelsen han hadde sine siste år.

Jeg må bare erkjenne at dette er spørsmål jeg aldri vil få svar på. Men fordi døden lot ham slippe mer lidelse, mer ubehag, var det også en lettelse i sorgen for oss nærmeste.

Denne lettelsen er det mange pårørende til mennesker som velger aktiv dødshjelp også kjenner på, blant annet nederlandske Heleen Weber, hvis

datter fikk hjelp til å dø for omkring to år siden. Datteren hadde vært psykisk syk halve livet, og at hun fikk eutanasi vil nok mange oppfatte som en bekreftelse på Nederlands vei ut på skråplanet, der dødshjelp tilsynelatende utvides til å gjelde stadig flere grupper. Men Weber er helt klar på at psykisk sykdom kan innebære like uutholdelig smerte som fysisk sykdom, og være en like dødelig tilstand.

Human-Etisk Forbund har ikke tatt stilling for eller imot aktiv dødshjelp, men gått inn for en offentlig utredning om aktiv dødshjelp. Foreløpig er det fortsatt en ikke-sak for det politiske Norge. Og kanskje skal ikke forbundet heller ta stilling – men isteden legge til rette for gode diskusjoner om temaet. Samtidig som vi må forstå at dette for en del mennesker med nedadgående sykdom er noe det kan være vanskelig å diskutere med innestemme. Årlig reiser et lite knippe nordmenn med alvorlig sykdom til en av de lovlige dødshjelp-klinikkene i Sveits for å få hjelp til å gjøre slutt på livet og lidelsen.

Dette nummeret handler om døden – i vid forstand. Om det å snakke om døden, om det å hankses med tanken på døden, om det å være tett på døden, om det å lindre døden, om det å forårsake døden, om aktiv dødshjelp, om gravferd og seremonirom. Likevel er vi bare så vidt inne på det store tema døden er. Kanskje har vi ikke engang berørt det du synes er det mest vesentlige, men jeg håper likevel innholdet gir deg noe til ettertanke.

KIRSTI BERGH,
redaktør av Fri tanke

PS Et ja til
organdonasjon
kan redde liv.
Alle kan si ja til
organdonasjon!
Fortell dine
nærmeste at
du vil være
organdonor.organdonasjon.no

Har du **ris**
eller ros eller
tilbakemeldinger
av annet slag –
send oss gjerne på
fri.tanke@human.no

MENNESKER

«Humanister anser at det ikke er noen forutbestemt mening med tilværelsen. Vi er frie til å finne mening og mål i eget liv, gjennom individuell refleksjon, sosial samhandling og ved hjelp av den rike kultur vi mennesker har skapt innen vitenskap, filosofi og kunst.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[08]

SNAKK OM DØDEN

Døden er ikke lenger like tabu og det hjelper å snakke om den.

[13]

TETT PÅ DØDEN

Fire mennesker har hatt døden tett på seg på ulike måter.

[32]

EN GOD DØD

Hva er argumentene for å tillate aktiv dødshjelp?

[46]

FØRSTEVINNEN

Kari Vigeland har vunnet mange kamper – og håper å se en siste seier før hun dør.

Det hjelper å snakke om døden

Podkast, bøker, film, sosiale medier, forskning og kafé
– vi tematiserer døden som aldri før.

TEKST: KIRSTI BERGH ILLUSTRASJON: MISSBOO.NO

Er du blant dem som ikke kan få nok av døden som tema, eller tilhører du dem som kjenner dødsangsten gripe som en kald klo om hjertet konfrontert med for nærgående skildringer av den? Uansett har du kanskje merket at døden stadig oftere tas opp som tema – det være seg radioprogram, dokumentarer, i fiksjonsuniverset eller nyhetene. Ja, i nyhetene har koronadøden vært en rød tråd gjennom hele pandemien. Og uansett om noen nær deg har dødd i løpet av det drøye pandemiåret har du nok fått med deg begrensningene korona har lagt på gjennomføring av gravferder.

Human-Etisk Forbund er naturlig nok også inne på dødsfeltet, gjennom sine gravferdsseremonier for medlemmer og andre. Forbundets rådgiver for gravferd, Eivind Eggen, som også er sosialantropolog, er i tillegg over snittet interessert i tema døden, og tidligere i år var han med og lanserte podkasten «Prosjekt døden».

– Vi ville lage podkast om døden fordi vi ville ta Human-Etisk Forbund inn i ordskiftet om døden, forteller Eggen, som var en av to programledere i forbundets podkastsatsning.

EKSISTENSIELL MURRING

I tillegg til gravferdsseremonier har forbundet også arrangert populære dødskafeer, filosofikafeer hvor samtaler om døden står på menyen. Gjennom podkasten har målet vært å dekke enda mer. De fire episodene på til sammen drøyt to timer tar opp døden i, om ikke all sin bredde, så et ganske bredt perspektiv: Hvorfor markerer vi døden, hva skjer rent praktisk og rutinemessig med oss når vi dør og hvorfor er den så vanskelig å snakke om?

Utgangspunktet for programlederne Eggen og Siri Sandberg, som også er rådgiver i Human-Etisk Forbund, men arbeider med ungdom og konfirmasjon – selve livet, var altså at døden var et interessefelt som førstnevnte

gjørne snakket om, mens det for Sandberg var noe hun helst ikke snakket om.

Derfor ble podkasten også utformet som en utforsking av det å ta opp de vanskelige temaene. For selv om døden «er overalt», er det mye som kan være vanskelig. Fra døden som en eksistensiell murring i bakhode til døden som en praktisk utfordring du møter når faren til en venn går bort.

– Hva svarer best på problemstillingen vår med podkasten? Det var at vi er tjent med å tenke på døden fordi vi kommer ikke unna den, og målet med podkasten er å drive med folkeopplysning om hva er det som hadde gjort det enklere hvis vi hadde hatt de rette ordene. Basiskunnskapen, så å si. Det å tenke på døden er vanskelig, og det blir ikke nødvendigvis lett, men det kan bli lettere, understreker Eggen.

For Sandberg ble arbeidet med podkasten en hjelp til å håndtere temaet bedre. Det som hjalp henne mest, var samtalen med psykolog Victoria Forsberg, som beroliger med at dødsangst – frykt for døden – er helt naturlig. Det er ikke alle som får forsonet seg med døden, og det er greit.

– MORSOM DØDSPRAT

En som har et ganske annet forhold til døden enn Sandberg, er Katarina Zwiłgmeyer, som til vanlig jobber i gravferdsbyrå. I 2013 tok hun sammen med Else Werring, som i dag er studenthumanist i Oslo, initiativet til Dødskafé i Norge, filosofikafeen som er blitt et veldig populært tilbud også i HEF-sammenheng. Zwiłgmeyer har vært involvert i Dødskafé-drift helt fram til korona satte en midlertidig stopper for det.

– Jeg synes døden er veldig viktig – og morsom – å prate om.

– Døden kommer ikke noe fortere om vi tenker på den. Vi i Dødskafé mener jo at det er viktig å tenke på døden, selv om den ikke kommer før om lang tid. Det er en viktig del

av livet å ha en bevissthet rundt at man er dødelig. Hvis man ikke prøver å glemme at man skal dø, kan man kanskje leve mer.

Tanken bak Dødskafé var å skape et mer naturlig og bevisst forhold til døden.

– Vi opplevde at det fantes et behov for å snakke mer om døden, for det var mange som ikke turte snakke om dette. Men også fordi det er veldig viktig for å leve.

– Vi tror at ved å snakke om døden blir den mer normalisert og ikke så skummel. På Dødskafe snakker man om døden i to timer, og så kan man gå ut og feste med venner. Da trenger man ikke jobbe så hardt med å dytte det unna, for da har man vært der litt.

FORLØSENDE UTVEKSLING

Zwiłgmeyer er overbevist om at det å snakke om døden gir et mer naturlig forhold til den. De som kommer på dødskafeen har et mangfold av innfallsvinkler til døden. Og noen ganger møtes ulike utfordringer knyttet til døden og erfaringer utveksles: Da kan hun som aldri fikk snakket om sorgen over det døde barnet ta den opp, og de som ikke visste hva de skulle si til noen som hadde mistet en nær, kan forklare hvorfor de syntes det var vanskelig.

– Personen som har gått og båret på smerten i lang tid, eller disse følelsene som gnager, får kommet litt videre, sier hun, men understreker at kafeene ikke er terapi- eller sorggrupper, men møtesteder for mennesker som ønsker å samtale om døden.

– Jeg tror det er bra for 99,5 prosent av oss å snakke om døden.

Zwiłgmeyer har jobbet 16 år i gravferdsbyrå og erfart at det for eksempel er lurt å ha snakket med sine nære før man dør.

– Snakk med dem om det at vi skal dø, og fortell dem hvis du har noen ønsker. Og hvis du ikke har noen ønsker, synspunkter eller direktiver – så si det også. Da er det i hvert

EIVIND EGGEN

UENDRET: Katarina Zwiłgmeyer har jobbet i gravferdsbyrå i 16 år, men synes ikke egentlig at hun i løpet av disse årene har merket at døden har blitt noe mindre tabubelagt eller noe som folk engasjerer seg mer i. FOTO: KIRSTI BERGH

fall snakket om og de vet det. Selv der mor har gitt beskjed om at det hele skal være lite og nesten i stillhet, synes de fleste familier at det er greit at den som er død mente noe. Ikke minst fordi de etterlatte ofte har ulike meninger, og dette har ikke blitt noe lettere med nye familier, bonusbarn og pappas nye kone. Den avdødes vilje virker samlende når alle har ulike meninger.

STORE ENDRINGER

Zwiłgmeyer har også snakket med barna sine om sine ønsker. Hun vil helst ikke ha noen prest og hun vil gjerne ligge i åpen kiste på kjøkkenbordet, for da må alle forholde seg til at hun er død. I tillegg ønsker hun, ehm, å bli spist av ville dyr.

– Jeg vil ligge på bakken, lett tilgjengelig. Det skal være «paybacktime»: Når jeg har

spist dyr i sytti år, kan noen dyr få spise meg.

Hun vil selvsagt ikke at barna skal bryte loven for å oppfylle hennes ønske, og i grunnen har hun kommet til at det å planlegge sin egen gravferd ikke er så viktig for henne.

– Da jeg var fjorten år var det nok viktig for meg å si at jeg ikke ville ha prest, ikke ditt og ikke datt, ikke den musikken og ikke salme, og hvert fall ikke kirke. Nå tenker jeg at hvis det skulle være viktig for barna mine – for all del! Da må de få lov til det.

Selv om de fleste er konservative når det kommer til gravferd – det er ikke når far har dødd at du vil gjøre de mest outrerte valgene – har det skjedd store endringer i våre valg på dette feltet de siste tiårene. Stadig flere velger askespredning og livssyns åpne seremonier, kirkens grep om gravferd er i ferd med å svekkes. I 2020 ble rekordmange

kremert, opp over fem prosent og utgjorde 44 prosent på landsbasis. I tillegg gikk antall askespredninger opp med 13 prosent, ifølge avisa Dagen.

SEKULARISERING OG INDIVIDUALISERING

Hva sier forskningen om dette? Døden er også blitt et eget forskningsfelt, og den danske sosiologiprofessoren Michael Hviid Jacobsen har jobbet med «dødens sosiologi» og oppsummerer de største endringene i vår kulturs forhold til døden med tre begrep: 1) Sekularisering, at kirkens og religionens rolle i vårt forhold til døden har forandret seg betydelig. 2) Profesjonalisering, at døden i vid utstrekning nå ivaretas av forskjellige profesjoner i særlige kontekster som sykehus og hospice. Og ikke minst 3) Individualisering, at vi i økende grad former vårt eget forhold til døden fristilt fra tradisjon og med fokus på det som er personlig meningsfylt både når det gjelder tro, tanker og ritualer.

I denne individualiseringen har vi kanskje også begynt å «ta tilbake» vårt forhold til døden?

– På mange måter er det meningsfylt å snakke om at vi forsøker å «ta døden tilbake» fordi døden i mange sammenhenger eksponeres mer enn tidligere. Det gjelder ikke minst gjennom mediene.

Noe som synliggjøres gjennom vår bruk av sosiale medier knyttet til død:

– Sosiale medier har på mange måter gjort det lettere for oss å dele og uttrykke våre følelser av sorg og medfølelse i forbindelse med død og tap. For noen er de kanskje til og med blitt en erstatning for å si og å gjøre de tingene som man tidligere gjorde, når noen var syk, døende eller har mistet. Sosiale medier tilbyr en kommu-

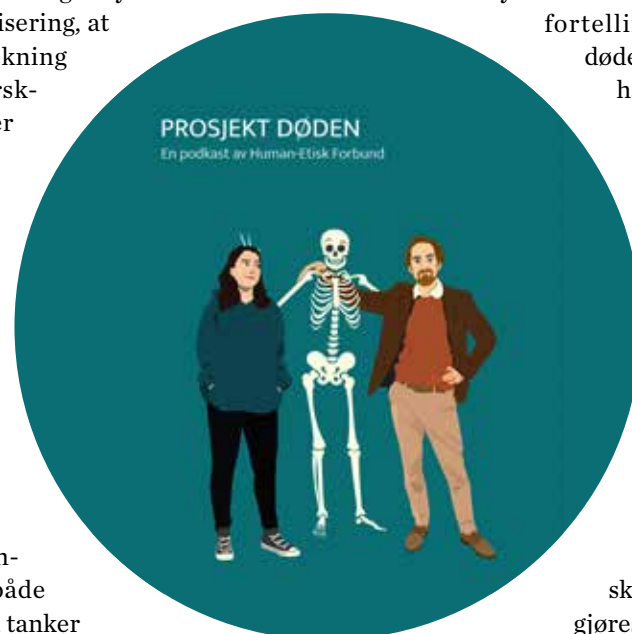
nikasjonsmulighet, men også en distanse. Som et supplement til alminnelig fysisk omsorg kan de tjene et viktig formål knyttet til død og sorg, men teknologien kan også virke kald, distansert, standardisert og begrensende, understreker Jacobsen.

IKKE HELT AVTABUISERT

På den ene siden mener Jacobsen at døden fortsatt er et tabu, fordi vi har vanskelig for å uttrykke oss og snakke meningsfylt om den, og vi blir stadig vekk usikre når virkelig død inntreffer. Men på den andre siden er døden er svært nærværende gjennom film og nyheter som formidler kunnskap, fortellinger og bilder av døden til oss. Likevel har han vanskelig for å se for seg at døden helt og holdent kan «avtabuiseres».

– Døden er tross alt ikke en hverdagshendelse for de fleste av oss, og døden avslutter et unikt og uerstattelig menneske. Så det enkelte menneskes død kan aldri helt gjøres til noe som blott er som en mild bris over kinnet som passerer forbi. For de fleste er døden et frontalangrep, den oppleves som et følelsesmessig overgrep, et traume. Selv om vi bruker hele livet på at forberede oss på at døden både rammer våre kjære og oss selv, oppleves det likevel som noe uventet og overraskende når den inntreffer. Selv om vi vet at vi skal dø, og at alle dem vi elsker også skal dø, er det ikke desto mindre en kunnskap som når døden inntreffer forekommer både uvirkelig og ubegripelig.

– Det er derfor vi – både enkeltvis og som samfunn – bygger opp en lang rekke forsvarsmekanismer mot dødens ubehag, vi kan kalle dem for tabu, fortrenning eller likegyldighet. Til syvende og sist vitner de nettopp om at døden er noe av det mest betydningsfulle i livet.

– Du er aldri førebudd

Tor Arne Granmo mista kona si allereie før ho døydde, men det forenkla ikkje møtet med døden.

TEKST: SILJE PILEBERG FOTO: TOR ARNE GRANMO

Då Tor Arne Granmo (71) mista kona Anne Kari etter fem år med Alzheimers sjukdom, var det fleire som sa: «Du var jo førebudd på døden?»

Men han kjende det ikkje slik.

– Du er aldri førebudd, uansett om du veit at det skal skje. Eg trur at døden er like vanskeleg å bere uansett. Då ho levde, kunne eg jo besøke ho, sjølv om ho ikkje merka at eg var der. Den dagen ho var død, var det ingen å gå til.

Bit for bit hadde ho blitt borte for han.

– Eg mista henne jo på ein måte då ho ikkje lenger kjende meg att. Og dei siste månadene låg ho der berre, utan nokon som helst kontakt med meg. Det var vondt og vanskeleg. Men når døden blir ein realitet, er det endeleg.

DEN SISTE BILTUREN

Alzheimers sjukdom er den vanligaste årsaka til demens. Hjerne-celler skadast og går tapt, og dei første symptoma er vage. Granmo hugsar at Anne Kari ein kveld kom heim frå jobb og sa at første giret på den nye bilen ikkje virka. Jo, det gjer det vel, sa ektemannen. Nei, sa Anne Kari.

Dei sette seg i bilen, med henne bak rattet. Ho køyrde i 80 km/t, skulle svinge av vegen og prøvde å setje bilen i første gir. Det gjekk ikkje – slik det aldri går, sidan første gir er for aller lågaste fart.

Tor Arne forklarte. Men Anne Kari stod fast på at slik hadde ho alltid gjort det. Etter det køyrde ho aldri meir bil.

EIT SJOKK

Dei hadde merka andre teikn også. Ho sleit med å skrive og rekne. Og frå jobben hennar med døvblinde kom det tilbakemeldingar om at ho hadde gjort ting som ikkje var likt henne. På St. Olavs hospital fekk dei vite årsaka.

– Det var eit brutalt sjokk. Ingen i slekta hadde hatt det. Vi måtte berre møte det, fortel Tor Arne Granmo.

Han spurte seg: Korleis skal dette bli? Anne Kari var berre 57 år.

– Eg visste jo såpass at ho kom til å dø før meg.

Denne tida sa Anne Kari noko til han som han aldri skulle gløyme: «Du skal ikkje slutte å leve den dagen eg går bort. Og du skal sende meg på sjukeheim før eg går naken på butikken.»

ALLE HEITTE TOR

Det skulle gå to år før ho flytta til sjukeheim. Innan den tid hadde Anne Kari vakna om natta og funne ein framand mann i senga si. Den framande mannen var Tor Arne.

Ofte når han kom for å hjelpe henne, spurte ho kva han heitte. Igjen og igjen svarte han at han heitte Tor og kom frå Trondheim. Til slutt sa ho: «Veit du, det seier dei alle saman. Alle som kjem hit og hjelper meg seier at dei heiter Tor. Eg trur ikkje noko på det, men det gjer ingenting, for de er så snille alle saman.»

Ektemannen hennar? Nei, han hadde stukke av. Den djevelen.

– Noko av det tøffaste med sjukdomen var at eg ikkje fekk lov til å vere ektefellen hennar, fortel Granmo.

HADDE IKKJE SVIKTA

Han klarte ikkje å vere med på flyttinga til sjukeheimen. Det var tre dagar før 17. mai og han ville helst utsette det. Men styraren meinte at det alltid ville komme dagar, bursdagar, høgtider. Den vaksne dottera deira kom og hjelpa til.

– Då Anne Kari flytta til sjuke-

REISE: Anne Kari Granmo fotografert på ei av dei siste turane dei hadde i lag før ho vart for dårleg, til Fosenhalvøya i Trøndelag.

GRAVMINNE: Tor Arne Granmo ønskjer å halde grava til kona i orden og er der ofte for å passe på, men ikkje så ofte som før.

«Eg visste jo såpass at ho kom til å døy før meg.»

heimen, var ho ikkje lenger Anne Kari. Kjærleiken var der sjølsagt framleis, men det kjendest meir som omsorg. Eg ønska at ho skulle ha det så godt som mogleg.

Då han for første gong våga seg innom 16. mai, kom Anne Kari og møtte han. Ho kjende han igjen – som hjelparen Tor.

– Det vart ei stund med sterke kjensler for oss begge. Tårene rann. Ho sa at eg ikkje hadde svikta henne, slik ektemannen hadde gjort. Eg var glad for å bli godtatt. 17. mai vart ein festdag. Dei møttest på sjukheimen: ho i bunad, han i dress.

ANNE KARI VAR BORTE

– *Når følte du at du mista kona di?*
– Nokon få dagar etter at ho

vakna om natta og ikkje kjende meg att, snakka eg med legen. Vi var samde om at eg nok hadde forsvunne for godt for henne. Då forstod eg at Anne Kari var borte for meg, etter 36 år saman.

Det var veldig tungt, fortel han.
– Men som med alt det andre, måtte eg vedkjenne det og leve med det. Eg bad ikkje til Gud. Det eg opplevde, gjorde meg berre enda meir overtydd om at det ikkje finst nokon.

Og Anne Kari levde jo framleis, sjølv om han ikkje fekk kontakt med henne. Han kunne besøke henne, halde henne i handa. Dette gjorde han ofte, og ho vart alltid glad for å sjå han.

Likevel vart ho stadig dårlegare. På eit tidpunkt måtte ho på psyki-

atrisk institusjon. Ambulansen ville ikkje ta henne med fordi ho var aggressiv, så ho vart henta av politiet. Granmo besøkte henne der òg.

DØYDDE PÅ EIN BURS DAG

Dei siste månadene av livet sitt var Anne Kari tilbake på sjukeheimen. Ho hadde heile tida ein pleiar hos seg og møtte ingen av dei andre bebuarane.

Då ho til slutt døydde, hadde ho vore sjuk i fem år. Det var om kvelden 24. mai, på bursdagen til dottera. Det vart inga scene, alt var roleg, hugsar Grønmo. Familien sat rundt henne.

Han gjekk dei ti minutta heim. Hylte, grein, sparka i veggane i ein halvtime. Spurte seg kvifor dette

«Eg veit at det skal skje ein gong, og då trur eg at alt er slutt.»

måtte skje med akkurat han.

Den neste morgonen gjekk han til sjukheimen igjen. Rommet var rydda, lys var tente.

– Eg var der faktisk tre gonger den dagen. Eg ville berre opp og sjå. Då såg eg ei fin, roleg Anne Kari utan noko vondt. Det var også på ein måte godt, og det beste for Anne Kari.

VIL SNAKKE OM LIVET

I dag er det ti år sidan Anne Kari gjekk bort. Granmo har selt huset og kjøpt leilegheit.

Han er også likeperson i Nasjonalforeningen for folkehelsen, der han har kontakt med folk som har mista sine nære. Han har erfart at det først og fremst er livet, ikkje døden, folk ønskjer

å snakke om. Som: Kva skal ein gjere no? Korleis skal ein leve med det vanskelege som har hendt?

– Då er eg veldig opptatt av at ein ikkje må gløyme seg sjølv. For då kan det gå gale med to personar. Det same gjeld viss den du er glad i, er sjuk: Eg forstår godt at folk ønskjer å gjere det dei kan, men ein må ikkje slite seg ut, seier han.

Sjølv oppdaga han i ettertid at det var best både for Anne Kari og han sjølv at ho vart ivareteken på sjukeheimen. Då kunne han gå på jobb utan å vere uroleg for tryggleiken hennar.

LEVER VIDARE

Etter dødsfallet har han klart å leve vidare, akkurat som Anne

Kari ønska. Han har halde fram med interessene sine: skrive for lokalavisa og reist på fototurar både fjernt og nært. Han har fått ny kjærast. Like etter intervjuet skal dei på tur med Hurtigruta.

Han ønskjer å halde grava i orden og er der ofte for å passe på, men ikkje så ofte som før.

– Ein person du har delt livet med, vil aldri forsvinne. Men sorga skal ikkje dyrkast.

Sin eigen død tenkjer han heller ikkje så mykje på.

– Eg veit at det skal skje ein gong, og då trur eg at alt er slutt. At det ikkje finst noko etterpå. Men no er eg oppteken av å leve.

– Eg vil vere eit ja-menneske

Å jobbe med døyande pasientar har gjort Benedikte Nyborg Mæland (35) meir oppteken av å leve.

TEKST: SILJE PILEBERG FOTO: DAN MARINER

tre år var sosionom Benedikte Nyborg Mæland del av palliativt team ved Nordlandssykehuset. Då var jobben hennar å vere saman med menneske som hadde fått dødsbodskapen og deira pårørande.

Ho opplevde at mange reagerte med å dytte døden bort. Dei spurte seg: «Men kva viss eger ein av dei eg har lese om? Ein av dei som overlever?»

«Skulle eg ha eit mål i livet, måtte det vere å bli mett av dage.»

– Eg trur at det handlar mykje om at vi ikkje ønskjer å forlate det vi kjenner og veit. Her har vi kanskje venner, familie og planar for framtida. Men kva skjer når eg døyr, kvar blir eg av? Gjer det vondt? Har eg ikkje ei konkret tru som lovar grønare gras på andre sida, har eg ingen fasit.

Å STARTE EIN SAMTALE

Ein del av jobben i palliativt team var å tematisere døden, både for den døyande og for pårørande. Mange må ta stilling til ting som testamente og korleis dei skal gravleggast. Og ikkje alle ønskjer å snakke om det.

– For mange pårørande er dette kjempevanskeleg. Kanskje kjennest det litt frekt å ta det opp. Mange blir usikre på korleis dei skal vere. Då kan palliativt team hjelpe til med å få dialogen i gang.

Ho trur det ville hjelpe om døden tidlegare vart ein del av livet: at vi snakka om døden i periodar av livet når han ikkje kjennest så trugande.

– Eg trur at det kan gjere ting lettare om du har tenkt over ting og kanskje laga eit testamente.

DEN SISTE TIDA

Mæland har erfart at den siste tida kan vere veldig ulik for ulike

menneske. Både situasjonen og personlegdomen påverkar. Mange blir opptekne av praktiske ting, som å flytte heim for å dø der. Kanskje planlegger dei det som om dei forstår at dei skal dø, samtidig som dei går med eit håp om at dei skal bli friske.

– Aksepten for at ein skal døy kjem ofte ikkje før heilt på slutten. Då kan mange ønske seg tilbake til sjukehuset, fordi dei blir redde. Kanskje går dei over i ein litt panisk tilstand og får mykje morfin.

Andre klarer å vere meir avslappa, iallfall utanpå. «Ja, ja, alle skal døy,» seier dei kanskje.

Ho har opplevd at mange sluttar å leve når dei får vite at dei skal døy; at dei sluttar med dei små tinga som gjev glede i kvardagen.

– Døden tar over kvart aspekt av dagen. Det er naturleg, men samtidig er det vondt, for den tida blir det siste minnet. Eg brukte mykje tid på å hjelpe folk å finne attende til gleda i augneblinkane.

«Eg brukte mykje tid på å hjelpe folk å finne attende til gleda i augneblinkane.»

SØKJER DET KONKRETE

Mæland trur at det er lettare for oss menneske å ta stilling til det vi kan plassere og kategorisere.

– Mange pårørende spurte kvar dag om personen skulle døy i dag, eller kor lenge det var igjen. Kanskje tenkte dei at om dei visste dette, kunne dei førebu seg eller handtere situasjonen betre. Spørsmåla kom nok også i desperasjon etter svar i ei vag, vanskeleg, urettferdig og slitsam tid.

Ho hadde likevel få svar å gje. For anten vi er friske eller sjuke, har vi ingen kontroll over døden, påpeikar ho. Han kan kome plutseleg eller snikande.

– Det viktige for meg var å gje håp til pasientane. Ønska dei å leve i håp, skulle dei få lov til det. Dei fekk så klart realistisk og faktabasert informasjon, men om du håper på ein betre slutt, må det vere lov. Det kan redusere mykje smerte den siste tida.

BOBLER OG RØVARHISTORIER

Sjølvs kjem ho frå ein familie som heile tida har snakka ope om døden. I barndommen tenkte ho sjølv at faren snart ville døy, for han var eldre enn andre fedrar ho visste om.

Han døydde i 2012, den same tida som Mæland fødte sitt andre barn.

– Eg hugsar at han låg der i kista, men han var ikkje der.

I gravferda skåla dei i sjampanje og fortalde røvarhistorier frå faren sitt liv, akkurat slik faren hadde ønska det.

– Det var veldig fint. Hans venner fekk fortelje historier som eg kan ta med vidare til mine egne

barn. Så lenge vi held desse minna i livet, lever arven hans vidare.

Mælands mor har allereie funne seg ei gravstøtte: ein marmorstein som ho fann på ein byggeplass og pent spurte om ho kunne få ta med seg.

OVERTRU

Men når Mæland tar med seg si opne haldning til venner – og for eksempel seier at «eg kan jo døy i morgon» – blir ho ofte møtt med at slikt må ho slett ikkje seie, for då kan det jo skje!

– Det er ein del overtru rundt slike ting. I tillegg meiner eg at vi brukar altfor mykje tid på å bekymre oss, også for døden, som vi faktisk ikkje kan gjere noko med.

Å jobbe tett på døyande pasientar har gjeve henne eit anna perspektiv. Ho har opplevd at mange ikkje har vore fornøgde med livet dei har levd, kanskje har dei spurt seg kvifor dei tok enkelte av dei vala dei gjorde.

Å STYRE TANKANE

– Vi menneske kan jo gjerne kvi oss for å ta val som kjennest riktige og heller velje det som ventast av oss. Eg trur at mange innser dette først når det er for seint. Aksept for levd liv er ikkje lett.

Sjølvs gjer ho det ho kan for å leve i augneblinken og vere til stades i det ho held på med.

– Viss eg går og tenkjer på ting eg ikkje kan gjere noko med, jobbar eg med å styre tankane i ei retning der eg er her og no.

Det er ikkje ein eigenskap som kjem over natta, forklarar ho. Ho må heile tida øve og har hatt

glede både av mindfulness-øvingar og yoga. Ifølgje Mæland deler ho dette med mange andre som jobbar med døyande menneske. For kunsten å leve i notida kjem ikkje berre til nytte i privatlivet:

– Er du til stades her og no, kan du også bli betre til å halde ein balanse der du er nær pasienten, samtidig som du ikkje blir altfor

personleg prega av det.

Det er halvanna år sidan Mæland slutta i jobben i palliativ team. I dag jobbar ho som organisasjonsrådgjevar i Human-Etisk forbund i Bodø og er sjølv humanist. Ho trur ikkje på eit liv etter døden. Då opplever ho det som ekstra viktig å gripe fatt i augneblinkane.

– Då er det berre her og no, og tida går så fort. Eg vil leve no og vere eit ja-menneske, for eg veit aldri kvar det kan føre meg.

Også ho kan vere bekymra, både for borna sine og for sjølv å døy.

– Men ein kjem ikkje bort frå døden. Eg må berre håpe at eg får eit langt liv utan for mykje sjukdom,

GLEDE: Å jobbe med døyande har gjort Benedikte Nyborg Mæland meir oppteken av å leve i augneblinken. – Eg har blitt flinkare til å finne lykke og gleda i dei små tinga, som å ete eit rundt knekkebrød med havsalt og gräddost.

men med mykje latter og glede, smil, gråt og alt som høyrer med. Skulle eg ha eit mål i livet, måtte det vere å bli mett av dage.

Du kan og høyre Benedikte Nyborg Mæland fortelje i podkasten Prosjekt Døden fra Human-Etisk Forbund.

– Vi burde snakke meir om livet enn om døden

Overlege Morten Horn (52) misunner dei som kan leve lange strekk av livet sitt utan å tenkje på døden.

TEKST: SILJE PILEBERG FOTO: IHNE PEDERSEN

Døden er ein kjip del av legegjerninga. Eg ser på han som eit nødvendig vonde. Men samtidig er det eit felt der vi legar kan gjere ein veldig stor skilnad for menneske.

Overlege Morten Horn har jobba som nevrolog i om lag 25 år. I jobben har han møtt mange pasientar med den dødelege nervesjukdomen ALS, og også mange med meir sjeldne nevrologiske sjukdomar.

Han har fleire gonger teke del i folk sine siste livsreiser.

– Ein kjem til eit punkt der det ikkje er ønskeleg, eller mogleg, å forlenge livet lenger. Då kjem døden. Ein god død handlar for meg om at ein må prøve å ha det så godt som mogleg i ein slik situasjon; der ein opplever omsorg og føler seg trygg.

TAKKSEMD

Han og ALS-teamet han jobbar i har mange gonger opplevd takksemd, både frå pårørende og døyande, over støtta dei fekk når døden nærma seg.

– Døden er ein lei, vond og naturleg del av livet, men vi må stå saman og støtte kvarandre. Vi kan ikkje flykte frå kvarandre og pasienten, men vi må vise at det går an å stå i det, utan å prøve å gjere det vakrare enn det er.

Éin del handlar om å gje døds-

bodskapen på rett tidspunkt, meiner han: ikkje for tidleg og ikkje for seint, for mange har ting dei ønskjer å få gjort. Ein annan del handlar om å gje god, lindrande behandling og å lage ein plan for kvar ein skal døy og kven som skal vere der.

Men dessverre er ressursane få, ifølgje Horn.

– Hospice og palliative avdelingar tar ikkje inn pasientar med nevrologiske sjukdomar. Dødsomsorg i Noreg er i veldig stor grad retta inn mot kreftpasientar. Heller ikkje dei distriktskykiatriske sentra kan hjelpe. Standardsvaret vi får derifrå er at pasientane sine psykiske vanskar er ein del av sjukdomen.

OSTEHØVEL PÅ DEI DØYANDE

Ettersom det dukkar opp stadig fleire – dyre – behandlingar for fleire nevrologiske sjukdomar, er han redd for at dei døyande skal oppleve enda mindre støtte.

– Når vi skal redde liv med moderne, genbasert terapi, har vi da råd til å bruke pengar på å pleie menneske som skal døy? Det burde vi jo ha, men i staden bruker vi ostenhøvel på dei som lid for å finansiere kostbare behandlingar for enkeltmenneske.

Han meiner at vi først burde dekke alle pasientar sine grunnleggande behov: ein sengepost

eller heimetenester, god dødsomsorg til dei som treng det – «minimum ein som kan halde i handa» – og at vi så kan sjå kva behandlingar det finst pengar til.

– Men det er langt lettare å løyve pengar til ei slåande, veldig synleg terapiform som kan gjere stort utslag for enkeltpasientar enn den litt diffuse kostnaden ved å gje verdig dødsomsorg for fleirtalet, meiner han.

NÆR DØDSHJELP-OPPLEVING

Horn har i årevis vore ein ivrig samfunnsdebattant. I Noreg har han markert seg som ein motstandar av aktiv dødshjelp. Men då han var nokså fersk som lege, var han sjølv nære ved å hjelpe ein person til å døy.

– Eg hadde kome til eit punkt der det kjendest håplaut. Personen hadde sterke smerter, og eg våga ikkje å gje meir smertestillande.

Men han fekk eit råd frå ein lege med meir erfaring: Gje meir morfin. Faren for å ta livet av nokon med morfin, er nemleg svært liten.

– Når ein står i ein slik situasjon, finst det overraskande ofte utveggar likevel. Sjølv om eg hadde opplevd situasjonen som fastlåst, vart det ein verdig, roleg og naturleg død.

Han er glad for at han hadde nokon å spørje. Han trur at det

«Eg trur at det hadde vore enklare å snakke litt lettbeint om døden om eg ikkje var lege.»

ofte er det som trengs når helsepersonell står i ein vanskeleg situasjon. For dei vanskelege situasjonane finst – også blant dei erfarne legar.

STØTTE I KOLLEGAER

– Det kan vere veldig tungt å oppleve at pasientar ikkje får den hjelpa dei burde få. Då har du berre deg sjølv å setje inn, og då er det fare for at du blir utbrent. Ein stor fare, egentleg.

Han veit om mange som har blitt utbrende og deprimerte av å jobbe med døden. Sjukdomsangst er også vanleg. Rett som det er misunner han dei som slepp å tenkje på døden i det daglege.

– Det er så utruleg mykje anna ein kan snakke om, plattningar for eksempel! Dei som slepp å snakke om døden må vere godt fornøgde med det.

Sjølv opplever han god støtte i kollegaer.

– ALS-teamet på Ullevål sykehus er tverrfagleg og veldig godt. Vi er gode venner og har kvar-talsvise workshops der vi diskuterer tenestene vi gjev. Det er ein viktig måte å takle dette på. Vi står ikkje åleine.

IKKJE LETTBEINT

– *Trur du at du liker døden enda mindre enn andre, på grunn av jobben din?*

– Eg veit ikkje heilt. Eg trur at det hadde vore enklare å snakke litt lettbeint om døden om eg ikkje var lege. Samtidig kan eg ha eit veldig operasjonelt forhold til døden. Det plagar meg kanskje litt også, seier han og held fram:

– Det er kanskje ein yrkesskade.

Eg har blitt van med døden. Men så lenge ein da samtidig klarer å møte døyande menneske og pårørende med respekt og empati, som eg håper eg klarer ... Eg trur ikkje at du kan stå i dette med dødsomsorg viss du ikkje fundamentalt har akseptert døden som ein naturleg del av livet.

– *Du har sjølv eit humanetisk livssyn. Er dette ei utfordring i møte med døden?*

– Eg trur det kan vere ein fordel. Eg slepp å ta stilling til metafysiske overbygningar. Men eg respekterer også dei religiøse. Eg hugsar ei dame som skulle døy, ho hadde så lyst at sjukehuspresten skulle synge ein salme som ho var glad i. Det var vakkert.

HUMANISME I BOTNEN

– *Trur du at livssynet betyr noko viss du er døyande?*

– Eg veit ikkje om eg har merka det. Eg meiner at det ligg ein humanisme i botnen som vi alle deler, anten vi er kristne, muslimar eller humanetikarar. Ein muslim vil kanskje seie at han set si lit til Allah, ein kristen har sjukehuspresten. Men eg trur vi menneske har noko grunnleggende felles som er viktigare enn denne metafysiske overbygninga. Dette kan vi bruke for å vere gode mot kvarandre.

Ein del menneske har mykje dødsangst, fortel han.

– Dei klarer ikkje å akseptere det faktum at dei skal døy. Då kan det vere vanskeleg å hjelpe viss du ikkje får lov til å snakke om døden.

I nettopp slike tilfelle er det kanskje eit problem at vi har framandgjort døden i samfunnet

vårt, meiner han.

– Men mesteparten av livet skal verken vi sjølv eller dei vi er glade i, døy. Eg misunner dei som kan leve lange strekk av livet sitt utan å tenkje på døden.

KVA DAG SKAL DU DØY?

Som motstandar i aktiv døds-hjelp-debatten har Horn ofte opplevd å møte forståing. Det er kanskje ikkje så ofte han overtyder motparten i ein debatt, men mange kan bli samde i at temaet er komplekst, meiner han.

For dødshjelp kunne jo mogleggjere ein planlagt og kontrollert død. Dette trur han er eit viktig

VERDIFULL: – Eg synest ærleg talt vi burde snakke meir om livet enn om døden, og kanskje særleg om korteis livet med liding og funksjonstap også kan gjerast til eit liv verd å leve, seier overlege Morten Horn.

motiv for dei som ønskjer det.

– Men som lege erfarer eg at dei som skal koplast frå respirator og som må velje kva dag dei skal døy på, opplever det som ei stor belastning. Skal dei gjere det på onsdag, eller etter den konfirmasjonen i mai? Eg trur ikkje at det er så mange som gladeleg tar kontrollen over eigen død.

Han meiner heller ikkje at enkeltpersonar som han sjølv og hans kollegaer skal ha makta til å bestemme over liv og død. Sjølv synest han det er godt å kunne seie til pasientar at aktiv døds-hjelp ikkje er lov i Noreg, men at

han skal gjere alt han kan for å hjelpe dei på andre måtar.

DEN VANSKELEGE GRENSA

Hovudargumentet hans er likevel dette:

– Viss ein likevel skulle meine at aktiv dødshjelp var eit godt tilbod, korleis skulle ein då avgrense det på ein måte som er eintydig, rettferdig og forsvarleg? Der har vi ikkje gode svar. Vi har også eksempel frå utlandet som viser at stadig større grupper får dødshjelp. Legalisering fører med seg ei verdigliding og opnar opp for misbruk.

– *Ser du nokon gode argument*

for å tillate aktiv dødshjelp, frå ein humanetisk ståstad?

– Ja. Ofte er ikkje den siste fasen som ein hadde ønska. Eg trur at mange legar kunne ønske seg ei sprøyte til å gje pasienten i ytste utveg. Spørsmålet er berre når sprøyta skal takast fram og når ho skal bli liggande.

Eit anna argument for legalisering er sjølvråderett, meiner han.

– Eg kan forstå det argumentet. Men mi erfaring er ikkje at folk har glede av å skulle bestemme over døden. Lar vi døden komme når han kjem, har vi i det minste éin ting vi slepp å føle kontroll over.

– Eg var ikkje redd for å døy

Før sin siste tur til Afghanistan, skreiv Christian Ytterbøl (45) avskjedsbrev: til kona, dottera, den ufødde sonen sin og resten av den nære familien.

TEKST: SILJE PILEBERG FOTO: IHNE PEDERSEN

Kona visste ingenting, verken om breva eller testamentet Christian Ytterbøl skreiv i oktober 2009. Dottera var berre to og eit halvt år, og sonen låg i magen til mor. Ytterbøl var sjølv i starten av 30-åra. Han ga konvolutten til sin beste venn.

– Eg visste at sjansen for at eg skulle miste livet var høg, fortel han.

– Men som alle dei andre frivillige i avdelinga, hadde eg akseptert at vi vart sende på dei oppdraga staten meinte det var rett å sende oss på. Familie og barn frigjorde meg ikkje frå den plikta. Som leiar i ei profesjonell avdeling var eg også ein rollemodell. Viss nokon var førebudd på eit slikt oppdrag, var det meg.

I årevis hadde han vore ute som soldat. Først i fredsbevarande styrkar i Bosnia. Så i fredsoppbyggjande styrkar i Kosovo. Så i Afghanistan. Han hadde fått trening i å førebu seg på dei verste situasjonane. Ein del av treninga innebar å ta inn over seg risikoen medan ein framleis var i tryggleik.

– Då eg reiste, følte eg at eg hadde ein total aksept. Eg var ikkje redd for å døy.

EVENTYRLYST

Det var eventyrlysta som først hadde trekt Christian Ytterbøl til militæret. Som barn hadde han sett krigsdramafilmen «Lawrence of Arabia» og fått eit romantisert bilete av krig og soldattilværet. Han hadde også høyrte historier frå bestefaren som var med

i slaget ved Fossum bru under andre verdskrig.

Men det var først då han i ungdomstida såg ein avisartikkel om Telemarksbataljonen at han fekk lyst til å begynne i Forsvaret. Han hadde stroke på vidaregåande og var lite interessert i A4-livet. Han begynte i Jegertroppen.

– Plutseleg fann eg noko eg var god på. Og eg opplevde eit heilt fantastisk samhald.

I Jegertenesta har du berre sekken din og utstyret ditt. Du er mykje ute i skogen, der du samlar informasjon om fienden som sendast tilbake til sjefane. Ytterbøl elska det. Døden? Den tenkte ikkje 21 år gamle Ytterbøl på.

– Det handla meir om å bli så god som eg kunne bli.

FØREBUING: Chrstian Ytterbøl hadde alltid gjort unna tenkninga før han reiste ut, slik at han ikkje skulle stå i livsfarlege situasjonar og tenkkje på at han var i livsfare. FOTO: NTB

«Eg visste at sjansen for at eg skulle miste livet var høg.»

FØRSTE MØTE MED DØDEN

Det bar ut i verda. 1999: Bosnia. 2000: Kosovo. 2004, 2006 og 2010: Afghanistan.

Han steig stadig i gradene, frå å vere speidar i jegerpatrulje (den som går først og finn vegen, red. anm.), til å bli lagfører for geværslag, livvaktslag, skarpskyttarlag og observasjonsteam. Siste gongen han reiste ut var i 2019. Då var han i Midtausten som sikkerheitsrådgjevar.

Første gongen han opplevde å kome tett på døden, var han i Kosovo. Der vart han og dei andre soldatane kjende med eit eldre, serbisk ektepar som budde i eit område dominert av kosovo-albanarar.

Nokre veker seinare, då Ytter-

bøl var i Noreg på permisjon, fekk han ein telefon. Dei andre soldatane hadde funne mannen hengt, medan kona var blitt banka opp.

IKKJE VONDSKAP

– Det var første gong eg kjende på eit hat. Korleis kan nokon vere så slemme mot andre? Korleis er vi menneske, som kan gjere slikt? Mannen utgjorde ikkje noko trugsmål mot nokon, han ville bu der og leve sine siste dagar.

Han hørde også historier frå kollegaer som hadde vore med å opne massegraver i Bosnia.

– Det var vanskeleg å ta inn over seg omfanget av det forferdelege. Den gongen kalla eg det vonddskap. Eg tenkte at verda var vond.

I dag tenkjer han annleis.

– Eg trur at alle menneske har ei evne til både fantastisk godheit og forferdelege gjerningar. Men eg trur ikkje vi gjer ting av vonddskap. Eg trur vi gjer det fordi vi sjølve ser ei meining i det. At vi gjer det beste vi kan, ut frå vår konstruksjon av røynda.

FRAMTIDSTRU

Rett før han reiste til Afghanistan første gong, vart den norske soldaten Tommy Rødningsby (29) drepen. Likevel var det framleis eventyraren Christian som reiste.

Det første oppdraget var prega av framtidstru. Afghanistan hadde sitt første frie val, og Ytterbøl var med og sytte for at viktige personar var trygge. Då han kom heim til Noreg, var han sliten, og

SKARPSKYTTAR: Christian Ytterbøl var leiar for eit skarpskyttarlag som skulle operere over heile Nord-Afghanistan. Bilete visar ikkje Ytterbøl. FOTO: NTB

«Har du tatt liv, ber du det med deg resten av livet.»

kontrakten med Forsvaret var ferdig for denne gongen.

Han oppsøkte Aetat for å få jobbsøkehjelp og hugsar framleis kommentaren om at «du har jo vore på ferie, du». Det tente kampgneisten i han. Han forstod at han sjølv måtte ta ansvaret for framtida si. Han starta på ei utdanning som skulle ta han mange år å fullføre.

SIKTAR, MEN SKYT IKKJE

Det skulle nemleg bli fleire turar ut. Han vart leiar for eit skarpskyttarlag som skulle operere over heile Nord-Afghanistan. Om trugselnivået auka, skulle dei gå inn og støtte team som jobba med å bygge opp att øydelagde område.

– Jobben som skarpskyttar

er veldig spesiell. Du trenar på å levere presis eld for å kunne ta livet av folk. Men dei etiske refleksjonane er med heile vegen. Det er like viktig å vite når du ikkje skal skyte som når du skal skyte.

Skarpskyttarar er vanlege soldatar som er ekstra godt trena, fortel han. Men dei må tole å stå i situasjonen.

– For det er du som må dra i avtrekkjaren, og du ser det andre mennesket i kikkertsiktet ditt. Du ser ansiktet, konturen, alt.

– Kva er kriteriet for å kunne ta liv?

– Det kjem an på oppdraget. Men ofte må du ta ei avgjerd med ekstremt kort frist. Då er det heilt avgjerande at du er førebudd, slik at du kan ta eit kognitivt val, ikkje

eit refleksval. Nokon gonger er du klar til å skyte, men du skyt ikkje.

WHISKY OG GRANATSPINTAR

Det var i denne perioden at det gjekk opp for han at han sjølv kunne dø. Han hugsar ein kveld i Noreg i 2006, då han delte ei flaske whisky med ein av sine beste venner, Christian Lian. Lian hadde framleis granatsplintar i ansiktet etter at han og resten av patruljen var blitt skada.

– Eg forstod at jobben som profesjonell soldat kom til å innebære eit møte med døden. Eg måtte tenkje gjennom kva eg skulle gjere om eg mista ein på laget mitt. Eg var langt meir redd for det enn for å miste livet sjølv.

I same periode vart kona gravid.

«Eg vil ikkje tilrå nokon å bli profesjonell soldat, for det er så ekstremt.»

Alt vart meir komplekst.

– Eg har alltid gjort unna tenkinga før eg reiser ut. Eg står ikkje i ein livsfarleg situasjon og tenkjer på at er eg i livsfare. Det er gjort unna på førehand, gjennom djupe, mentale førebuingar.

OM Å TA LIV

– *Korleis førebur ein seg på ein slik situasjon?*

– For å bli skarpskyttar, må du gjennom mange steg. Du blir trenar og testa i å handtere stress. I situasjonen må du vere kognitivt til stades. Både frykt og aggresjon forureinar tankegangen.

Å ta liv er dessutan både ei motorisk og ei kognitiv handling, understrekar han.

– Dess betre du er på det motoriske og tekniske, dess meir overskot har du til å tenkje. Teknikkane er dei same som i toppidretten.

Han har også tenkt mykje på sin eigen, og dei andre soldatane sin verdi. Dei er sende på eit oppdrag og ønskjer å kome heim til familiane sine.

– I ein slik situasjon skal vi ikkje ofre oss. Vi skal vinne. Det er ekstremt brutalt.

– *Tenkjer du på familien til motparten?*

– Ja, det er klart. Både før og etter. Dei er nokon sine fedrar, søner, ektemenn. Har du tatt liv, ber du det med deg resten av livet.

Eg har aldri leita etter ei mein- ing i å ta andre sitt liv, for meg er meininga å ta vare på mine egne.

KAN IKKJE FORSVARE

Christian Ytterbøl er ansvarleg for at liv har blitt tekne. Det har alltid skjedd i forsvar eller for å hindre ein trugande situasjon. I dei tilfella har han ikkje opplevd det som eit val. Han har berre vore glad for å overleve.

Men det er også gonger han har late vere. Det inkluderer nokon tilfelle der Taliban har brukt sivile som skjold. Da har han og teamet heller tatt ein større risiko for å unngå at uskyldige skal hamne i krysseld.

– Nokon gonger er det verdt det å ta ein høgare risiko, sjølv om vi etter dei reglane vi opererer under, kan bruke dødeleg makt.

– *Korleis kan du forsvare å ta nokon andre sitt liv?*

– Eg trur ikkje at eg kan forsvare det. Ansvar ligg jo på meg, men samtidig ikkje, fordi eger sendt på eit oppdrag. På makronivå handlar det om at eg gjer ein jobb på vegne av staten. På mikronivå handlar det om å få folka mine heim.

Det er leiarar som Ytterbøl som har ansvaret for at krigens reglar følgast og at soldatane handlar i tråd med det oppdraget som er gjeve.

– Taliban er ikkje underlagt det

same regelverket. Dei bruker ikkje uniform eller andre kjenneteikn, og dei bruker sivile som skjold. Det gjer operasjonane ekstremt krevjande. Vi måtte stadig spørje oss: Er det lov? Er det lurt? Kan eg leve med det etterpå?

– *Vil du tilrå dine egne barn å gå din veg?*

– Nei. Absolutt ikkje. Eg vil ikkje tilrå nokon å bli profesjonell soldat, for det er så ekstremt. Likevel meiner eg at alle burde fullføre verneplikten. Det handlar om forsvar om landet, og det er annleis.

FIRE GRAVFERDER

På slutten av 2009 skreiv han sine avskjedsbrev. Men det var ikkje han sjølv som skulle dø. Ein sommardag i 2010, medan han var heime i Noreg, kom telefonen. Troppen hans hadde lide eit tap. Fire var drepne: Simen Tokle (24), Andreas Eldjarn (21), Trond Bolle (41) og Christian Lian (31).

Alle var venner. Lian var den han hadde delt ei flaske whisky med nokre år før.

I starten handterte han det profesjonelt. Jobben måtte gjerast. Men då han møtte Eldjarn sin familie i Harstad, braut han saman i armane til Eldjarns mamma.

Så reiste han frå gravferd til gravferd, i same periode som han fekk ein son.

– Både livet og døden kom så

FOTO: NTB

GRAVFERD: Christian Ytterbøl (t.v.) er med og ber båra til sin ven Andreas Eldjarn, som vart drepen i Afghanistan i 2010.

nært. I tillegg måtte vi trene opp neste patrulje, eg rakk ikkje å sørje.

Dei neste månadene og åra måtte han jobbe for å finne att livsgleda. Og han kjende at den jobben han hadde hatt, ville han ikkje ha lenger. Som 37-åring slutta han i Kystjegerkommandoen.

EIT ANNA PERSPEKTIV

I dag er Ytterbøl forskar ved Forsvarets høgskole, der han tar ein doktorgrad ved The University of Edinburgh. Han vil framleis bli god på det han gjer. Det avtalte han nemleg med Christian Lian, den kvelden med whiskyflaska: Dei skulle bli gode saman.

Han har brukt tid på å kome ut av dei vonde tankane. Vennene i troppen var hans familie nummer to.

– No tenkjer eg at dei ville ønska oss andre å leve og ha det godt. Det gjev meg eit anna perspektiv dei dagane eg får ei rekning som irriterer meg. Eg er til stades i livet på ein måte som eg ikkje ville ha vore utan dei erfaringane.

EIN DEL AV NOKO STØRRE

Han brukar mykje tid saman med borna sine. Mykje tid i naturen, også.

– Det seiest at det ikkje finst ateistar i skyttargravene. At alle trur på noko; kva det er, er ikkje så viktig. Vi må respektere at det

er veldig forskjellig.

Forsvaret har i dag både felt-prest, felthumanist og felt-imam. Sjølv har han funne si tru i naturen. Han trur at menneska er ein del av eit større kretsløp, der alt heng saman med alt og han sjølv berre er ein liten del av det.

Og døden? Den er ikkje så fjern som før.

– For meg er ikkje døden berre noko som kjem til gamle og sjuke. Han kan ramme dei yngste og beste. Då skyldar eg dei som har mista livet å gjere ein innsats for å ha det bra. Eg trur at meininga med livet er å leve.

ALLE FORTJENER EN GOD DØD

Ingen fortjener å forlate livet i uutholdelig lidelse. Betyr det at vi bør legalisere aktiv dødshjelp?

TEKST: KIRSTI BERGH

« Legen sier det kan være ALS. Hvis det er riktig, så har jeg ingen planer om å dø sakte. Da vil jeg be deg om å hjelpe meg å reise til Sveits for å dø! »

Dette var beskjeden Peder ga til vennen John en gang tidlig i 2020. Da hadde han opplevd økende symptomer på at noe var galt i noen måneder, og snart ble det klart at jo, det var nok ALS, og det gikk bare én vei. Raskt nedover.

«John» og «Peder» er ikke deres virkelige navn, men historien er ekte. Fri tanke snakker med John et halvt år etter at vennen døde, men fordi sykdomshistorien og dødsfallet fortsatt er et åpent sår for venner og familie, velger han å være anonym.

– Å akseptere en ALS-diagnose er å akseptere døden. Det finnes ingen effektiv behandling – det finnes medisiner som hjelper, men det er bare snakk om å utsette det uunngåelige noen måneder, sier John, som fulgte vennen sin gjennom helsevesenet i disse månedene.

VEKKET ENGASJEMENT

John forteller at han forut for vennens sykdom hadde en ganske ugjennomtenkt, liberal holdning til aktiv dødshjelp.

– Etter å ha vært på kloss hold under hele sykehistorien til Peder, har jeg forstått og erkjent på en helt annen måte hvilken forpliktelse vi har til å la enkeltmennesker i slike situasjoner slippe fortsatt lidelse.

«Det må gå an å finne løsning for dem som er hinsides redning og hvor det stort sett er bare lidelse som gjenstår.»

– De lidelsene han var gjennom ... Jeg vil karakterisere det som tortur! Jeg synes det er uholdbart både fra kristent og moralsk standpunkt å skulle nekte mennesker i Peders situasjon muligheten til å slippe. Det må gå an å finne løsning for dem som er hinsides redning og hvor det stort sett er bare lidelse som gjenstår.

Søkeprosessen for å få komme til dødshjelpklinikken Life Circle i Sveits krevde grundig dokumentasjon. Peder måtte levere både legeerklæring som stadfestet at han var i terminalfase og dokumentasjon på at han var samtykkekompetent. Da godkjenningen forelå, reiste John med vennen til Sveits.

– Hadde du noen kvaler ved å hjelpe ham med å reise dit?

– Nei. Når vi har å gjøre med en diagnose som ALS er det ikke snakk om å kunne bli bedre, å bli reddet. Det er kun snakk om at det nærmer seg døden med stormskritt, hvor det kun er lidelse i den siste fasen. Da har jeg ingen kvaler med at de det gjelder skal slippe det. Jeg har heller kvaler med å skulle gjøre det motsatte!

– Men kunne ikke Peder ha tatt sitt liv uten hjelp mens han fortsatt var i stand til det?

– Detersnakkomenmodningsprosess. På det tidspunktet et menneske med ALS bestemmer seg for at det er bedre å dø, kan det hende at vedkommende ikke lenger er i stand til å klare det selv. Du tar ikke livet ditt før du

DØDSØNSKE: Siden aktiv dødshjelp var ulovlig i Australia, reiste den 104-årige vitenskapsmannen David Goodall i 2018 derfra til Sveits for å få hjelp til å avslutte livet, ettersom livskvaliteten var borte. FOTO: NTB

føler deg absolutt tvunget til å gjøre det. Og det gjør du ikke før du har visnet fullstendig.

TROR PÅ MEKANISMER

For John har det å følge vennen gjennom sykdom og død vært en traumatisk opplevelse, som han ennå ikke har kommet seg fra. Men han føler en sterk moralsk forpliktelse til å jobbe for at andre skal få tilgang på den samme løsningen som Peder fikk.

– De som er uenige med meg i det – om de hadde sett, hørt og

opplevd det samme som meg, da er jeg hundre prosent overbevist om at de ville ha endret standpunkt.

– Men har du forståelse for dem som er redde for at hvis vi legaliserer aktiv dødshjelp, vil det uunngåelig føre til at stadig flere grupper vil ønske å få et slikt tilbud, noe som igjen vil kunne føre til mindre aktelse for menneskeverdet, hvor sårbare grupper vil kunne føle seg presset til å søke dødshjelp og så videre?

– Nei, det har jeg ikke

forståelse for. Jeg mener det går å ha mekanismer som holder igjen. Sveits har klart det. Jeg mener ikke at dette skal være en lett tilgjengelig utvei. Det skal være en utvei for helt bestemte diagnoser, lidelser og tilstander. Hvordan mekanismene og reglene rundt det skal være, er praktikaliteter som lar seg løse. Og i alle fall burde man utredet spørsmålet og hvordan man kan løse det!

– Jeg er helt enig i at helsevesenet ikke kan pålegge leger å gjøre dette. Men man kan gjøre det som i Sveits, at det er noen leger som stiller seg tilgjengelig. Det må være åpent for de legene som synes det er ok å bidra innenfor gitte, strenge rammer.

BEGREPENE

Assistert død/Aktiv dødshjelp: Handlinger der noen, som oftest en lege, med viten og vilje tar livet av en person (oftest en alvorlig syk pasient), eller hjelper en person med å begå selvmord (ved for eksempel å stille til rådighet dødbringende medisiner), etter en samtykkekompetent persons direkte forespørsel om hjelp til å dø.

Eutanasi: Ordet kommer fra gresk og betyr god død. Legen injiserer medikamenter etter pasientens frivillige og kompetente forespørsel.

(Lege)assistert selvmord/assistert suicid: Å hjelpe en person å begå selvmord etter personens frivillige og kompetente forespørsel.

Ved siden av dette har man også det som tidligere ble kalt passiv dødshjelp, men som man nå betegner som behandlingsavståelse/-unnlattelse. Dette innebærer å avbryte eller unnlate å sette i gang livsbevarende eller kurativ behandling, som for eksempel pustehjelp eller antibiotika, slik at den syke dør av sin underliggende sykdomstilstand. Slik behandlingsunnlattelse innebærer som regel at man øker smerte- og symptomlindrende/palliativ behandling.

Legalisering av aktiv dødshjelp innebærer at man innfører et regelverk som regulerer fremgangsmåte og vilkår for at den aktuelle dødbringende handlingen skal være tillatt.

Strafferettslig nødrett betegner en unntakssituasjon hvor en ellers straffbar handling kan anses som straffri. Straffelovens §276 gir adgang til å sette ned straffen dersom noen blir drept med eget samtykke. Straffelovens §278 gir det samme hvis noen «av medlidenhet dreper en person som er dødssyk, eller som av andre grunner er nær ved å dø». Etter norsk strafferett (2005) utelukkes i helt spesielle tilfeller etter bestemmelsen om nødrett (§17) og eventuelt om nødverge (§18 m.fl.)

Kilde: Pro et contra: Aktiv dødshjelp

TO SAKER FRA DET NORSKE RETTSVESENET

Overlege Stein Husebø satte i 1992 en dødelig injeksjon på en uheldredelig syk pasient som over tid flere ganger hadde bedt om hjelp til å gjøre slutt på livet og smertene. Husebø meldte ifra, og etter flere omfattende sakkyndigvurderinger, besluttet Riksadvokaten å gi påtaleunnlattelse (etter daværende §235, om drap etter samtykke eller av medlidenhet osv.). Det viktige var å få fastslått at Husebø hadde handlet lovstridig og straffbart (etter daværende §233 om drap) og han fikk også advarsel fra Helsetilsynet. Husebø har seinere argumentert mot legalisering av aktiv dødshjelp.

I 1998 ga lege Christian Sandsdalen en svært MS-syk pasient en dødelig dose medisin, etter hennes anmodning og samtykke. Sandsdalen meldte seg til Riksadvokaten for å få prøvd spørsmålet om legalisering av aktiv dødshjelp for retten. I 2000 ble han domfelt i Høyesterett, men fikk domsutsettelse. Høyesterett slo slik fast at handlingen var straffbar, men Sandsdalen slapp straff, samtidig som aktiv dødshjelp fortsatt var ulovlig i Norge.

FEIRING: Den spanske Retten til en verdig død-foreningen feiret i juni 2021 at eutanasiloven som ble vedtatt tidligere i år skal tre i kraft. Spania blir det fjerde europeiske landet til å innføre dødshjelpslovgivning. De andre er Belgia, Nederland og Luxembourg. FOTO: NTB

FLERTALL FOR LEGALISERING

John er ikke alene om sin holdning. Siden Sandsdalen-saken, (se side 35) har holdningen gradvis endret seg. Lignende historier som Peders har også blitt fortalt i norske medier med jevne mellomrom, og det har gjort inntrykk på offentligheten. I Norge viser undersøkelser at omkring 70 prosent av befolkningen er positiv til aktiv dødshjelp. Blant Human-Etisk Forbunds medlemmer er tilsvarende tall omkring 90 prosent.

En som er kritisk til slike holdningsundersøkelser er HEF-medlem og overlege Morten

Horn, som mener at slike spørreundersøkelser har for uklare spørsmålsformuleringer, slik at folk ikke egentlig forstår hva de svarer på. Blant annet skilles det ikke mellom eutanasi og assistert selvmord. Men norske leger er mer restriktive enn befolkningen generelt og mer konservative enn leger i andre land. I to undersøkelser fra 2014 og 2016 var majoriteten motstandere av legalisering, mens 9,1 prosent sa seg «svært enige» og 21,5 prosent sa seg «litt enig» i at legeassistert selvmord bør tillates for personer som har «en dødelig sykdom med kort forventet levetid». Undersøkelsen viste at yngre og

ikke-religiøse leger oftere var positive til legalisering. Selv om de færreste var villige til å utføre legeassistert selvmord om det ble tillatt, var det 8,6 prosent som var det i 2014-undersøkelsen.

I Nederland, der aktiv dødshjelp har vært formelt legalisert siden 2002, men praktisert siden en rettskjennelse i på 1970-tallet, er holdningene blant leger ganske annerledes. Faretruende annerledes vil noen si. Nederland er et av landene som dødshjelpmotstandere er bekymret for. De ser utglidning og normalisering av drap. En av dem er Cecilie Knagenhjelm Hertzberg, som gjorde sitt feltarbeid i medi-

sinsk antropologi blant frivillige i den nederlandske pro-dødshjelp organisasjonen NVVE. På en konferanse i regi av foreningen ble hun satt ut av praten om en «dødsspil», som alle ville ha rett til å få skrevet ut. Hun opplevde at de frivillige, som tilhørte etterkrigsgenerasjonen, ga uttrykk for et ekstremt syn på selvbestemmelse – der de ville ha total kontroll, også over egen død. Og der de ønsket at demens og «trøtt av livet»-diagnose skulle komme inn under kriteriene.

– Er dette det som kan skje, hvis vi legaliserer aktiv dødshjelp, at det blir en dødsspil på markedet som er tilgjengelig for mennesker som er trøtte av livet? Lurte hun.

EN LOV FOR LEGER

Loven i Nederland er en legeorientert lov. Aktiv dødshjelp er fortsatt ulovlig – om man ikke følger kriteriene for riktig medisinsk behandling, «criteria of due care». Disse forplikter legen til å:

Være sikker på at pasientens ønske er frivillig og veloverveid

Være sikker på at pasientens lidelser er uutholdelige og uten utsikt til bedring

Informere pasienten om sin helsemessige tilstand og prognose

Forsikre seg om at lege og pasient er enige om at det ikke finnes noe bedre alternativ

Konsultere minst én annen uavhengig lege, som også må vurdere og bekrefte at pasientens oppfyller kriteriene

Utføre dødshjelpen med riktig medisinsk behandling

Alle utførte dødshjelpprosesser rapporteres til de regionale eutanasi-komiteene.

Så hvordan er det å være lege under nederlandsk lov?

– Vi har en god lov, sier lege Flip Sutorius. Han har vært «huisarts» (huslege/familiedoktor) i mer enn en mannsalder. Nå

skal han straks gå av med pensjon, men han vil fortsette å være såkalt SCEN-lege – en rådgivende lege som gir annenhåndsvurdering av om kriteriene for å gi aktiv dødshjelp er oppfylt og generelt gir råd. De snakker med legen og med pasienten før de gir sin vurdering.

– Loven er basert på barmhjerthet og verdighet – og vi dreper ikke folk, det er forferdelig å si. Vi gjør slutt på folks lidelse, understreker han.

– LOVEN ER EN SUKSESS

Selv om han var medisinstudent i tiden den såkalte Postma-saken gikk for retten og ga straffrihet for aktiv dødshjelp – hvis strenge kriterier var oppfylt – var det ikke et tema som interesserte ham og ikke noe han hørte om under studiene.

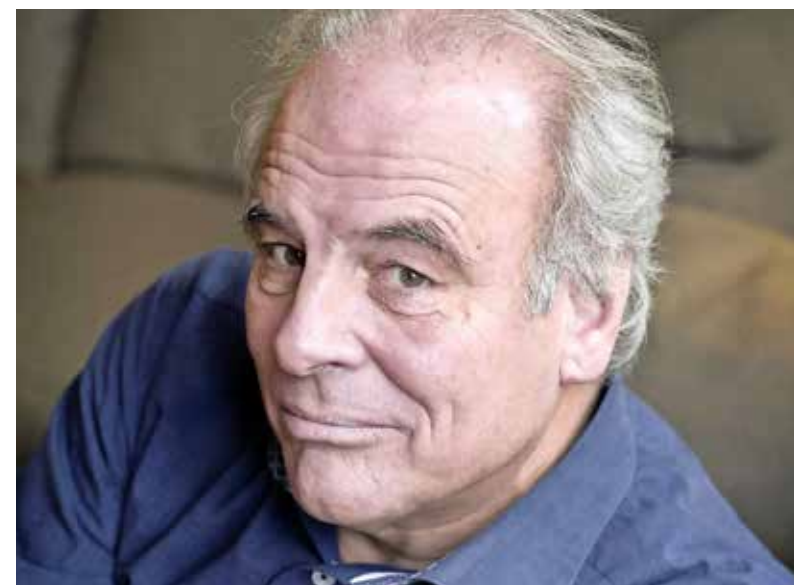
Han forteller at første gang han fikk en forespørsel om hjelp til å dø, var omkring 1986, fra en pasient med en kronisk lungetilstand som også gjorde at han ikke kunne bevege seg.

– På den tiden var du helt alene, det var ingen du kunne snakke med. Det var ikke legalisert, men du kunne gjøre det hvis kriteriene var oppfylt.

Det at Sutorius var sikker på at mannen led, ønsket det sterkt og antagelig ville dø i løpet av noen uker, hjalp ham å ta beslutningen om å hjelpe ham å avslutte livet. Han beskriver usikkerheten rundt hvordan han skulle gjøre det rent faktisk, og redselen for å gjøre det galt, og den enorme

lettelsen da han hadde gjennomført det. Han er glad dagens unge leger får en helt annen støtte i denne prosessen.

– Dagens lov er en suksess, og legaliseringen har ført til kvaliteten på prosessen er veldig bra, både når det gjelder å få vurdering fra en annen lege og eutanasi-prosessen. Og vi stiller hele tiden spørsmål – «Hvorfor er dette uutholdelig lidelse?», «Er det noe vi kan gjøre noe med?», «Hvorfor kan vi ikke hjelpe denne pasienten?» og «Er vi sikker på

SUKSESS: Den nederlandske legen Flip Sutorius synes den nederlandske dødshjelplovgivningen fungerer godt.

at pasienten ikke er påvirket av sykdommen sin, av depresjon eller av press fra andre om å ta beslutningen?»

Sutorius mener prosessen er veldig åpen og transparent og at kontrollapparatet fungerer. Det arrangeres fagkongresser og samtalen om aktiv dødshjelp og palliativ behandling pågår hele tiden.

«TRØTT AV LIVET»

Hvert år utgis en rapport som viser hvor mange saker det har vært, og hvilken type, og om de

TERMINAL: Er det riktig å pålegge noen å fortsette å leve når det bare gjenstår lidelse? FOTO: NTB/SHUTTERSTOCK

regionale eutanasi komiteene anser dem i tråd med reglene. I 2020 var det 6361 tilfeller – og det utgjorde 4,2 prosent av alle som døde. Bare fire av disse oppfylte etter komiteens syn ikke reglene. 91 prosent var personer som led av kreft, ALS, hjerte- og lungelidelser eller kombinasjoner av disse. To tilfeller var demensrelatert, 68 tilfeller var knyttet til psykiatri og 172 tilfeller var personer som led av det Sutorius kaller «accumulation of symptoms of old age» – opphopning av lidelser knyttet til høy alder, som bortfall av syn og hørsel, fremskreden artrose, som gjør at tilværelsen stort sett er lidelse.

At dette er blitt et gyldig kriterium skyldes dels en sak som Sutorius var del av, rett før loven ble vedtatt. Han ga dødshjelp til

en pasient han selv mente oppfylte kravene om uutholdelig lidelse, men jussen godtok ikke dette og mente det var et tilfelle av «tired of life», eller kanskje «mett av dage» på norsk, og ikke i tråd med kriteriene. Det ble rettssak i flere runder, noe Sutorius beskriver som en stor belastning, det var år med søvnløshet og magevondt. Konklusjonen var at han hadde gjort det ut fra god vilje og i åpenhet, men at det var ulovlig fordi det ikke var i en medisinsk kontekst. I etterkant ble det en stor diskusjon, og en kommisjon satt ned av den nederlandske legeforeningen konkluderte med at akkumulasjon av alderslidelser var innenfor medisinske kriterier.

– Du har en gruppe mennesker i Nederland som sier «hvorfor må vi ha alle disse fysiske symp-

tomene for å få dø? Om man er gammel og ikke vil leve lenger, så ønsker vi at myndighetene hjelper oss å dø eller ikke stopper andre fra å hjelpe oss å dø». De arbeider for å legalisere tilgang til medisiner som kan løse det for dem. Det er etter min mening noe helt annet, sier Sutorius.

– Som lege vil jeg hjelpe hvis det er et medisinsk problem, men hvis det ikke er det, er det ikke min rolle å hjelpe, sier han bestemt.

Sutorius understreker nødvendigheten av at pasienten må være godt informert med en historie fra egen praksis. Faren til en venn av ham ba sin sønn om å gå til Sutorius og be ham hjelpe faren til å dø.

– Da jeg spurte hva han led av, var svaret at den gamle var sliten og bare sengeliggende,

han har mistet synet, mistet vekt og er tørst. Jeg sa – kanskje han burde søke legehjelp? Det viste seg at han led av alvorlig diabetes. Symptomene var klare, men denne mannen kunne få – og fikk – hjelp til å leve.

Sutorius forklarer at han har et eutanasiatilfelle omtrent hvert annet år, det vil si noen ganger kan det være to i én måned og så kan det gå tre år uten noen tilfeller. Men samtaler om eutanasi har han stadig vekk.

– Ofte kommer folk med ønsket sitt og papirene sine og spør hva min holdning til eutanasi er, og så snakker vi om det, forteller han. Det leder ikke automatisk til, aktiv dødshjelp, for Sutorius' erfaring er at folk holder mer fast i livet enn de innbiller seg på forhånd. Og når de blir sykere, flyttes grensen for når de vil ha dødshjelpen, og de forandrer mening mange ganger.

SAMFUNNETS ØNSKER

Noen ganger får de heller lindrende sedering på slutten av livet, slik at de kan sove bort smerte og det vonde.

– Støter du på mange etiske dilemma knyttet til eutanasi?

– Det er alltid etiske dilemmaer. Du må tenke og vurdere og være sikker. Og jeg, som har hatt en rettssak på meg, må selvsagt være ekstra sikker på at jeg gjør det riktige. Du må snakke med deg selv hele tiden; «Forstår jeg hva han sier, kjenner jeg han godt nok, kjenner jeg forhisto-

«Alle som jobber i helsevesenet, har møtt pasienter som ikke ønsker å leve lenger.»

rien hans?». Det er utrolig viktig å lytte, være åpen og gi informasjon! Det er berikende for en lege å ha disse samtaler. Noen ganger kan du hjelpe bare ved å ha en god samtale med pasienten og det gjør at vedkommende forandrer mening.

Men er Nederland på vei ned et skråplan hvor kriteriene stadig utvides?

– Men hva er galt med skråplan, hvis det er hva samfunnet ønsker? Spør Sutorius.

Det bør være samfunnsborgerne som bestemmer og lager lovene, og ikke legene. Han vil helst ikke være dommer.

– Tror du at du selv vil be om eutanasi om du skulle havne i en situasjon med uutholdelig lidelse?

– Nei, jeg tror jeg ville bedt legen om lindrende sedering. Jeg har ikke lyst til å tenke for mye på min forestående død, jeg vil sette pris på tilværelsen mens jeg kan, og når jeg ikke kan det lenger, vil jeg at legen min skal la meg få sove. Jeg tror ikke jeg kan klare å si at jeg ønsker å dø. Er det ikke rart?

JA TIL UTREDNING

Human-Etisk Forbund har ikke tatt stilling i spørsmålet, men landsmøtet i 2019 vedtok å gå inn for en offentlig utredning om aktiv dødshjelp. Human-Etisk Forbund mener staten bør utrede de moralske, etiske og praktiske sidene ved alle former for dødshjelp. Et offentlig utvalg bør få i oppgave å vurdere hvilke

argumenter som finnes for og mot en eventuell lovendring på dette området. Forbundet mener et slikt utvalg bør være bredt sammensatt av representanter fra de medisinske-etiske miljøene, legestanden, filosofiske fagmiljøer, partier og tros- og livssynssamfunnene.

En av delegatene på det landsmøtet var Martin Lerstang Mikkelsen fra Telemark, som nå er innstilt til Human-Etisk Forbunds sentralstyre ved årets landsmøte. 36-åringen er lege, og har jobbet som fastlege og tilsynslege på sykehjem og jobber for tiden på geriatrisk avdeling på Ullevål sykehus. Mikkelsen tilhører mindretallet blant landets leger som ikke er bastant negativ til legalisering av aktiv dødshjelp og mener det er tilfeller hvor det kan være riktig å gi aktiv dødshjelp.

– For hundre år siden snakket vi om motsetningen frisk og syk, det var veldig svart-hvitt. På siste halvdel av 1900-tallet snakket vi om god og dårlig helse og alt imellom – helse befant seg på et spekter. I dag har vi på mange måter løftet det enda et nivå og snakker om livskvalitet. Hva gir best livskvalitet? Der bør diskusjonen ligge i dag – livskvaliteten til dem som ber om aktiv dødshjelp. Men det er veldig vanskelig å vurdere objektivt, både for legen som står i situasjonen, for pasienten i situasjonen, for de pårørende – så jeg ser behovet for en diskusjon.

En offentlig utredning kan

«Jeg tror hva som er lov og hva som er mulig i dag, er med og former hvordan vi opplever ting.»

MARTIN LERSTANG MIKKELSEN, LEGE

bidra til å gi en balansert diskusjon.

– Gjennom å få opplyst de forskjellige sidene av spørsmålet, kan vi finne ut hvordan samfunnet skal stille seg til det.

PASIENTENS ØNSKE SENTRALT

Han synes det er viktig at helsepersonell også uttaler seg mer, selv om det er en vanskelig debatt. For Mikkelsen er det viktigste argumentet for aktiv dødshjelp pasientens selvbestemmelsesrett.

– Det må i utgangspunktet være pasientens ønske som står sentralt, og så må situasjonen pasienten er i vurderes – er ønsket reelt, er vedkommende samtykkekompetent og er pasienten så dårlig at man tenker at dette er eneste utvei for pasienten?

– Som humanist tror jeg at vi skal ha mest mulig verdi i det livet vi lever, både av gode og dårlige erfaringer, men det må jo være noe å bygge videre på. Når man er i en situasjon der man ikke skal bygge noe videre liv og de opplevelsene man har bare er negative, tenker jeg at det er vanskelig å pålegge at de skal måtte leve lenger om de ønsker å ta sitt eget liv og hadde gjort det om de hadde muligheten. Siden de er i en situasjon hvor de ikke kan gjøre det selv, blir det å frata dem en mulighet som de ellers hadde hatt.

Døende pasienter kan i dag allerede nekte videre behandling.

– Da er det jo livsforlengende

behandling de nekter, ikke smertestillende og kvalmestillende behandling. Når pasientene er så syke at de vil dø, og samtidig så syke at de ikke selv klarer å ta livet sitt – den gruppa tenker jeg vi må diskutere om vi kan tilby aktiv dødshjelp. Det er en liten gruppe pasienter slik det ser ut i dag.

VANSKELIGE SAMTALER

Helsevesenet må finne bedre måter å møte mennesker som kommer til helsevesenet med ønsket om å dø, mener Mikkelsen. I de landene hvor aktiv dødshjelp er tillatt, har de hele tiden debatt og diskusjon – og pasientene kan være åpne med sine ønsker. Han opplever at helsevesenet mangler gode måter å ta imot pasienter som vet de skal dø og som ønsker å ta sitt eget liv. Det handler rett og slett om at helsepersonell ikke vet hva de kan og tør si.

– Alle som jobber i helsevesenet, har møtt pasienter som ikke ønsker å leve lenger. Hos noen kan dette skyldes plager i forbindelse med kroppslig og somatisk sykdom eller alvorlige psykiske lidelser. Da er det helsevesenets oppgave å forsøke å behandle disse sykdommene og plagene. Men så har vi de pasienter som er så syke at helsevesenet ikke har andre tilbud enn smerte- og symptomlindring – og hvor denne behandlingen ikke er tilstrekkelig – og pasienten selv sier at dette ønsker jeg ikke

lenger, nå ønsker jeg å slippe. I dag kan ikke helsevesenet tilby annet enn å avslutte livsforlengende behandling. Og så må de rett og slett ta den tiden det tar å dø med de lidelsene de har og de lidelsene det medfører.

Han har forståelse for at en legalisering vil gi utfordringer for helsepersonell, både når det gjelder å ha den vanskelige samtalen der det blir bedt om dødshjelp og det å bidra i prosessen. Han tror likevel ikke det vil være vanskelig å finne gode ordninger, også for ivaretagelse av helsepersonell før, under og etter. Rent praktisk tenker han at det kan organiseres slik dagens palliative team fungerer, der flere faggrupper er involvert.

– I dag har vi palliative team, som også kommer hjem til pasienten. Da er det en lege og sykepleier fra sykehuset som reiser ut, og med på møtet er fastlege, hjemmehjelp, pasient og eventuelt pårørende. Det sitter sju-åtte mennesker ved siden av pasienten og snakker om at pasienten skal dø. Det å ha slike samtaler tror jeg er viktig, og det å behandle spørsmål om aktiv dødshjelp i en tilsvarende samtale tror jeg ikke er så vanskelig.

LOVEN VIL ENDRE HOLDNINGER

Ved legalisering av aktiv dødshjelp vil noen måtte bistå pasienten med å dø. Mikkelsen tror at gruppen av helsepersonell – eller andre – er villig til å

LEGE OG HEF-MEDLEM:
Martin Lerstang Mikkelsen ønsker
utredning om aktiv dødshjelp.

SLUTTEN: I dag kan ikke helsevesenet tilby annet enn å avslutte livsforlengende behandling, og så må det ta den tiden det tar å dø, med de lidelsene det kan medføre når lindring ikke hjelper. FOTO: NTB/SHUTTERSTOCK

bistå med dødshjelp vil bli større om det skjer en legalisering.

– Jeg tror hva som er lov og hva som er mulig i dag, er med og former hvordan vi opplever ting. De rammene lovverket legger på oss er veldig normgivende og moraliserende, både for befolkningen og for helsepersonell. Det å vite at noe er ulovlig er med å skape den moralen vi opplever som vår egen. Hvis lovverket sier at dette er lov, tror jeg det vil endre holdningene våre.

Han sammenligner det med fartsgrenser: Hvis du kjører på en tørr og fin sommervei og tenker at her kunne jeg sikker ha kjørt i 150 km/t, men siden fartsgrensen er 60, forholder du deg til det og forteller andre at de skal det. Om veivesenet neste dag hever farts-

grensen til 80, forholder du deg til det.

– Det handler om at det man tenker er moralsk riktig er avhengig av loven og på en måte ikke av den virkeligheten man lever i. Jeg tror det til en viss grad også gjelder eutanasi.

– Hvis det tillates eutanasi, vil vi se at vi hjelper de dårligste pasientene med å gjøre noe de selv ville ha gjort: å la de slippe smertene. Det snakker vi jo om i dag også – «så fikk han slippe». Hvis vi klarer å snu det litt, slik at det også blir opplevelsen hos helsepersonell og oss andre, vil det kanskje bli enklere å gi eutanasi.

IKKE FOR OREGON-MODELLEN

Selv har Mikkelsen landet på at han for aktiv dødshjelp

for døende med uutholdelige smerter. Pasienter med en dødelig diagnose, som ikke befinner seg i en døende fase av sykdommen, men som ønsker hjelp til å ta sitt eget liv, *det* blir for ham en annen diskusjon. Dette er den såkalte Oregon-modellen, som kort fortalt innebærer at personer med en diagnose som gir dem en prognose på seks måneder eller mindre igjen å leve, kan få utskrevet medisin som de så må ta selv.

– Det er en veldig liberalisering av det helsevesenet vi har i dag. Og det vet jeg ikke om jeg er for.

Mikkelsen er ikke redd for at innføring av aktiv dødshjelp med nødvendighet vil føre til utglidning, der ordningen vil omfatte stadig flere grupper, slik mange

LESETIPS OM AKTIV DØDSHJELP

BRA OVERSIKT OVER BETENT TEMA

Hva er aktiv dødshjelp? Bør dette være tillatt i Norge? Det første spørsmålet vil denne boken gi deg en innføring i. Forhåpentligvis vil du også få et bedre grunnlag til å svare på det andre spørsmålet etter å ha lest denne boken.

Aktiv dødshjelp kom ut i Humanist forlags Pro et contra-serie i 2018, men er stort sett like aktuell. Serien tar for seg kompliserte tema og presenterer de viktigste argumentene for og imot.

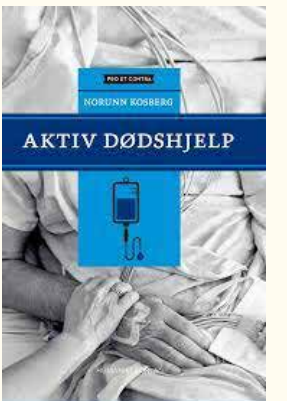
Den første delen gir en nyttig avklaring av de viktigste begrepene, tar for seg lovgivning, holdninger og praksis i Norge, samt en gjennomgang av internasjonale forhold, legaliseringshistorikk, holdninger og praksis. Den andre delen omhandler sentrale argumenter for og imot aktiv dødshjelp. Disse har fått egne kapitler og er som følger: *autonomi,*

menneskeverd, lidelser ved livets slutt, helsepersonellens rolle, skråplan og til sist *legalisering og regulering.*

Boken gir en bra oversikt over et ofte betent tema. Det fremgår ikke hva forfatteren mener, og argumenter både for og imot presenteres på en overbevisende og tydelig måte. Gjennom hele boken sammenlignes aktiv dødshjelp med abort, og det er det (minst) to grunner til: For det første handler det om å avslutte liv under visse fastlagte kriterier. For det andre bruker motstandere av aktiv dødshjelp mange av de samme argumentene som motstandere mot abort gjør.

Alt i alt er dette en interessant og lærerik bok som trygt kan anbefales.

KLAS SUNDELIN

Pro et contra: Aktiv dødshjelp
Norunn Kosberg
Humanist forlag 2018

Hur vill du dö? – Om makten över livets slut
P C Jersild
Fri Tanke forlag 2020

LAVMÆLT OG FAKTA-BASERT TESTAMENTE

I boken *Hur vill du dö? – Om makten över livets slut* tar den svenske forfatteren og legen P C Jersild, opp temaet dødshjelp i bredt format. Jersild satt i mange år den svenske statens medisinsk-etiske råd (SMER), og har tatt til orde for legalisering etter Oregon-modellen. Som i de andre nordiske landene er aktiv dødshjelp fortsatt forbudt i Sverige.

Boken er en personlig fortelling – som følger hans erfaringer som student og lege og medmenneske, i møte med familie og venner som har lidd en vanskelige og vond avslutning på livet, eller som har fått hjelp. Ikke minst gjelder det hans søster, som ba om hans hjelp til å dø uten å få det. De mange

sterke og såre fortellingene gjør inntrykk, men Jersild appellerer ikke bare til følelsene.

Boken inneholder også gjennomgang av kunnskapsgrunnlag, forskningsrapporter og statistikk både om død og dødshjelp, i Sverige og ellers i verden, og ikke minst hans mangeårige arbeid med tema gjennom SMER. Boken er en lavmælt, faktabasert, men personlig gjennomgang av hvorfor Jersild har landet på sitt standpunkt og kan kanskje sies å være 86-årige Jersilds testamente i dødshjelpdebatten.

KIRSTI BERGH

motstandere frykter.

– Det vil alltid være et argument for de som er skeptiske å åpne for forandring. I dag har vi et system som tillater at vi avslutter livsforlengende behandling, altså passiv dødshjelp eller behandlingsunnlattelse. Jeg ser ikke at det er veldig utglidning fra det til aktiv dødshjelp. Så lenge vi er gode på dele inn i faser og situasjoner tror jeg nok at det at det ikke skal «skli». Hadde det vært en automatikk i det, ville vi jo ikke hatt diskusjoner om legalisering, men vært langt på vei inn i det.

– Man diskuterer seg fra trinn til trinn, og det skal store endringer til fra trinn til trinn, og så lenge vi er tydelige på hva vi åpner for og tillater, vil det ikke være noe problem.

Mikkelsen mener skråplanargument fort kan bli et argument for opprettholdelse av status quo. Det ser man også i andre legaliseringsdebatter, slik man i sin tid så i debatten om selvbestemt abort.

DØDELIG PSYKISK SYK

Men er det skråplaneffekten vi ser i Nederland? En forespørsel til pro-dødshjelporganisasjonen NVVE i Nederland om å komme i kontakt med pårørende etter aktiv dødshjelp, setter Fri tanke i kontakt med Heleen Weber. Hennes historie handler ikke om en 75-åring med dødelig kreftdiagnose, men om datteren Dorian, som fikk eutanasi som 32-åring for to år siden, etter å ha vært psykisk syk og inn og ut av psykiatrisk behandling siden 16-årsalderen. Det er en historie som er vanskelig å forstå fra et norsk perspektiv, men Weber er klar på at datterens historie viser at man også kan være dødelig psykisk syk, selv om det ikke vises på utsiden.

AVSKJED: Heleen Weber fikk noen surrealistiske, men gode uker med datteren før sistnevnte fikk gjennomført sitt ønske om å få eutanasi. FOTO: PRIVAT

– Jeg var selvsagt ikke glad da Dorian fortalte at hun ville dø, men jeg har levd med dette i 16 år og sett henne bli dårligere og dårligere. Og jeg kunne kjenne smerten hennes og jeg kunne forstå ønsket hennes.

Weber er klar på at datteren ikke var suicidal – som hun karakteriserer som en forbigående krisetilstand – men hadde et vedvarende ønske om å dø på grunn av uutholdelige smerter. Det at datteren slapp å gjennomføre selvmord, er hun svært takknemlig for.

– Jeg er takknemlig for at hun tok dette valget, for jeg kan fortsette nå. Om hun hadde begått selvmord, vet jeg ikke om jeg hadde orket å fortsette – for da

måtte jeg leve og vite at datteren min døde ensom og desperat og kanskje i lidelse i tillegg. Nå kunne jeg være der, jeg kunne støtte henne, og jeg så hennes utrolige lettelse. Hennes siste ord var «jeg elsker dere alle».

Det tok over to år og utallige vurderinger og samtaler med leger og psykiatere fra Dorian ba om hjelp til å dø til hun fikk beskjed om at hun kunne gå inn i siste del av prosessen.

TVILTE ALDRI

Weber skjønner at det fra et norsk synspunkt er vanskelig å forstå, men understreker at prosessen er veldig grundig.

– Hvis det er en bitteliten kime av tvil, vil de ikke hjelpe. Og når

du har fått ja, må legen spørre «vil du fortsatt ha hjelp til å dø?», og er det selv en bitteliten tvil, skal det ikke gjennomføres. Du står fri til å utsette eller avbryte. Du kan alltid ombestemme deg.

Dorian tvilte aldri, forteller Weber.

– Noen sier leger har sverget å gjøre folk bedre, men det er umulig, du kan ikke gjøre ALS-pasienter bedre. Du kan ikke gjøre alle psykisk syke pasienter bedre heller. Men leger har sverget på å lette lidelse, og det er eksakt det de gjør. Og de legene som gir eutanasi er ikke psykopatiske idioter som lever

av å begå mord. Jeg mener de har hjertet på rett sted. Eutanasi er det ordet betyr, en god død.

Weber beskriver hvordan de fikk tid til å ta et godt farvel og følge Dorian helt inn i døden. Hun beskriver også hvordan hun etter at det hele var over og de hadde reist hjem, måtte «hyle som en idiot».

– Jeg forstår at folk ikke forstår, men jeg er så takknemlig for at vi har denne loven i Nederland. Det å se min kjære datter dø på en slik avslappet og human måte har gjort det enklere å håndtere. Sorgen vil aldri ta slutt, men det er mye mindre vanskelig enn om

den hadde kommet brått. Ja, hun døde for ung og det er forferdelig, og selvfølgelig hadde jeg ønsket at hun heller skulle være frisk og i live. Men det var ikke mulig. Som når noen endelig for slippe etter lang tids kreftsykdom og vi sier «han er fri fra lidelsen», det var det samme her. Og det er det som var viktigst for meg.

Les en lengre versjon av intervjuet med Heleen Weber på fritanke.no. Trenger du å snakke med noen om selvmordstanker kan du ringe Mental helses hjelpetelefon: 116 123

A portrait of Kari Vigeland, an elderly woman with short blonde hair, wearing a blue bucket hat with a diamond pattern and a light blue knitted sweater. She is standing in front of a green hedge and white flowers. The text is overlaid on the left side of the image.

TALSPERSON FOR BARM- HJERTIGHET

Human-Etisk Forbunds tidligere styreleder og
generalsekretær Kari Vigeland synes forbundet skal
ta stilling for legalisering av aktiv dødshjelp.

TEKST: KIRSTI BERGH
FOTO: IHNE PEDERSEN

«Kjære Gud hvis du er der, vis deg nå at du eksisterer!»

Dødeligheten kommer nærmere ja. For et halvt år siden passerte jeg gjennomsnittlig levealder for kvinner, som er 84 og et halvt år. Da tenkte jeg, jaja, da må jeg være fornøyd, ler Kari Vigeland.

– Da har jeg levd en rime-
lig lang tid, sier hun og tilføyer
bestemt: – Men jeg har tenkt å
henge med en stund til, selv om
jeg ikke har noe ønske om å bli
100. Noen ønsker å leve evig, men
jeg synes tanken på ikke å skulle
dø er verre enn tanken på at man
skal dø om noen år. Det ville vært
fryktelig!

Human-Etisk Forbunds
første kvinnelige styreleder
og første kvinnelige general-
sekretær vil altså ikke bli 100
år for enhver pris, men selv
om mange av kampsakene
for sekulære humanister fra
80-tallet er vunnet, er det fort-
satt én kamp hun gjerne skulle
se kronet med seier før hun går
av banen. Nemlig kampen for
legalisering av aktiv dødshjelp i
Norge. Mer om det etter hvert.

INGEN KONTAKT MED GUD

Vigeland vokste opp på Sandaker
i Oslo med ikke-troende forel-
dre, uten særlig nærkontakt med
religiositet. De kristne på bede-
huset i nærheten virket saktmo-
dige og lite «kule» på henne og
vennene, men konfirmert i kirka
var det en selvfølge å bli.

– Jeg visste ikke at det fantes
andre tilbud. Men da opplevde
jeg at dette ikke passet meg. Siden
jeg fikk høre at hvis jeg skulle få
kontakt med Gud, måtte jeg være
åpen for det, så jeg husker jeg lå

åpen om nettene: «Nå er jeg åpen,
nå er jeg lyttende. Kjære Gud hvis
du er der, vis deg nå at du eksist-
erer!» Slik lå jeg noen netter – og
ingenting skjedde. Da tenkte jeg
«finnes det en gud vil han i hvert
fall ikke ha meg i tale», og da la jeg
det bak meg.

Men det var først etter at
sønnen hennes begynte på skolen
i Bærum på midten av 1970-tallet
at Vigeland kom i kontakt med
Human-Etisk Forbund.

– Den gang var det ikke tilbud
om annet enn kristendomsun-
dervisning. Jeg ville gjerne få til
alternativ livssynsundervisning
på skolen hans og tok derfor
kontakt med Human-Etisk
Forbund. Og så fikk vi det til! Det
første også til at det spredte seg
til andre skoler i Bærum. Gutten
min trivdes godt med det, og de
andre barna misunte ham, haha.

30. august 1976 meldte hun seg
inn. Hun følte seg hjemme fra
første stund.

– Her kunne jeg snakke fritt.
Jeg ble kjent med Fredrik Heffer-
mehl, Levi Fragell og andre og
engasjerte meg i HEF-aktivitet
lokalt.

I 1980 ble hun med i forbun-
dets øverste styre, og i 1983 ble
hun valgt til styreleder. Hun var
med og opprettet en rekke utvalg
som jobbet med spesifikke tema
– blant annet det sosialetiske, det
juridiske og det skolepolitiske.

– Den gang var det en kamp. Vi
var på barrikadene, og vi slåss, for
vi var ikke anerkjent i samfun-
net. Det het at etikken ble kastet
ut med badevannet – altså reli-
gionen – og vi var ikke høyver-
dige mennesker sammenlignet

med dem som var religiøse.

Lenge før sosiale medier og
netthets, opplevde Vigeland å få
brev av truende karakter, særlig
etter foredrag på Sør- og Vest-
landet, med formuleringer som
«Bare vent til kistelokket blir
lagt på!».

DEN STORE OPPTUREN

Vigeland var med på den vold-
somme oppturen Human-
Etisk Forbund opplevde fra
begynnelsen av 1980-tallet.
Fra og med 1982 fikk forbundet
offentlig støtte etter lovendring
om tilskudd til livssynssam-
funn. I 1975 hadde organisasjo-
nen drøyt 1500 medlemmer, og i
1983 ble medlem nummer 20 000
registrert før årets utløp – og
ved 30-årsjubileet i 1986 nådde
medlemstallet 30 000. I 1991 ble
Vigeland, som da arbeidet som
førsteamanuensis ved Psyko-
logisk institutt på Universitetet
i Oslo, bedt om å søke på jobben
som generalsekretær etter Levi
Fragell. Etter to år gikk hun
tilbake til stillingen hun hadde
fått permisjon fra, psykologien
var mer av et livsverk enn HEF.

Det var ikke gitt at Vigeland
faktisk skulle bli psykolog og
forsker, for på Lilleborg skole
var det ingen i klassen som tok
artium og videre utdanning.

– De begynte å arbeide på
sjokoladefabrikken eller såpe-
fabrikken, eller de fikk barn,
forteller hun.

Men hun var skolefink og tok
realskole på Grefsen, der hun ble
oppfordret til å ta videre utdan-
ning. Det hadde ikke familien råd
til, og også hun måtte begynne å

1: Kari Vigeland, Levi Fragell og Roar Johsen viser fram HEFs voldsomme vekst på tidlig 80-tall. **2:** Kari Vigelands første landsmøte som generalsekretær i HEF, i Bodø i 1991. **3:** Levi Fragell, Ester Horn og Kari Vigeland i feststemning under den internasjonale humanistkongressen i Oslo i 1986. **4:** Kari Vigeland, nyvalgt co-president i IHEU, sammen med Paul Kurtz fra USA og Rob Tielmann fra Nederland. **5:** Det internasjonale engasjementet førte henne til India, her sammen med den indiske ateistlederen Lavanam på Ateistsenteret i Vijayawada i Andra Pradesh. **6:** 1986 arrangerte Kari Vigeland Borgerlig konfirmasjon for søskenparet Linn og Kristin Gjellesvik Andresen i Nairobi i Kenya.

jobbe. I noen år var hun i Posten,
samtidig tok hun artium som
privatist ved siden av og begynte
å lese til forberedende. Det var
hennes seinere ektefelle, radi-
omannen Johan Vigeland, som
oppildnet henne til å gå videre i
utdanningsløpet.

– «Vi gutta kan komme oss opp
og frem uten utdanning, men
hvis du vil videre må du ta utdan-
ning», sa han.

VETTSKREMT AV RELIGION

Etter forberedende lurte hun på
hva hun skulle bli – det måtte bli
psykologi eller juss.

– Jeg tenkte at med psykologi
kunne man få testet og silt vekk
alle psykopatene som styrer i
verden, haha. En banal tanke
kanskje ...

Det ble ikke testing av
psykopater på Vigeland, hun har
vært mest interessert i hvordan
mennesker *normalt sett* fungerer
og fordypet seg derfor i person-
lighetspsykologi. Men det dukket
aldri opp noen stilling innen
feltet, og hun måtte finne annen
relevant erfaring. Slik kom hun
til å jobbe på lukket psykia-
trisk avdeling på Gaustad, med
psykotiske menn.

– Det var veldig interessant.
Der opplevde jeg at noen var
skremt fra vettet av religion. Og
jeg hadde en samtalegruppe på
ti pasienter – hvor to stykker
mente de var Jesus. Jeg fant ut at
jeg ikke skulle bli kliniker.

INTERNASJONALT ENGASJEMENT

På denne tiden var hun blitt alen-

emor, og interesserte seg naturlig
nok for aleneforeldres situasjon.
Det fantes lite kunnskapsgrunn-
lag på feltet. Så i samarbeid med
Aleneforelderforeningen gjen-
nomførte hun spørreskjemaun-
dersøkelser og intervjuer og ga
ut boken *Enestående forel-
dre. Håndbok for alene-forel-
dre* (Universitetsforlaget 1982),
som også inneholdt oversikt over
rettigheter og plikter. Da var hun
blitt fast ansatt ved Psykologisk
institutt på Universitetet i Oslo.

Vigeland var også engasjert i
den internasjonale humanistbe-
vegelsen på 1990-tallet. Hun satt
som den første kvinnelige co-pres-
identen i IHEU (nå Human-
ists International), og var med
og inspirerte til stiftelse av flere
humanistorganisasjoner. Men det

«Som psykolog vet jeg at holdninger som handler om våre verdier er tunge å endre hos godt voksne mennesker.»

var ikke bare enkelt som kvinne.

– Da jeg kom inn i IHEU – og dels også i HEF – var det en akademisk herreklubb. Jeg husker det første styremøtet jeg var på i IHEU, hvor det i tillegg var en del observerende gjester til stede. Jeg satt ved styrebordet og rakk opp hånden og ville si noe til en sak, men ble fullstendig oversett. De trodde vel det var en som satt og vinket til noen, de regnet ikke med at det var noen kvinnelige representanter som ville ytre seg.

Engasjementet i IHEU førte henne blant annet til India, og det ga litt perspektiv på kampene hjemme i Norge.

– Her lærte jeg om humanisme i praksis i form av blant annet legehjelp (gratis øyeoperasjoner), juridisk bistand og annen form for hjelp og støtte til underprivilegerte grupper (kasteløse), og ikke minst kvinner.

Det var også i IHEU at hun første gang ble oppmerksom på spørsmålet om aktiv dødshjelp. Prinsippene om individets selvbestemmelsesrett og barmhjertighet med lidende lå til grunn for det humanistiske standpunktet for.

– Utenlandske humanister uttrykte forbauselse over at HEF ikke hadde tatt stilling til spørsmålet, som IHEU allerede hadde gjort i manifestet i 1973 og seinere i Amsterdam-erklæringen, der det heter at «We appeal to an enlightened public opinion to transcend traditional taboos and to move in the direction towards a compassionate view and to end needless suffering in

dying». Det syntes jeg var viktig. Da jeg seinere gikk tilbake til Universitetet og skulle finne ut hva jeg skulle forske på, tenkte jeg at det med holdninger til aktiv dødshjelp og begrunnelser for de ulike standpunktene var et interessant emne.

INGEN ENKEL SAK

Da Vigeland leste seg opp på temaet fikk hun innsikt i en rekke historier om hvilke lidelser folk hadde gjennomgått og hva enkelte hadde gjort for å slippe lidelse. Det rystet henne og utløste også et sterkt engasjement. Hun så også hvordan undersøkelser viste en klar sammenheng mellom motstand mot aktiv dødshjelp og motstand mot abort, og at dette var overrepresentert blant mennesker med et kristent livssyn.

Det skulle bli det store interesseområdet for henne videre, men det var ikke noen enkel sak å fronte på 1990-tallet. Sin første forskningsartikkel om aktiv dødshjelp fikk hun nesten ikke på trykk i Legeforeningens tidsskrift – redaktøren mente det ikke var en debatt som trengtes i Norge. I 1990 arrangerte Vigeland og Levi Fragell seminar om aktiv dødshjelp på Soria Moria. Blant deltagerne var nederlandske Piet Admiraal, anestesilegen som hadde utarbeidet manualen for hvordan medisinerne for aktiv dødshjelp, men Pro Vita-bevegelsen («For livet») forsøkte å hindre både pressekonferanse og seminar.

Etter at Vigeland i 1991 skrev

SAKKYNDIG: I 1997 vitnet Kari Vigeland under rettssaken mot lege Christian Sandsdalen (t.v.), som hadde gitt aktiv dødshjelp til en pasient. Seinere har hun også vært styremedlem i Foreningen Retten til en verdig død. FOTO: NTB

en artikkel om holdninger til aktiv dødshjelp i tidsskriftet Lov og rett, der jussprofessor Anders Bratholm var redaktør, leverte jussprofessorer, Johs. Andenæs og Finn Seyersted i 1993 et konkret lovforslag. De foreslo straffrihet for aktiv dødshjelp der det er skjedd med avdødes samtykke etter en veloverveid anmodning, forslaget ble fremmet på Stortinget av Fridtjof Frank Gundersen (FrP), men fikk ikke gjennomslag.

ENDRET OPINIONEN

Men så kom Sandsdalen-saken, der lege Christian Sandsdalen

hjalp en pasient med langt framskreden Multippel sklerose til å dø. Bodil Bjerkman var helt lammet og klarte så vidt å bevege én finger. Hun hadde infeksjon i sår og ville ikke legges inn på sykehus for behandling. Etter å ha snakket med henne og med familien hennes, besluttet Sandsdalen å hjelpe henne – og etterpå meldte han seg til Riksadvokaten. Sandsdalen ble dømt for overlagt drap i 1997, men fikk «domsuttsettelse», noe som innebar at han ikke trengte sone straffen.

Høyesterett avviste anken i 2000, men saken endret opinionen.

– Sandsdalen ble en folkehelt, og folk fikk innblikk i hva det egentlig handler om, sier Vigeland, som var sakkyndig i rettsaken etter å ha gitt ut *Assistert død. En etisk utfordring* i 1996.

Boken var et pionerarbeid på norsk og gir en grundig gjennomgang av begrepene innhold, historisk perspektiv og gjennomgang av flere ulike saker nasjonalt og internasjonalt, etiske og juridiske drøftinger, i tillegg til

befolkningsundersøkelser både i Norge og i andre land.

UMUSIKALSK

Siden har Vigeland vært del av debatten – både den i samfunnet generelt og den som har gått i Human-Etisk Forbund. Den siste ikke minst gjennom utvalget som utredet spørsmålet om aktiv dødshjelp for Human-Etisk Forbund i 2004, der flertallet landet på en anbefaling om at forbundet forbundet skulle begrense seg til å innta et stand-

punkt om adgang til straffrihet, i tråd med «professorforslaget». Det gikk HEF ikke inn for, men stadfestet at humanister kan være både for og imot aktiv dødshjelp.

Vigeland synes likevel det er rart at forbundet ikke vil ta standpunkt, når holdningsundersøkelser blant medlemmene i 2008 og 2011 har vist at et overveldende flertall, ca. 90 prosent, er for legalisering av assistert selvmord.

Dessuten synes hun at det blir umusikalsk når Fri tanke omtaler boken *Dødshjelp i Norden?*, som er skrevet av motstandere av aktiv dødshjelp, som et balansert innlegg i debatten.

– Dette er direkte galt: Det står at «alle land som har legalisert aktiv dødshjelp, baserte seg på at eutanasi bare kunne finne sted i terminalfase, med død i nær framtid. Senere er det utvidet til å inkludere flere diagnoser og psykiske lidelser, opplevelse av mening» ... Dette er veldig tendensiøst! Nederland legaliserte aktiv dødshjelp i 2002, og da var det medisinske kriteriet uutholdelig lidelse. Det har aldri vært et kriterium at pasienten skal være døende i Nederland. Kompetent selvbestemmelse og uutholdelig lidelse er kjernekriteriene, påpeker Vigeland, som heller vil anbefale svenske PC Jersilds personlige gjennomgang av temaet og dagens kunnskap i boka *Här vil du dö* (2020).

Hun er oppgitt over påstander om utglidning.

– Det stemmer heller ikke. Det er gjort flere nye undersøkelser som tilbakeviser dette. Det er for eksempel ikke noen overrepresentasjon av funksjonshemmede.

MISFORSTÅELSER

Selv er Vigeland for en legalisering av aktiv dødshjelp etter Oregon-modellen. Det innebærer kort fortalt straffrihet til leger som forskriver dødbringende medisiner til pasienter som fyller et sett kriterier. Disse inkluderer blant annet at sykdommen må ha forventet levetid kortere enn seks måneder, at pasienten er samtykkekompetent og uttrykker ønsket om å få hjelp til å dø minst to ganger muntlig med minimum 15 dager i mellom, og også skriftlig, samt at pasienten må vurderes av minst to leger som er enige opp at pasienten oppfyller kriteriene. Hun støtter også den nederlandske, og nå også spanske loven, som tillater dødshjelp for de som har en varig, uutholdelig lidelse og eutanasi for dem som ikke er i stand til å innta medikamenter oralt.

– Det er så mange misforståelser! Jeg har snakket med humanetikere som tror at hvis du er for aktiv dødshjelp, betyr det at du selv vil måtte be om det, og at har du bedt om det, må det gjennomføres. De får ikke med seg at det skal være selvbestemmelse og at du alltid kan trekke samtykke og ønske tilbake!

Misforståelser har Vigeland selv blitt utsatt for til gangs. I 2009 ble hun etter en kommentar og et intervju der hun tok til orde for å sette tak på bevilgninger til kurativ og livsoppretholdende behandling for de aller eldste og sykeste – altså på linje med helsemyndighetene – feilsitert av NTB på at hun ba politiske myndigheter om å sette et tak på bevilgningene til *smertelindrende*

og livsforlengende behandling for de aller eldste. Det førte til en flodbølge av reaksjoner mens hun selv var utenlands og vanskelig tilgjengelig. Fortsatt er dette noe av det som kommer opp når man googler henne, rettelsesintervjuet med NTB var det få som publiserte.

FLERTALL I BEFOLKNINGEN

De siste ti årene har flere land legalisert aktiv dødshjelp, seinest det spanske parlamentet med overveldende flertall i mars i år. I Norge i dag er omkring 70 prosent av befolkningen som helhet positivt innstilt til aktiv dødshjelp i en eller annen forstand, og selv om et flertall blant helsepersonell er negativt, er det flere blant yngre leger som er positive. Og folk som tar til orde for legalisering i offentligheten blir ikke lenger likestilt med Nazi-Tyskland.

– Jeg har gjennom debatten forsøkt å imøtegå uriktige påstander med forskning og dokumentasjon, men som psykolog vet jeg at holdninger som handler om våre verdier er tunge å endre hos godt voksne mennesker. At vi har lett for å ta til oss det som støtter verdiene vi har, men har vanskelig for å godta fakta som synes å være i strid med dem. Det kalles *kognitiv dissonans* på fagspråket. Da må det sterkere lut til for å endre holdning. Og det å oppleve at ens kjære gjennomgår uutholdelige lidelser, som verken helsepersonell eller pårørende kan lindre, er noe som har fått mange til å endre holdning. Også de med sterk religiøs tro kan komme til at en

barmhjertig gud vil tillate aktiv dødshjelp i slike situasjoner.

Vigeland er opptatt av å understreke at hun mener aktiv dødshjelp er noe som må forbeholdes de som opplever uutholdelig lidelse. Hun ønsker det for seg selv – om det skulle komme dit.

– Jeg vil ha mulighet til å gjøre det slutt, hvis det blir så ille, sier hun

Vigeland har gjennomgått sykdom som har gitt henne plager i hverdagen og gjør at det er mye hun ikke lenger kan gjøre. Men som hun skriver om i sin siste sakprosabok, *Lykkelig* (Humanist forlag 2006), mennesket har en utrolig evne til å tilpasse seg.

– Mennesker som blir syke eller kommer i en annerledes

livssituasjon, hvis man bare får tid, kan man tilpasse seg mye som er vanskelig.

– Yngre mennesker kan tenke «hvordan orker sånne gamlinger å leve, så lite som de klarer?». Men du tilpasser deg at du blir avhengig av hjelp, at du ikke kan ta de reisene du klarte før, at du ikke orker det samme. Vi tilpasser oss! Det er også mye jeg fortsatt kan, jeg danser hver dag. Så er det jo slik som en av mine helter, fagsjef for aldring ved Folkehelseinstituttet, Bjørn Grinde, skriver i boken *Aldring*: «Evolusjonen er slik at alt liv er programmert for aldring og død, slik er det bare. Det finnes ett unntak, bakteriene.» Slik er det, og det må vi bare finne oss i.

VETERANER: De gamle kampfellene Levi Fragell (t.v.), Kari Vigeland og Haftor Viestad pleier å møtes i hagen til HL-senteret på Bygdøy i Oslo.

KARI VIGELAND har samlet sine bidrag til dødshjelpdebatten i et dokument du kan lese på aktivdødshjelp.org/2018/10/08/bidrag-til-dødshjelpsdebatten/humanisme-ved-reisens-slutt-kari-vigeland/

IDÉER

«Humanister oppfordrer til kritisk granskning av alle ideer og oppfatninger, også våre egne. Vi bør finne frem til de beste argumentene og tilstrebe å endre våre meninger og overbevisninger når det viser seg at vi tar feil.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[56]

VENN MED DØDEN?

NY SPALTE: I «Eksistens» reflekterer medlemmer av livsveiledergruppen over eksistensielle tema.

[62]

DET PROBLEMATISKE ARGUMENTET

ETIKK: Det noen kaller skråplaneffekt er for andre et fremskritt.

[66]

TRADISJON OG INNOVASJON

ESSAY: Humanistisk gravferd må både ivareta tradisjonene rundt dødsritualene, men samtidig holde dem levende og relevante.

An artistic illustration featuring a large, gnarled tree with dark, intricate branches on the left side. Red leaves are falling from the tree and are scattered across the upper and right portions of the image. In the center, a woman with long red hair and a skeleton are sitting on a wooden bench, facing away from the viewer. They are positioned on a small, grassy mound. The background consists of soft, concentric, wavy lines in shades of pink and red, creating a dreamlike atmosphere. The title 'VÆREN TIL DØDEN' is written in a large, red, hand-drawn font on the right side of the image.

VÆREN TIL DØDEN

Kan man elske livet og samtidig forsone seg med tanken på døden? Med utgangspunkt i filosofien reflekterer humanistisk livsveileder Ingun Steen Andersen over vårt forhold til døden.

ILLUSTRASJON: MISSBOO.NO

EKSISTENS

I vår nye spalte Eksistens reflekterer studenthumanister og livsveiledere fra Human-Etisk Forbunds livsveiledergruppe over eksistensielle tema.

INGUN STEEN ANDERSEN
er filosofisk praktiker, pedagog og livsveileder i Human-Etisk Forbund. Hun har ansvar for samtaletilbud, nettsiden filosofiiskolen.no og utvikling av innholdet i Humanistisk konfirmasjon.

Dagfinn Ullestad

Else Werring

Lone Ellingvåg Knutsen

Da jeg var liten, lærte jeg at døden er vår fiende. Den er en følge av menneskenes synd, fikk jeg høre, et avvik fra Guds opprinnelige plan.

«Den siste fiende som skal tilintetgjøres, er døden», sier Skriften, og dette preget min barndoms fantasier. «Herren skal oppsluke døden for evig og tørke tårene av menneskenes ansikt.» I min barndoms verden betydde håp troen på en framtidig verden *uten* smerte og død. Døden, som unaturlig og grusom, skulle overvinnes, og menneskenes oppgave var ikke å *forsone* seg med den, men å *overskride* den, gjennom tanke, tro og handling.

Når jeg ser tilbake, fremstår barnetroen livsfjern, kanskje livsfornektende. Den ga meg håp, men håpet var knyttet til noe utover livet og fjernet meg fra eksistensen her og nå. Tanken på døden kunne bare tåles dersom vi tenkte den vekk.

Nå tenker jeg snarere motsatt.

Dødens realitet møter oss overalt. Smerten over å miste, over selv å svinne hen, er en del av livet – ikke et avvik. Det å kunne romme døden og smerten som en naturlig del av livet fremstår for meg mer og mer som en viktig eksistensiell fordring.

Fra et sekulært ståsted er døden det punkt der man går fra å være til ikke å være. Døden, forstått som ikke-eksistens, er slik sett ikke noe å bekymre seg for, mente den greske filosofen Epikur. For «når vi er, er ikke døden, og når døden er, er ikke vi».

Dette enkle postulat er kanskje sant, men likevel for enkelt.

For vi mennesker lever ikke bare i nuet, vi lever «forut for oss selv». I vår bevissthet orienterer vi oss hele tiden mot muligheter, mot alt som *kan* skje, eller som vi ønsker at skal skje.

«I min barndoms verden betydde håp troen på en framtidig verden uten smerte og død.»

Døden som mulighet er truende, fordi den betyr alle andre muligheters opphør. Selv om vi ikke frykter døden i seg selv, innebærer den et endelig tap av muligheter både for den som dør, og ikke minst for alle som mister noen. Tapet synes å stride mot alle våre menneskelige instinkter.

Kan vi da forsone oss med at alt en dag tar slutt?

Filosofen Martin Heidegger brukte begrepet «*væren til døden*» om det å erkjenne døden som livets grunnvilkår, for derigjennom å få et mer *egentlig*, eller ekte, forhold til sin egen tilværelse. Slik jeg tolker Heidegger, handler dette om å «se døden i øynene» og ta inn over seg vår eksistens *slik* den *faktisk* er. For dermed å kunne gå inn i livet – med alt det er – med inderlighet og større oppmerksomhet på hva som er viktig.

Å erkjenne eller erfare døden som «*vår mest egne og uunngåelige mulighet*», slik Heidegger formulerer det, vil si å innse at alt tar slutt, og at vi ikke vet når. Denne tanken kan være smertefull, men den kan også gjøre oss oppmerksomme. Vi blir bevisste på at øyeblikkene er verdifulle, at vi må gå inn i vår tid, gripe vårt liv og være oss selv.

«*Væren til døden*» er slik en måte å være i verden på som handler om å «*bli seg selv*».

Å se sin død i øynene, uten å vike blikket, vil si å ha mot til kjenne på angsten for døden og å tåle den. Bare slik kan vi favne, eller omfavne, alt det livet er. Og slik kan vi bli ansporet til å våge friheten, ved ikke blindt å følge strømmen, men velge et liv som er vårt eget.

Jeg mistet nylig en kjær venn i nær familie. At noen du har vært glad i, brått er borte, er brutalt. Det endelige fravær er vanskelig å fatte.

I møte med døden kjenner vi på hva som virkelig er viktig. Våre verdier settes i relieff, våre drømmer står fram i sterke farger. Hvem ønsker vi å være? Hvilke verdier vil vi bringe videre? Hvordan kan vi fange øyeblikkene i tiden – som i hverdagens virvelstrøm synes å renne ut mellom fingrene våre – og gjøre dem

«Døden som mulighet er truende, fordi den betyr alle andre muligheters opphør.»

Likevel kjenner jeg på et sterkt nærvær. Jeg hører stemmen, full av entusiasme, husker det humoristiske glimtet i øynene. Minnene gir intense opplevelser av nærhet, og paradoksalt nok også av livets skjønnhet og verdi. Kollisjonen med døden bringer meg nærmere livet. Jeg blir rykket ut av hverdagsligheten, av tralten, og kommer i berøring med livsnerven, på godt og vondt.

levende? Møtet med døden gir oss en impuls til å gripe livet som mulighet.

Fristelsen til å fortrenge eller flykte fra døden kan imidlertid være stor, og for det meste unngår også jeg å tenke på den.

Jeg tror at angsten som kryper nedover ryggraden ved tanken på egen eller familiemedlemmers død, gjør at mange av oss lever våre liv som om døden ikke skulle eksistere. Poenget

er ikke at man til enhver tid skal la tanken på døden begrense livslykken. Men, det motsatte er heller tendensen i vår tid. Vi unngår temaet, pakker de skumle tankene godt ned under myke puter, forflytter sykdom og død inn på institusjonene og glir inn i det Heidegger ville kalle en «*værensglemsel*».

Kanskje trenger vi en bedre balanse?

Hvis sorg blir diagnose og angst noe som alltid skal behandles bort, blir aksepten for de smertefulle sidene av livet lav. Tendensen til sykeliggjøring av normale menneskelige tilstander og fremmedgjøring fra dødens realitet kan medføre liv uten klangbunn. Samtidig er dyrkingen av ungdommen og et snevert syn på skjønnhet og nytte med på å fjerne oss fra muligheten til å eldes med verdighet. Og kanskje også med glede?

Om vi alltid søker beroligelse fra tanken på døden, risikerer vi å frata oss selv muligheten for en *autentisk* væren, advarer Heidegger. Lar vi oss bedøve og flykter fra alt som er ubehagelig, flykter vi kanskje fra oss selv i samme slengen? Kan vi tillate oss å stoppe opp og dvele litt ved de vanskelige spørsmålene om vår eksistens, eller hopper vi lynsnart inn i neste TV-program, Facebook-post eller TikTok-video så snart et snev av uro lurer under overflaten?

Slik Peer Gynt i møte med Knappestøperen måtte se seg selv i speilet, kan vi i møte med døden som mulighet komme oss selv nærmere. Ved å møte både vår egen og andres eksistensielle uro med større åpenhet, kan vi kanskje

«Jeg erkjenner at livet mitt er begrenset, men nysgjerrigheten på livet forblir ubegrenset.»

«Kollisjonen med døden bringer meg nærmere livet.»

leve sannere? Hva om vi kan skape en kultur der samtalene om det som er vanskelig, ikke behøver å være så truende, men heller noe vi oppsøker for å heles eller bli klokere. Hva om de ikke bare blir henvist til terapirommene, men utfolder seg mer naturlig i fellesskapet.

I dialoger som rommer erfaringer med døden, opplever jeg at det å prøve å sette ord på det vonde og uforståelige bidrar til forsoning med egen sårbarhet. Det er i slike møter vi kan kjenne at vi *blir oss selv*. Og i seremonirommene, der vi står side ved side og deler sorg og avmakt, blir fellesskapet det som holder oss oppe. Vår latente sorg over livets gang kommer fram i lyset, men kanskje også til det gode?

Mens jeg skriver denne teksten, toner Schuberts strykekvartett «Døden og piken» ut fra høyttalerne i bakgrunnen. Musikken blir en katalysator for følelsene. Tonene danser med smerten – men også med livsgleden og leken. Verket er inspirert av et dikt som skildrer dialogen mellom en pike og døden. Høystemt poesi – ren fryd og lidenskap – i samklang med noe sårt, mørkt og truende. Komponisten selv slet med sykdom i mange år og levde med vissheten om dødens altfor tidlige inntreden i eget liv. Resultatet er de vakreste, skjøreste toner som formidler livet, med sine kontraster og paradokser.

«Jeg blir nok aldri venn med døden.»

Noen av de vakreste livsuttrykk, den skjønneste kunst, er blitt til i dette smertefulle mentale rommet – i møtet med døden som *uunngåelig mulighet*.

Men kan denne paradoksale livsdansen, dansen med døden, til syvende og sist bli noe annet enn en dragkamp med *fienden*? Alt vi har og hegner om, og alt vi lengter etter, trues jo av denne muligheten – slutten. Kan man elske livet og samtidig bli venn med døden?

I buddhistisk filosofi lærer vi at veien til sinnsro er å innse alle tings flyktighet. Alt er forgjengelig. Det vi har kan være borte i morgen. Da gjelder det ikke å klynge seg til tingene, men å kunne gi slipp.

Dette gjelder jo ikke minst livet selv. Alt er i prosess – også vi. Ingenting kan eies for evig.

De fleste religioner og livssyn inneholder likevel forestillinger som strekker seg mot evigheten. Tanker om gjenfødelse eller om sjelens udødelighet finnes både hos Platon og i østlig filosofi. Drømmen om en fortsettelse får mange og ulike utslag. Også med vitenskapen som «Gud» skapes drømmer om å overskride de menneskelige vilkår.

Søren Kierkegaard beskriver vårt *Selv* som en «syntese av det endelige og det uendelige, det timelige og det evige». Vi må forholde oss til begrensningene, men overskrider likevel

oss selv. I tankene kan vi fly og flytte oss utover tilværelsens rammer. Her ligger vår frihet. Men også vår flukt.

For meg ble det å flytte fokus fra det framtidige og hinsidige til *livet* her og nå veien til å skape et liv som er mitt eget.

Jeg erkjenner at livet mitt er begrenset, men nysgjerrigheten på livet forblir ubegrenset. Kildene til glede synes i gode øyeblikk å være uendelige i dette livet, til tross for undertoner av smerte. Lyden av et vindpust, lyset i et vannspeil og varmen fra en kropp. Godheten som strekker seg mot en annen. Kanskje blir jeg aldri «mett av dage»?

Jeg blir nok aldri venn med døden, men kanskje kan jeg venne meg til den. Ikke ved å flykte fra den eller dikte om på den, men ved å erkjenne dens plass i livet og gi rom for smerte, så vel som glede. Jeg er på sett og vis ikke så annerledes enn løvetannen som begynner å bli grå i håret. Jeg kan gi gnist til livet og sette noen spor.

SKRÅPLANEFFEKTEN: «TILLATER VI ØL VIL VI SNART LEGALISERE HEROIN»

Skråplanargumentasjon er problematisk i etiske diskusjoner, særlig i debatten om aktiv dødshjelp, mener Norunn Kosberg. Det noen kaller skråplaneffekt mener andre er utvikling i riktig retning.

Nasker du med deg en penn fra jobben, kan det ende med at du tar større ting etterhvert. Starter man med små, uskyldige handlinger, kan det føre til uønskede konsekvenser. *Skråplanargumentet* (også kalt *utglidningsargumentet*, på engelsk *slippery slope*) handler om akkurat dette. Eksemplet med å ta en penn er kanskje banalt, men argumentet er at A kan føre til B – og kanskje til C og D også. Derfor må vi unngå A.

I dødshjelpdebatten brukes skråplanargumentet ofte av motstanderne. Tanken er at selv en forsik-

tig legalisering vil sette fart på en utvikling som det blir vanskelig å bremse. Selv å tillate aktiv dødshjelp i begrensede, strengt regulerte tilfeller, vil være å åpne en dør som ikke kan lukkes igjen. Faren er at aktiv dødshjelp kan komme ut av kontroll hvis det først åpnes for å tillate dette. Åpnes det for en legalisering vil det kunne føre til uønskede konsekvenser, som at det å ta liv blir legitimt, institusjonalisert og normalisert. Utviklingen i Nederland begynte forsiktig med straffrihet for eutanasi med henvisning til nødrettsparagrafen, og har endt med at rundt fire prosent av

BEKYMNING: Motstandere av aktiv dødshjelp frykter legalisering vil få eldre og døende til å føle seg presset til å velge døden. FOTO: NTB/SHUTTERSTOCK

alle dødsfall skyldes aktiv dødshjelp. For å unngå en slik skråplanutvikling i Norge må vi la være å ta de første stegene, mener mange motstandere av aktiv dødshjelp. Enkelte har ytret en bekymring for at frivillig eutanasi i ytterste fall kan ende med ulike former for misbruk, og kanskje tvungen eutanasi, som at eldre kan føle seg presset til å bli tatt livet av. Derfor må denne døren holdes tett lukket.

HVOR SKAL GRENSENE GÅ?

En som har brukt skråplanargumentasjon er Erna Solberg: «Skulle man åpnet for aktiv dødshjelp melder det

seg raskt mange andre vanskelige spørsmål», skriver hun på bloggen sin (erna.no), der hun understreker at hun er sterkt imot aktiv dødshjelp. «Kriteriene for aktiv dødshjelp har stadig blitt utvidet. Hvor skal grensen egentlig gå?» spør statsministeren. Vanskelige grenseoppganger blir dermed et argument for at aktiv dødshjelp ikke bør legaliseres.

Solberg har rett i at grensen må gå et sted – og at det krever at vanskelige spørsmål må avklares. Hun har kanskje også rett i at grensene vil bli justert etterhvert. Akkurat som med abortloven.

«Hva slags samfunn vi ønsker å ha – holdninger og praksiser – endrer seg over tid.»

Da det ble åpnet for lovlig abort i Norge i 1964, var dette strengt regulert og tillatt bare dersom kvinnens liv sto i fare – noe en nemnd skulle avgjøre. Noen år senere, i 1978, kom en ny utvikling. Da ble *loven om selvbestemt abort* vedtatt og kvinner kunne velge selv. Lovgiverne klarte å komme fram til en grense – abortgrensen ble satt til 12 uker. Det var helt sikkert vanskelige avveier for å komme fram til kriteriene. Men at et saksfelt er vanskelig, er ikke et argument for å ikke gå inn i det. Skulle man droppet hele abortloven fordi man satt fast i spørsmålet om hvor grensen skulle gå?

LEGITIMT OG NORMALISERT

Det er interessant å se til tidligere tiders utglidningsargumentasjon: På Island på 1980-tallet raste debatten om hvorvidt øl skulle legaliseres og selges i butikkene. Øl var faktisk forbudt på Island mellom 1915 og 1989. Sprit og vin var blitt lovlig igjen etter forbudstiden som varte fra 1915-1935 på Island, men altså ikke øl. På radioen argumenterte sinte innringere med at dersom denne djevelens drikk skulle bli lovlig ville folk få

ødelagt livene sine av all øldrikkingen – og enda verre – tillot man øl kunne det neste bli å tillate heroin! Det tryggeste var derfor at øl skulle forbli forbudt. Forbudet mot øl ble opphevet 1. mars 1989, og siden har denne dagen blitt feiret som øyas øldag. Lite tyder på at heroin blir tillatt. Men motstanderne fikk rett i at øl er blitt normalisert og utbredt, for islendingene er glade i øl. Men de drikker fortsatt mindre av det enn man gjør i mange andre europeiske land.

Argumentet om at legalisering av øl kunne føre til legalisering av heroin illustrerer nettopp et av problemene med skråplanretorikk: Selv om vi tillater A, så følger ikke nødvendigvis B og C av dette. Motstanderne av aktiv dødshjelp argumenterer ofte for at det vil oppstå en slags kjedereaksjon: Aksepterer vi A, må vi akseptere B også. Dette gjør at vi må akseptere C, og til slutt D. Men i samfunnet finnes det få, om noen, kjedereaksjoner som kan forutsies på denne måten. D er ofte noe helt annet enn A.

En kritikk mot slik skråplanargumentasjon er at man undervurderer muligheten vi mennesker har til å forme samfunnsutviklingen.

For det er vi mennesker som lager lover og retningslinjer og avgjør hva slags samfunn vi ønsker å ha. Og hva slags samfunn vi ønsker å ha – holdninger og praksiser – endrer seg over tid. Normer er i utvikling og mye antageligvis til det bedre. Vi ser for eksempel at samfunnet blir mer tolerant – overfor homofile, minoriteter, folk med fysiske og psykiske utfordringer.

Skråplaneffekten er en verdiglidning. Verdiglidning skjer, og om det er et gode eller onde avhenger av øyet som ser.

Normer utvikler seg, men lovgivningen henger ofte litt etter. Slik er det i aktiv dødshjelp-debatten også, hvor det ser ut til at mer enn 70 prosent av befolkningen er positiv til legalisering, mens politikere stort sett ikke vil ta standpunkt for legalisering.

Skulle vi en gang få en legalisering av aktiv dødshjelp, vil de som argumenterer med skråplaneffekter kunne få rett i at praksisen vil bli mer legitim og normalisert. At det ikke er noen vei tilbake kan de også få rett i. Når lover og regler endres, vil også verdiene våre endres – kanskje gradvis og umerkelig. Lovlig øl førte til mer øldrikking. Legalisering av aktiv dødshjelp vil føre til at flere dør ved hjelp av aktiv dødshjelp. Dette er sannsynlige antagelser, men ikke alle mener det er en uønsket utvikling.

Enkelte vil se det som et fremskritt at eldre og døende som ønsker aktiv dødshjelp, får innvilget dette

og slipper å lide i livets siste dager og timer. Motstandere av aktiv dødshjelp, derimot, vil se det som uheldig at dette blir tilgjengelig og at kanskje stadig flere vil få muligheten til dette, fordi de grunnleggende er i mot aktiv dødshjelp.

Hvorvidt en utvikling er en glidning mot noe bedre eller verre, avhenger av det grunnleggende synet til debattanten. Flere filosofer advarer derfor mot å bruke skråplanargumenter i etiske diskusjoner og heller diskutere de grunnleggende verdiene. Det er en god idé å være forsiktig med å bruke skråplanargumentasjon i etiske diskusjoner generelt – og i diskusjonen om aktiv dødshjelp spesielt. Å argumentere mot noe basert på tvilsomt funderte antakelser om misbruk og manglende kontroll, blir et sidespor. Kanskje vi, i stedet for å spekulere i mulige fremtidige kjedereaksjoner, heller skal diskutere de grunnleggende temaene: Hva slags samfunn vi vil ha? Hva er gode og riktige normer og verdier?

Utfyllende noteliste til denne artikkelen finner du på fritanke.no.

HUMAN ETIKK
NORUNN KOSBERG
Forfatter og filosof

HUMANISTISK GRAVFERD – PÅ KNIVSEGGEN MELLOM TRADISJON OG INNOVASJON

Ritualene knyttet til gravferd har viktige funksjoner og lange tradisjoner. Det er viktig å ta hensyn til, skriver Eivind Eggen.

Jeg hadde mitt første møte med Humanistisk gravferd sommeren 2011. Mot slutten av bachelorgraden min i sosialantropologi tok jeg en sommerjobb i et begravelsesbyrå. Motivasjonen var enkel: nød og nysgjerrighet. Jeg kunne ikke leve på studielånet alene som student i Oslo. Da jeg så stillingsannonsen «sommerjobb i begravelsesbyrå», slo det meg: «Det kan jeg jo ingenting om. Så spennende!» Jeg hadde samlet studiepoeng om skikker og ritualer i fremmede samfunn, men en helt sentral skikk i mitt eget samfunn hadde jeg knapt tenkt over.

Etter å ha kommet over de første praktiske utfordringene, som å kjøre bårebil og å stille døde mennesker, rettet jeg blikket mot selve gravferdene. Fra før hadde jeg som så mange andre på min alder, kun vært i noen få, kirkelige, gravferder. Den sommeren var jeg til stede i rundt hundre gravferder. Ofte overvar

jeg to eller tre seremonier om dagen, og de fleste av disse var kirkelige. Jeg lærte meg kirkens gravferdsliturgi på rams mens jeg spiste matpakken min på orgelgalleriet.

Den første Humanistiske gravferden jeg var involvert i ble holdt i et lite sykehjemskapell på Oslos østkant. Det gikk fort opp for meg at dette var noe ganske annet. Gravferdstaleren satt ikke foran ved talerstolen, han satt på linje med de pårørende. Han gikk ikke foran da kisten ble båret ut, han ble stående igjen inne i kapellet. Han messet ikke i lange tider om tro og håp, han holdt en ganske kort, men personlig minnetale. Seremonien var uten staffasje og manglet også tydelig seremoniledelse. Så mye var forskjellig, men likevel grunnleggende likt.

OVERGANGER

Som antropolog har jeg siden fordypet meg i spørsmålet om hva seremonier og ritualer gjør med oss. Ritualer tjener

TRADISJON: Kirkelig gravferd i Vollen, Lindland. Årstall ukjent. FOTO: VEST-AGDER-MUSEET

viktige funksjoner i menneskers liv. De søker å markere overgang fra én livsfase til en annen, å styrke samholdet i en gruppe eller å sikre en bedre avling. Hvordan mennesker møter døden varierer fra kultur til kultur, men at den må håndteres ved hjelp av ritualer, er nært universelt.

Ritualer knyttet til døden kan vi spore tilbake 40 000 år. De er dermed blant de eldste kulturelle skikkene vi vet om. Antropologer har da også forsket på dette helt siden fagets opprinnelse. Da jeg begynte å jobbe med gravferd var jeg derfor sikker på at teoriene og innsiktene fra antropologien kunne brukes til å skape bedre gravferder.

En slags grunndefinisjon av et ritual er at det er et sett med bevisste handlinger som gjentas over tid. Da hopper vi bukk over mange hyllemeter med diskusjoner om tro og symbolikk, men definisjonen fungerer for vårt formål her. En viktig faktor er nemlig tradisjon og forventninger.

FORVENTNINGER

Når jeg som pårørende møter frem i en gravferd har jeg med meg en idé om hva det er jeg skal oppleve. Selve seremonien er noe jeg kanskje gruer meg til. Det er i alle fall få som gleder seg til en god gravferd. Samtidig forventer jeg å komme ut i den andre enden litt lettere til sinns. Og for at seremonien skal kunne gi meg dette, må den svare til visse forventninger.

I en norsk gravferd forventer vi en blanding av taler og musikk som varer i omkring 45 minutter og finner sted i et kapell eller i en kirke. Betydningen av disse enkle forventningene blir først synlige når de brytes: I gravferden til en av mine slektninger ble det ikke sagt ett ord – det var kun en enkel samling i et kapell med kisten til stede. Usikkerheten blant de pårørende var til å ta og føle på. For mange ble seremonien så annerledes at den ikke opplevdes som noen gravferd.

Slik er det ikke vanlig at gravferder

foregår. Institusjonene som tradisjonelt står for seremonien foreskriver som oftest hvordan seremonien skal gjennomføres i liturgier og rammer. Dette bidrar til at den holder seg stabil over tid.

FORM OG INNHOLD

Vel så viktig som handlingen ritualer består av, er symbolene og verdiene det uttrykker. Ritualer er en måte å utøve verdier vi står for og verdenssynet vi tror på. Det som sies og gjøres i ritualer må være meningsfullt for dem som opplever det. Etter hvert som kulturen endrer seg må uttrykkene i ritualer også følge med i tiden for å fortsette å være meningsfulle.

På en måte løser dette seg selv. Ritualer vil alltid være et resultat av øyeblikket. Menneskene som gjennomfører det og øyeblikket det utspiller seg i, vil prege ritualer. Selv de som prøver å gjennomføre ritualer etter noter vil finne at små variasjoner bryter frem. Problemet oppstår først når du får institusjoner som er så opptatt av å bevare en ramme at det går ut over innholdet.

Dette har vi sett når det gjelder musikkvalg i gravferd de siste årene. Mange har ment mye om hva slags musikk som passer i en gravferd - både kirkelig og humanistisk. Musikk spiller en viktig rolle i å skape stemning i seremonien, men musikken må også si noe til de som skal oppleve seremonien. Her har det med årene vokst frem en stadig større avgrunn mellom de som ønsker å bevare et konkret kunstnerisk uttrykk på seremonien og de som skal minnes livet til en som har stått dem nær. Klassisk musikk og salmer taler ikke til folk på samme måte som før. Samtidig er det flere som ønsker populærmusikk i seremonien. Meningsinnholdet i slike sanger kan fungere godt samtidig som de

«Ritualer tjener viktige funksjoner i menneskers liv.»

TIPPOLDEFAR: Familiefotografering med æresportal i granbar i anledning gravferden for Asle Sundsaasen (1861-1933), artikkelforfatterens tippoldefar.

gjør det vanskeligere å opprettholde den seremonielle stemningen.

FERSK TRADISJON

Å skape gode seremonier er å gå denne knivseggen mellom tradisjon og innovasjon. For strenge rammer gjør at ritualer mister relevans. For mye innovasjon gjør at man bryter med forventningene til ritualer. Når vi skal skape humanistiske seremonier må vi være ekstra påpasselige med denne balansen.

Humanistisk gravferd er i Norge,

historisk sett, et nytt fenomen. Når vi da skal sette ord på hva som gjør våre gravferder humanistiske har vi ingen lang historisk tradisjon å lene oss på. Det som gjør en gravferd humanistisk må speile humanismen som fenomen. Som det ofte blir sagt, så er humanismen «det vi kan bli enige om at den er». Det samme må være gjeldende for innholdet i Humanistisk gravferd.

En norsk Humanistisk gravferd ligner mer på en norsk kirkelig gravferd enn en humanistisk gravferd i USA. Det er fordi tradisjonene og forventningene som følger

FJELLGRAVFERD: Utendørsgravferd på Kuråsen i Glåmos omkring 1944. FOTO: IVER OLSEN/RØROMUSEET

«Seremonien skal sette ord på de verdiene avdøde levde for.»

kulturen er så viktige for at ritualet skal fungere. Når vi så skal snakke om hva som gjør gravferden særegent humanistisk er det mer konstruktivt å fokusere på hvilke positive bidrag humanismen kan ha ved graven.

VERDIGRUNNLAGET

Det humanistiske gravferdsritualet er en sekulær og verdslig affære. Som humanismen skal gravferden være ikke-dogmatisk. Det er ikke det samme som å si at alt skal være lov i gravferden. Våre gravferdstalere skal være faglig kyndige veiledere som hjelper de pårørende å skape seremonier som ivaretar denne balansen mellom tradisjon og innovasjon. De begrensningene vi legger i våre

seremonier må svare til sin samtid og ha en klar motivert funksjon. I dagens Norge er humanisme, i møte med døden, mer enn bare et fravær av velsignelse. Det er også forståelsen for at man kan finne trøst i å synge de sangene våre besteforeldre sang, selv om de henviser til «en større himmel».

Som humanister mener vi at det er vår oppgave selv å skape mening i tilværelsen. Dette skal en Humanistisk gravferd gjenspeile. Seremonien skal beskrive det livet som er levd, men den har også som mål å sette dette livet inn i en større sammenheng. Seremonien skal sette ord på de verdiene avdøde levde for.

Dette er en øvelse i å finne de store spørsmålene i små handlinger. Det er

«Å sørge for en verdig gravferd for andre bunner i en humanistisk forpliktelse ovenfor våre medmennesker.»

nettopp friheten til å skape mening i sitt eget liv, basert på et vidt spenn av kilder, vi dveler ved når livet er slutt. Vi gjør ikke dette for å forelese om humanisme. Vi gjør det fordi vi kan finne trøst i at det var noe som var godt i det livet som nå er avsluttet. Avdøde søkte i alle fall å leve i tråd med sine egne verdier, og kan være et eksempel til etterfølgelse. Karriere som ble ofret for familie, frivillig innsats eller engasjement for en sak og nærhet til mennesker eller natur, kan se ut som små og hverdagslige fenomener. I gravferden løfter vi blikket og setter valgene i livet som er levd inn i sammenheng med hele det menneskelige prosjektet.

MEDBORGERFORPLIKTELSE

De som holder humanistiske gravferder er oppnevnt av forbundet og gjør dette på frivillig basis. Jeg synes det er noe av det flotteste ved gravferdsseremoniene våre. Det er ikke sånn at det trengs en filosof eller en ekspert på humanisme for å holde seremonien. Det krever kompetanse, men vel så mye krever det medmenneskelighet og nærhet. Hver eneste seremoni holdes av en medborger. Å sørge for en verdig gravferd for andre bunner i en humanistisk forpliktelse ovenfor våre medmennesker. Våre gravferdstalere tar denne forpliktelsen på det største alvor og gjør en viktig jobb både for pårørende, forbundet og samfunnet.

Fra det første møtet med Humanistisk gravferd har jeg jobbet med mange måter å arrangere ikke-religiøse gravferder. Først som fagleder i et begravelsesbyrå, så her i Human-Etisk Forbund. På en antropologikonferanse for noen år siden presenterte jeg lignende tanker om

hvordan man kan skape gode gravferder i en tid der ritualer er i endring. Da ble jeg møtt med forundrede blikk fra noen av mine kollegaer. «Kan en antropolog gå rundt å fortelle folk hvordan de skal holde seremoniene sine?», ble jeg spurt. Svaret på det spørsmålet er nei. Antropologien kan derimot hjelpe oss lage rammer som gjør det mulig for folk å utøve ritualene sine på en måte som passer dem. Hvis HEF skal levere seremonier i tråd med forbundets verdier må også disse være bygd på det beste vi har av kunnskap om feltet.

Som seremoniinstitusjon må HEF være i stand til å ivareta tradisjonene rundt ritualene våre, samtidig som ritualene har kontakt nok med sin samtid til at de forblir levende og relevante. De må bygges på en best mulig forståelse av hvordan ritualet fungerer og på en erfaringsnær forståelse av de pårørendes behov.

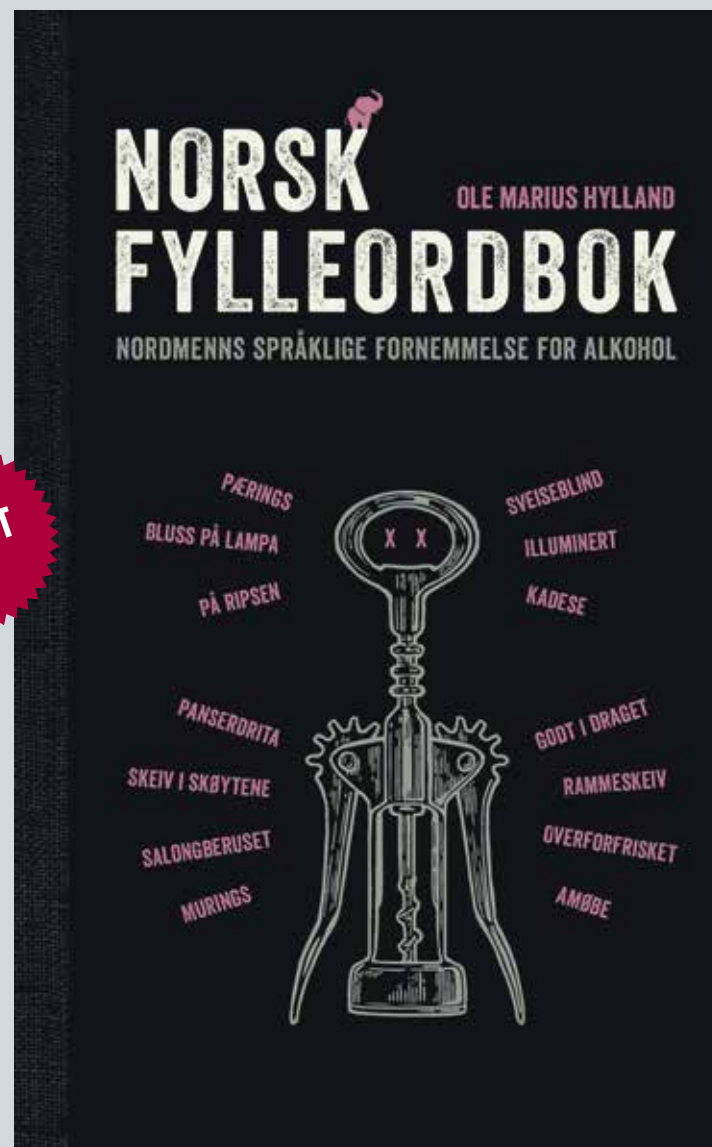
HEF er ikke lengre alene om å tilby ikke-religiøs gravferd i Norge, men vi har lengre erfaring med dette enn noen andre. Det betyr ikke at vi skal fortsette å gjøre alt akkurat sånn vi har gjort siden starten. Seremoniene våre skal ha et klart humanistisk uttrykk, men dette kan ikke defineres ut fra hva seremonien ikke kan inneholde. Det humanistiske uttrykket må først og fremst defineres positivt.

ESSAY

EIVIND EGGEN

Seremonirådgiver med ansvar for gravferd i Human-Etisk Forbund

Salongberuset, sveiseblind, skeiv i skøyten eller godt i gassen?

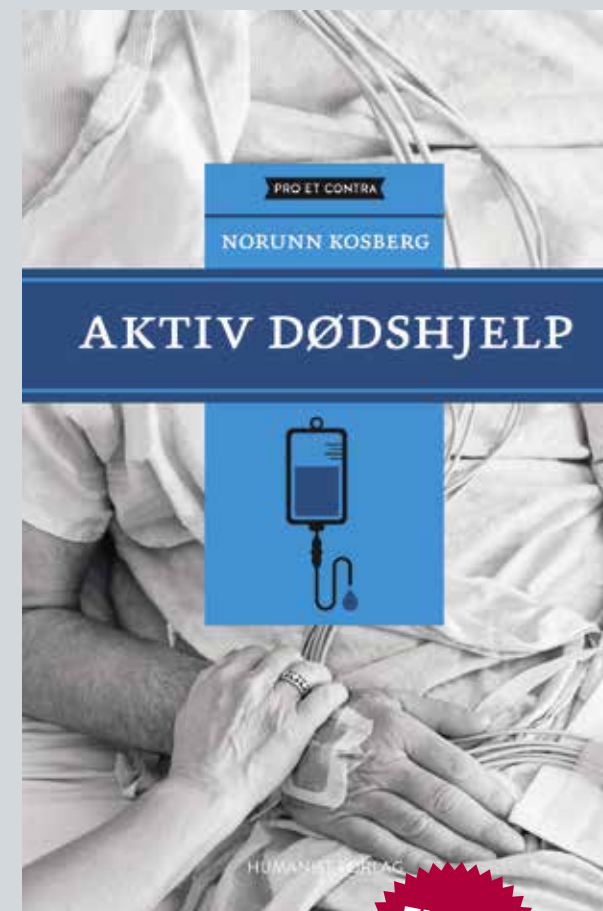
Med sine 330 norske ord og uttrykk for det å være full er Norsk fylleordbok kanskje verdens smaleste ordbok, men muligens også den mest underholdende. Tross enkelte påstander om det motsatte, eksisterer norsk språklig kreativitet i beste velgående. Denne lille boken er en hyllest til språklig mangfold. Her finner du ord som er kjente og kjære, ord som er historiske og ikke lenger i bruk, mens andre er levende nyskapninger. Norsk fylleordbok er en blanding av språkbruksanalyse, språkhistorie og etymologi.

Ole Marius Hylland

NORSK FYLLEORDBOK

Nordmenns språklige fornemmelse for alkohol

Kr 284 for HEF-medlemmer (ord. pris 379)

Skal helsevesenet bistå med å avslutte livet til pasienter som lider og ønsker å dø?

Enkelte er overbeviste om at aktiv dødshjelp bør tilbys også i Norge, mens andre mener at disse pasientene egentlig trenger bedre omsorg og pleie. De to partene står langt fra hverandre, selv om begge har samme mål: Å gi mennesker en god avslutning på livet. Både forbud og legalisering vil ha omkostninger. Så lenge vi har et forbud mot aktiv dødshjelp i Norge, må vi også regne med å få høre historier om mennesker som ikke kan avhjelpes og som vil måtte dø med store lidelser. Men er det nok til at vi bør få en lovendring, med alt det kan føre med seg av negative virkninger? *Aktiv dødshjelp. Pro et contra* gir en innføring i eutanasi og assistert selvmord med en gjennomgang av de viktigste argumentene for og imot.

Norunn Kosberg

AKTIV DØDSHJELP

TILBUD Kr 149

www.humanistforlag.no

LIK HUMANIST FORLAG PÅ

OG FØLG OSS PÅ

Jeg ønsker å bestille stk KARIKATURENES HISTORIE á kr 284 for HEF-medlemmer (fullpris kr 379)
Jeg ønsker å bestille stk FYLLEORDBOK á kr 284 for HEF-medlemmer (fullpris kr 379)
Jeg ønsker å bestille stk AKTIV DØDSHJELP á kr 149

NAVN:

ADRESSE:

POSTNR./STED:

E-POST: TELEFON:

UNDERSKRIFT:

ADRESSATEN
BETALER
FOR SENDING
I NORGE

Humanist forlag AS
Svarsending 1039
0090 Oslo

BOK OM DØDEN
MINNER OSS OM Å
PRIORITERE LIVET

Religionene har lenge hatt definisjonsmakt over døden og dødsritualene. Espen Gamlund og Carl Tollef Solberg, forfatterne av boka *hva er DØDEN*, er sekulære filosofer og ser med friske øyne på temaet. For sekulariseringen av døden åpner opp nye problemstillinger.

Som flere andre har påpekt, mener også disse to filosofene at en bevissthet om døden kan være verdifull for oss mens vi lever. De mener derfor at versjoner av «memento mori» – påminnelser om at livet er ikke evig – har noe for seg: Vi må huske å leve som om døden finnes, for da blir vi flinkere til å prioritere innholdet i livet vårt.

Det er bare å slå fast at denne boka angår oss. Alle. Det eneste som er helt sikkert, er at vi skal dø. Boka er også lett å lese med interessante eksempler og perspektiver. Temaer som blir tatt opp er dødsritualer, dødens paradokser, livshjelp eller dødshjelp, evig liv og etterlivet.

Hører vi ordet «etterliv» er det nærliggende å tenke på forestillinger fra ulike religiøse tradisjoner. For eksempel den norrøne forestillingen om Vallhall; kristne forestillinger om en himmel der man får være sammen med Gud og sine kjære; og i islam, en tro på å gjenoppstå på dommedag. Forestillinger som går igjen i flere religioner er varianter av dommedag, skjærsild og evig liv på et himmelsk sted. For ikke-religiøse fremstår kanskje slike forestillinger om livet etter døden som ren ønsketenkning.

Men selv om vi ikke-religiøse ikke tror at det er noe «på den andre siden» kan «det sekulære etterlivet» likevel ha noe å si for oss, mener forfatterne. For selv om livet vårt brått stopper ved døden, overlever kanskje *noe* ved oss litt lenger. Dette er ettermålet vårt, minnene om oss, det vi

blir husket for av dem som kjente oss. Dessuten etterlater vi oss kanskje et fysisk avtrykk, i form av noe vi har skapt, arv eller arvinger. Vi kommer til å lide en *medisinsk* død, men den andre døden er en mer langsom *narrativ* død, skriver forfatterne. Historiene om oss overlever lenger gjennom at mennesker som kjente oss, tenker på oss.

– Hvis døden er endelig – kan etterlivet eller ettermålet bety noe da? spør Gamlund og Solberg. Enkelte mener at når man først er død, er man død og har ingen interesse i hva som skjer med seg eller ettermålet sitt. Andre har begravelsesønsker eller ønsker om hva som skal skje med det man etterlater seg. Enkelte opplever et behov for å sette spor etter seg og kjenner at det man etterlater seg, og at bildet venner, familie, kolleger sitter igjen med, har betydning. Selv om vi ikke overlever vår medisinske død, kan vi på ulikt vis faktisk bekjempe vår narrative død, mener forfatterne.

FRYKTER DØDEN

«Ingen ønsker å dø. Ikke engang folk som vil til himmelen ønsker å dø for å komme dit», sa Steve Jobs i en tale til avgangsstudenter ved Stanford i 2005.

Vi blir ikke nødvendigvis beroliget av den greske filosofen Epikurs forsikringer om at døden ikke er noe å frykte heller: «For når du finnes, så finnes ikke døden. Og når døden finnes, så finnes ikke du», ifølge Epikur. Siden vi ikke er der når vi er død er det ingenting å bekymre oss for. Det gjør ikke vondt å «være død». Men det er fortsatt grunner til å frykte døden. For eksempel kommer døden til å frata oss

hva er DØDEN
Espen Gamlund og Carl Tollef Solberg
Universitetsforlaget 2020

muligheter. Dette blir grundig diskutert i boka.

Om jeg savner noe med boka, er det kanskje mer om selve det å dø. For hvordan er det egentlig å ligge for døden – å lide en plutselig død, eller en langsom død – for den døende og for pårørende? Men dødsangst skriver forfatterne om – både frykten for egen og andres dødsprosesser og dødsfall. Men selv om frykten for å dø ligger i oss fra naturens side, er det lite forskning på frykten for døden.

Vi må leve som om døden finnes, men det glemmer vi lett når vi oppslukes i vår egen hverdag. Når vi får påminnelser om hvor skjørt livet er – etter for eksempel å ha opplevd en nestenulykke, vært i en begravelse, eller hører om en kollega som har fått alvorlig sykdom, minnes vi kanskje på å sette mer pris på livet. Døden er ikke nødvendigvis negativ, minner forfatterne oss om. For «døden setter livet vårt i relieff. Den gjør at vi må foreta viktige valg, og at vi må prioritere livet vårt».

NORUNN KOSBERG

VIL GJØRE DET
ENKLERE Å SNAKKE
OM DØDEN

Gravferdstaler og forfatter Anne Østgaard har samlet dikt om døden. Hun kaller det en håndsurekning til større fortrolighet med døden.

TEKST: EMILIE HESSELBERG,
KOMMUNIKASJONSRAÐGIVER I HUMAN-ETISK FORBUND

Å komme tett på mennesker i en «naken» og sårbar situasjon, og kunne være til hjelpe og nytte, trekker Anne Østgaard frem som noe av det fineste med å være gravferdstaler for Human-Etisk Forbund. Hun opplever at det er stor forskjell på hvor mye de pårørende er forberedt på døden og alt som følger med.

– Noen pårørende er godt forberedt og har avklart ønsker med avdøde, og har også egne ønsker om hvordan seremonien skal være. Andre er veldig usikre, og ønsker forslag og råd.

For Østgaard blir det viktig å skape trygghet og et varmt og åpent «rom» for å møte pårørende.

– Det er en god opplevelse å få være samtalepartner og rådgiver i planleggingen av en verdig avskjedsseremoni, og å lykkes med å skrive en minnetale som de nærmeste kjenner seg igjen i. Det kan være krevende å «tegne» bildet av et helt menneske og et helt liv, men fint når man lykkes.

Og nå har hun altså samlet dikt, sitater og andre tekster om døden. Ikke bare er det dikt om døden, det er «bizarre, groteske, morbide, muntre og mørke» dikt og tekster om døden. Hvordan får man en sånn idé?

– Det begynte nok med diktsamlingen «Muntre dødsdikt» (2015) av den nå

avdøde forfatteren Jan Jakob Tønseth. Jeg ble veldig fascinert av både tittel og innhold. At han, som var en alvorlig syk mann, kunne skrive så rørende, selvironisk og sorgmuntret om døden. Humor kan være befriende, også i dødens farvann.

Dermed gikk hun i gang med innsamlingen. Det har vært et omfattende arbeid, og mange dikt har vært på blokka. Til slutt endte hun opp med nesten hundre dikt av rundt 50 forfattere, som «traff», fra Vilhelm Krag, Alf Prøysen og Tove Ditlevsen til Märta Tikkanen, Karin Fossum, Gro Dahle og Lars Saabye Christensen.

– Jeg tenkte at en slik bok kunne være en håndsurekning til større fortrolighet med døden, og bidra til flere og bedre samtaler om døden.

Østgaard tror arbeidet med boka har gjort henne enda mer trygg i samtaler med pårørende hun møter i sitt virke som gravferdstaler.

– Gjennom alle disse forskjellige tekstene har jeg lært noe om hvor utrolig mange tilnærminger det er til døden, og hvor mange måter man kan skrive og snakke om døden på.

DØSDIKT
Anne Østgaard
Cappelen Damm 2021

FOTO: GURI CATHRIN PFEIFER

[ORGANISASJON]

FORBUNDET

«Humanismen fremmer likeverd for alle. Humanister respekterer trosfriheten og alles rett til å velge eget livssyn. Staten bør være sekulær og ikke gi noe livssyn særskilte privilegier.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[78]

GENERALSEKRETÆRENS HJØRNE

Human-Etisk Forbund vil bidra til at det skal bli enklere å snakke om døden.

[80]

SAKTE FREMOVER

Arbeidet for livssynsåpne seremonirom er en jobb i motbakke, men noe skjer.

[84]

HUMAN-ETISK FORBUND 65 ÅR

Fra minoritet til «majoritet».

[86]

NYHETER FRA HUMANISTLANDSKAPET

Nye folk, nye navn og nye kampanjer.

Mer om døden, takk!

Human-Etisk Forbund vil bidra til at det skal bli enklere å snakke om døden – både om det eksistensielle og det praktiske.

Jevnlig får vi spørsmålet «hvor blir jeg gravlagt, når jeg ikke er medlem i kirken?». Mange av oss lar samtalen om både gravferdens innhold og form, og ønsker om hvem og hva og hvordan, ligge inntil den dagen vi står der. De færreste politikere vil dessuten ta i temaet aktiv dødshjelp.

For meg er det klare tegn på at vi må snakke mer om døden. Vi må snakke om døden som en del av livet, og forholde oss til at vi selv skal miste noen, og noen skal miste oss.

GRAVPLASSFORVALTNINGEN

Det er ikke så rart at mange lurte på dette med hvor

På samme måte som stat og kirke skilles, må også kommune og kirke det. Det er rart for oss, som ikke har et medlemsforhold til Den norske kirke, at vi må kontakte dem dersom vi har spørsmål relatert til en grav. Det vil antakelig oppleves underlig for kristne i tilsvarende situasjon å kontakte en moské, for å ta et hypotetisk eksempel.

Tros- og livssynssamfunn skal likebehandles. Når Den norske kirke har en oppgave på vegne av kommunen og andre ikke har det, behandles vi ikke likt. Alternativet måtte eventuelt være at alle tros- og livssynssamfunn fordelte oppgaven mellom seg, men det tror jeg bare ville blitt kaos.

Det naturlige er derfor at kommunene, over tid, tar over den offentlige gravplassforvaltningen.

SELVBESTEMMELSE

Human-Etisk Forbund har ikke et vedtatt syn på aktiv dødshjelp. Men vi ønsker å bli klokere, og derfor vedtok Landsmøtet 2019 at vi skal

jobbe for en offentlig utredning om temaet i en norsk kontekst.

Tre av fire nordmenn stiller seg positive til aktiv dødshjelp, men likevel oppleves debatten å stå litt på stedet hvil. I Nederland, Belgia, Luxemburg, Australia, USA, Canada og nå sist Spania, er aktiv dødshjelp legalisert innenfor visse rammer. En tils-

varende utredning som vi foreslår, gjennomføres i Sverige.

Saken er kompleks. Spørsmålet involverer både juridiske, medisinske, etiske og eksistensielle problemstillinger. Kompleksiteten gjenspeiles ikke alltid i den offentlige debatten, som gjerne preges av sterke partsinnlegg knyttet til konkrete skjebner eller dystopiske framtidsscenarioer.

Jeg ønsker at vi skal diskutere hvilken rett vi alle skal ha til å påvirke den aller siste delen av vårt liv. Men vi må ikke bare diskutere hvorvidt vi er for eller mot aktiv dødshjelp, jeg tror vi trenger å skape et rom der vi kan samtale – med innestemme – om både fakta og følelser rundt livets aller siste del. Både i de nære relasjoner og på den offentlige arenaen.

SAMTALESTARTERE

Denne utgaven av Fri tanke, podkasten «Prosjekt døden» med tilhørende innhold på human.no og konseptet «Dødskafè», som jeg håper snart kan arrangeres av våre frivillige igjen, er alle forsøk fra Human-Etisk Forbunds side på å bidra til at det skal bli litt enklere å snakke om døden. Ved å sette oss inn i både det praktiske og det følelsesmessige som oppstår i forbindelse med at noen dør, kan vi kanskje oppleve en større trygghet, når det vi alle vet kommer til å skje, skjer.

Og jeg håper vi i Human-Etisk Forbund kan bidra til at du som medlem kan få oppleve noen gode refleksjoner og samtaler, gjennom å by på godt innhold du kan lytte til og lese på, og møteplasser du kan delta på.

TROND ENGER,
generalsekretær
i Human-Etisk Forbund

FORESLÅR KONTINGENT PÅ KR 0

24.–26. september går Human-Etisk Forbunds landsmøte av stabelen. Blant sakene på dagsorden står spørsmålet om hvorvidt forbundet skal avvikle medlemskontingenten. Dette er et tema som har vært oppe til landsmøtebehandling flere ganger tidligere, men alltid blitt nedstemt. Sist gang var på landsmøtet i 2019, og da ble det bestilt en konsekvensutredning av hvordan forbundet kan gå bort fra å kreve inn kontingent. Utredningen forelå i mai og går gjennom konsekvensene av ulike kontingentmodeller for organisasjonen. Gitt at dagens offentlige tilskuddsordning beholdes, viser utredningen at det å fjerne kontingenten helt eller eventuelt bare beholde en innmeldingsavgift, vil senke terskelen for innmelding og kunne gi flere medlemmer. I tillegg vil man beholde medlemmer som i dag melder seg ut i forbindelse med kontingentinnkreving. Landsstyret har derfor anbefalt Landsmøte å gå inn for å sette kontingenten til kr 0 og opprette en enkeltgiverordning.

TILHØRIGORDNINGEN VAR GDPR-BRUDD

Manglende informasjon fra Den norske kirke om at de automatisk registrerte udøpte barn av kirkemedlemmer i sitt medlemsregister fra 2018 til 2020, var brudd på norsk og europeisk personvernlovverk, påpekte Datatilsynet nylig. Det var HEF som klaget til Datatilsynet på vegne av en gruppe foreldre og to livssynsmyndige ungdommer. De hadde opplevd å bli registrert som tilhørende i kirkens register mot sin vilje og uten å bli informert. Tilhørigordningen – der udøpte barn av kirkemedlemmer er blitt ført opp som «tilhørende» og del av medlemstallet til kirken – har pågått siden 1990-tallet og omfattet på det meste omkring 140.000 barn samtidig.

Kirken får også kritikk fra Datatilsynet for å ha fortsatt med å registrere kirkemedlemmenes nyfødte barn etter at tillatelsen fra Folkeregisteret ble ugyldig 1. oktober 2018. Klagen førte til at ordningen ble avviklet fra 1. januar 2021. I 2020 ble loven endret slik at alle de over 110.000 udøpte barna i kirkeregisteret ble slettet ved nyttår. Det ble dermed også satt en stopper for kirkens ønske om å gjeninnføre registrering av nyfødte. Les mer på human.no

STØTTE TIL FORFULGTE HUMANISTER

Kampanjen **Humanists at risk** – støttet av HEFs gjennom paraplyorganisasjon Humanists International – har i løpet av det siste året mottatt over 200 henvendelser og hjulpet 72 forfulgte humanister verden over. Utsatte aktivister har gjennom HI fått støtte til medisinsk behandling, juridiske utgifter, hjelp til å komme i skjul osv. Langt de fleste av de som har fått hjelp har vært utsatt for anklager om blasfemi og trosfratall. Les mer om hvordan du kan støtte på humanists.international

VELLYKKET: Bodin seremonirom i Bodø ble bygget i 2002, og er et godt eksempel på hvordan et livssynsåpent seremonirom kan utformes. FOTO: DEN NORSKE KIRKE

DET GÅR SAKTE, MEN DET GÅR FRAMOVER

Verdig seremonirom for gravferd er mangelvare mange steder. Nitid arbeid fra HEF-lag dytter utviklingen framover, og kanskje kan arbeidet for seremonirom bli nytt satsningsområde.

TEKST: EVEN GRAN

2013 satte Buskerud Human-Etisk Forbund i gang et banebrytende arbeid. De bestemte seg for å kartlegge alle eksisterende forsamlingsrom i fylket, som kunne fungere som livssynsåpne seremonirom.

De sendte et brev til alle kommuner i fylket, og ba dem liste opp hvilke eksisterende lokaler som med minimale og billige grep kunne brukes, ut fra et sett kriterier. 17 av 21 kommuner fylket svarte, men det som kom var veldig varierende både i form og innhold. Det var ikke så lett å få god informasjon om lokalene egentlig kunne brukes eller ikke.

Buskerud HEFs seremoniromsjegere dro derfor ut på turne. De inviterte seg inn til møter med

nesten alle Buskerud-kommunene.

Det gikk bedre. Resultatet ble nær 50 livssynsåpne seremonirom presentert i 21 ulike brosjyrer – en for hver kommune. Samtlige lokaler ble evaluert etter klare kriterier. Det var ikke så nøye på om lokalene het «kyrkjestugu» eller «kapell». Poenget var at lokalene var nøytrale, eller kunne brukes med enkle grep. Det kunne handle om å ta ned et kors fra veggen eller fjerne religiøs dekor.

Arbeidet Buskerud fylkeslag la ned, førte imidlertid ikke til at kommunene tok noe mer ansvar for å skaffe flere livssynsåpne seremonirom – en oppgave som strengt tatt er deres. Et annet fylkeslag i Human-Etisk Forbund fant en god løsning på det. Mer om det senere.

STØTTEORDNING AVVIKLET

Før vi går videre kan vi skru klokka tilbake til 2008, etter stortingsvalget det året. Den rødgrønne regjeringen lovet da, i tiltredelseserklæringen, at de skulle sette i gang et arbeid for å lovfeste kommunenes ansvar for å bygge livssynsåpne seremonirom. Punktet var en oppfølging av statsskirkeforliket fra våren 2008, der alle partiene på Stortinget lovet det samme.

Human-Etisk Forbund satte straks i gang en kampanje for å påskynde utviklingen. Det ble blant annet laget en fin brosjyre med arkitekttegninger over hvordan slike seremonirom kan se ut. Pengene lot imidlertid vente på seg. Først i 2012 utlovte kulturminister Anniken Huitfeldt sju millioner i en støtteordning. Dette ble så økt til rundt ti millioner i 2014-budsjettet.

Det ble ingenting av lovfestingen. Og ikke så mye interesse for nye seremonibygg i kommunene heller, støtteordningen til tross. Da Solberg-regjeringen tok over i 2013 trappet de ned støtteordningen og i 2015 ble den avviklet. Begrunnelsen

VISJON: Eksempel på hvordan livssynsåpent seremonibygg kan være utformet, skisse av arkitektfirmaet Ihuga Arkitekter, presentert i HEFs seremonibrosjyre fra 2009.

HVA ER ET LIVSSYNSÅPENT SEREMONIROM?

Livssynsåpne seremonirom er verdige seremonirom som kan tilpasses alle tros- og livssynsretninger. Det skal ikke være noen faste elementer der som knytter rommet til en spesiell religion eller et spesielt livssyn. Andre navn på det samme er livssynsfleksible eller livssynsnøytrale seremonirom.

var lav interesse fra kommunene. Senere ble det mulig å søke støtte til dette via den generelle statlige støtteordningen til kulturbygg, men uten at nybyggingen har skutt fart av den grunn.

SUKSESS I MØRE OG ROMSDAL

Det har med andre ord vært vanskelig å få kommunene til å prioritere nybygging av livssynsåpne seremonirom. Human-Etisk Forbund har derfor lagt seg på en annen strategi også. Vi har allerede nevnt Buskeruds arbeid med å kartlegge eksisterende bygninger. Mange potensielle seremonirom ble kartlagt, men samtidig ble kommunene passivisert av at Human-Etisk Forbund gikk inn og tok regien.

Møre og Romsdal HEF valgte derfor en litt annen innfallsvinkel. I 2015 tok de kontakt med alle

kommuner i fylket, og ba dem på ulike vis kartlegge lokaler i kommunen som kan fungere.

Oppskriften ble en suksess. Flere kommuner satte ned egne kartleggingsutvalg, blant andre Ålesund, Sunndal, Sykkylven, Kristiansund, Fræna (nå Hustadvika), Ulstein og Stordal. Bare i gamle Fræna kommune, med rundt 10 000 innbyggere, fant det kommunale utvalget hele 17 lokaler som kunne brukes. I Ålesund vedtok bystyret enstemmig å inngå en langtidsleiekontrakt av lokalet «Avholdshjemmet» i sentrum, for å kunne bruke dette som et livssynsåpent seremonirom.

– Dette hadde ikke skjedd uten det gode arbeidet de gjorde i Buskerud, men vi fant ut at det var mye bedre hvis vi bad kommunene gjøre jobben selv. Da ble de ansvarliggjort, sier

KAMPANJE: I 2009 laget Human-Etisk Forbund en informasjonsbrosjyre om livssynsåpne (livssynsnøytrale) seremonirom «til inspirasjon og nytte for kommuner, politikere, sentrale myndigheter og media, og at det vil bidra til å sette nødvendig fokus på saken».

Bjørn Jacobsen, organisasjonsrådgiver på HEFs regionkontor i Molde.

Det har vært tilsvarende initiativ i en del andre kommuner, blant andre Bremanger og Nordfjord. Men noen storstilt HEF-satsing blant HEFs region- og lokallag har det ikke vært. På høstens landsmøte er livssynsåpne seremonirom en av tre kandidater til nytt satsingsområde for forbundet. Hvis det blir vedtatt, vil det selvsagt bli tatt et krafttak.

Uavhengig av dette skjer det imidlertid ting på dette området ulike steder. Tromsø fikk nylig et nytt livssynsåpent seremonirom, Sállir seremonihus, med en stor og en liten sal, som kan brukes både til bisettelser og til andre arrangement, som for eksempel vigsel. Og i Trondheim ser det også ut til endelig ut til å kunne bli et ordentlig seremonibygg på nye Charlottenlund gravlund.

LANGSOMT: Charlottenlund gravlund stod ferdig i 2020, plass til seremonirom har vært regulert siden 2015, men ikke et spadetak er tatt. Kirkevergen i Trondheim tror bygget er klart ved årsskiftet 2024/2025. FOTO: KENNETH T. KJELSNES

IHERDIG: Organisasjonsrådgiver Kenneth T. Kjelsnes i Human-Etisk Forbund i Region Trøndelag har jobbet med seremonirom-saken lenge, både som HEF-ansatt og som bystyrerepresentant i Trondheim. FOTO: HUMAN-ETISK FORBUND

– POLITISK PÅVIRKNING FUNGERER

I Trondheim sendte HEF e-post til formannskaps-politikerne. Da vedtok de å be kommunedirektøren finne penger til livssynsåpent seremonibyg.

TEKST: KIRSTI BERGH OG EVEN GRAN

Organisasjonsrådgiver Kenneth T. Kjelsnes i Human-Etisk Forbund tror det er en sammenheng mellom HEFs politiske påvirkningsarbeid og vedtaket i Formannskapet i Trondheim. I januar i år la rådmannen fram et forslag om at kommunen skulle

gå i dialog om Charlottenlund seremonirom med gravplassmyndigheten, som i Trondheim er Kirkelig fellesråd. Seremonirom på Charlottenlund gravlund har nemlig vært regulert siden 2015, men lite har skjedd. Selve gravlundens stod ferdig i 2019. HEF, som akkurat hadde

sendt en henvendelse til Kirkelig fellesråd med spørsmål om framdriften for seremonirommet, var misfornøyd med rådmannens uforpliktende forslag. Kjelsnes sendte på HEFs vegne en kortfattet e-post som oppsummerte hvorfor dette ikke var nok og at kommunen måtte legge press på fellesrådet. Kirkelig fellesråd har sitt eget budsjett, men får sine midler fra kommunen.

Da Formannskapet så behandlet saken ble det et helt annet vedtak enn rådmannens innstilling, der politikerne ba kommunedirektøren finne penger til sere-

monirom og få fortgang i byggingen.

– Jeg tror at vår direktehenvendelse til politikerne – der vi bidro med innsikt og kunnskap – var avgjørende for at det ble gjort et vedtak om at seremonirom skulle prioriteres. For det var ikke lagt opp til det fra rådmannens side, sier Kjelsnes, som har jobbet med denne saken lenge, både som organisasjonsrådgiver i HEF og som bystyrerepresentant. Faktisk var et budsjettforslag fra ham i 2018, grunnen til rådmannens innstilling i utgangspunktet: Han ville kvittere ut at kommunen hadde fulgt opp vedtaket.

Hva skjedde videre? Jo, Kirkelig fellesråd – som opprinnelig hadde satt av noen få millioner til prosjektering i investerings-

budsjettet for de kommende årene – har endret planene sine etter vedtaket i Formannskapet.

– Vi søker om 4 millioner for 2022, 30 millioner for 2023 og 45 millioner for 2024. Med god fremdrift og med tilgang til omsøkte midler, er da planen at seremonibygget vil være ferdigstilt for bruk rundt overgangen 2024/2025, forteller kirkeverge i Trondheim, Kjell Inge Nordgård.

– Vi er veldig glade for at vedtaket i kommunen har fått Kirkelig fellesråd til å få opp farta på dette, sier Kjelsnes, som understreker at seremonirommet har vært regulert i seks år og kunne allerede stått ferdig om viljen hadde vært til stede hele veien.

BER KOMMUNENE OVERTA GRAVPASSFORVALTNINGEN

I begynnelsen av året sendte Human-Etisk Forbund brev til alle kommuner i landet der de informerte om endringene i Gravplassloven som kom med den nye loven om tros- og livssynssamfunn (trossamfunnsloven) fra 2021. Endringene innebærer kommunen kan ta over forvaltningen av gravplassene hvis den ønsker – og det oppfordret Human-Etisk Forbund kommunene til å gjøre.

Tidligere hadde Kirkelig fellesråd en lovfestet rett til å utføre denne oppgaven, uten at kommunene kunne overprøve det. Selv om normalordningen fortsatt er at Den norske kirke har ansvaret for gravplassforvaltningen, er det helt opp til kommunen om den vil søke om å overta ansvaret. Og det uten at kirken har noen veto.

«Vi mener at Den norske kirke ikke bør ha eneansvaret for en fellesoppgave som gravplassforvaltning i dagens mangfoldige samfunn. Slike fellesoppgaver bør ligge til kommunen, som uansett har finansieringsansvaret. Vi vil derfor anmode kommuneledelsen om å ta initiativ til et vedtak i kommunestyret der dere ber om å overta ansvaret for gravplassforvaltningen. Et slikt vedtak vil styrke likebehandlingen mellom innbyggerne, og gjøre deres kommune til en foregangskommune når det gjelder likebehandling av tro og livssyn», heter det i brevet fra Human-Etisk Forbund.

Human-Etisk Forbund 65 år: Fra minoritet til «majoritet»

BEGYNNELSEN: Det begynte med Borgerlig konfirmasjon for de få, her Kristian Horn med konfirmanter på 1950-tallet. ARKIVFOTO

«HEF vil med tiden forsvinne – som en skumperle på havet.»

Dette stod på trykk som lederartikkel i avisen Morgenbladet 11. april 1956, to dager etter at Human-Etisk Forbund (HEF) ble stiftet. Internasjonalt vil mange i humanistiske kretser i dag, 64 år etter, mene at HEF er blitt en ekte perle. Trolig er dette humanistforbundet det største i verden, riktignok i forhold til folketallet. Likevel betyr snart 100 000 medlemmer kun litt under to prosent av Norges befolkning. Følgelig har de organiserte humanistene mye å strekke seg etter. Potensialet er enormt. I dag svarer kun 30 prosent av befolkningen at de tror på gud (Norsk Monitor 2020). De troende religiøse i Norge er blitt i mindretall. Utfordringen er at de ikke-troende er trege med å organisere seg.

Human-Etisk Forbund har gått fra å være en tung akademisk, liten klubb til å bli et respektert og mer folkelig livssynssamfunn. Spesialrådgiver Bente Sandvig i HEF har de siste årene vært med i flere offentlige utredninger om skillet mellom stat og kirke eller utvikling av religionspolitikk i Norge. Det er fruktene av mange års innsats for ryddig, prinsipiell tenkning i HEF. I tillegg har forbundet spilt en betydelig rolle i dialogarbeidet på det mangfoldige livssynsområdet de siste 20 årene.

En av årsakene til at HEF ble stiftet var den utbredte oppfatningen i Norge på den tiden at man bare kunne være et etisk, anstendig menneske som religiøs. «Moralen hadde kun ett sikkert forankringsspunkt, nemlig kristendommen», ble det hevdet. I dag er det selvfølgelig få som vil mene noe sånt.

En visjonær mann med bakgrunn både som predikant og som PR-arbeider, Levi Fragell, skal ha mye av æren for en voldsom medlemsvekst

som startet på slutten av 70-tallet. Han dro HEF mer i en aksjonistisk retning, riktignok til bekymring for noen av veteranene. Men uenighet stilnet raskt da medlemstallet skjøt i været. Det hjalp også at det fra 1981 ble bestemt at også Human-Etisk Forbund skulle få like mye offentlig støtte som det Den norske kirke fikk pr medlem. Millionene begynte etter hvert å strømme inn. I fjor mottok HEF 117 millioner kroner fra kommuner og stat. Kontor med utedo og medlemsarkiv i en skoeske er erstattet av moderne kontorer med elektroniske medlemssystemer og rundt 100 ansatte på landsbasis.

Også Den norske kirke skal ha æren for medlemsveksten i tidligere tider. Helveteslære, motstand mot kvinnefrigjøring og abort fikk mange til å melde seg ut av kirken – og etter hvert inn i HEF. Selvfølgelig i dag i det norske humanistforbundet er preget av at HEF var tidlig ute i kampen for kvinners frigjøring. I realiteten var nok ikke HEF så mye tidligere ute

enn kirken, men kom den likevel i forkjøpet. På samme måte, i kampen for de homofiles rettigheter var nok heller ikke HEF de fremste i frontlinjene.

Den norske kirke er i dag i stor grad ledet av liberale krefter. Både i kirken og i HEF erkjenner man at de har mange felles verdier. Samarbeid for å protestere mot undertrykkelse av minoriteter både i nærområder og internasjonalt skjer ofte. Oppfatningen av at HEF «alltid er imot kirken» er i ferd med å forsvinne. Mange nordmenn har tidligere hatt vanskeligheter med å oppfatte skillet mellom å motarbeide statskirkeordningen og trossamfunnet Den norske kirke.

Human-Etisk Forbund er seg bevisst at humanister er en del av mangfoldet i samfunnet. Forestillingen om at den norske staten bør bli «human-etisk» er blitt erstattet av arbeidet for en sekulær og livssynsnøytral stat og et samfunn som skal gjenspeile livssynsmangfoldet. Den sekulære staten skal sikre individers religionsfrihet.

Først i år 2000 ble prosessen med å skille stat og kirke i Norge startet. Mye henger igjen fremdeles, og den gamle kampsaken kan ikke avsluttes. Der det virkelig tette samarbeidet skjer mellom det offentlige og Den norske kirke, er på kommunenivået. Fremdeles arrangeres gudstjenester for elever i skoletida.

Humanister i Norge går nå fra å ha representert en minoritet som i mange år er blitt diskriminert av det offentlige – til å innse at ikke-troende nå faktisk er en majoritet. I tråd med den prinsipielle ryddigheten som har preget HEF, bør man forlange at HEF i fremtiden også står opp for religiøse minoriteter dersom de blir diskriminerte.

JENS BRUN-PEDERSEN

Pensjonert pressesjef i Human-Etisk Forbund

49% HUMANISTER

Nå er Norges mest utbredte livssyn «det human-etiske eller humanistiske livssyn uten noen bestemt gudstro».

TEKST: EVEN GRAN

En undersøkelse gjort av Kantar, på oppdrag fra Human-Etisk Forbund (HEF), svarer 49 prosent at det livssynet som ligger nærmest deres eget er «det human-etiske eller humanistiske livssyn uten noen bestemt gudstro». Litt færre, 42 prosent, svarer «det kristne livssyn». De øvrige svarer «andre religioner» eller vet ikke.

Tallene er omtrent uendret siden forrige gang samme spørsmål ble stilt, i 2016.

Det er klare forskjeller mellom generasjonene. Blant de to yngste aldersgruppene har «det kristne livssyn» 30 prosent oppslutning, mens 56 prosent oppgir dette blant de over 60 år. Samme fordeling er det mellom Oslo og omegn og resten av landet. Blant folk som bor i Oslo og omegn og samtidig er under 30 år, oppgir 58 prosent et human-etisk livssyn uten en bestemt gudstro.

330 000 TROR DE ER MED

Utvalget er også spurt om de er medlem i et tros- og livssynssamfunn, og i så fall hvilket. Her svarer 58 prosent at de er medlem av Den norske kirke, mens 42 prosent svarer at de er medlem av HEF.

I realiteten er 69 prosent av befolkningen medlem i Den norske kirke. Ifølge undersøkelsen oppgir 11

prosentpoeng av disse at de ikke er medlemmer av kirken, selv om de i realiteten er det.

For HEF er det motsatt. Her sier mange flere at de er medlem enn de som virkelig er det. Det er egentlig bare 1,86 prosent av befolkningen som medlem i HEF, mens 42 prosent svarer at de er det i undersøkelsen.

Hvis vi oversetter dette til rene tall, tyder undersøkelsen på at 6,14 prosent av befolkningen (over 330 000 personer) tror de er medlem, mens de egentlig ikke er det.

LANDSKAP I ENDRING

– Dersom alle som tror de er medlemmer hos oss melder seg inn, vil vi mer enn fire-doble medlemstallet vårt, sier generalsekretær i HEF, Trond Enger.

At rundt halvparten av befolkningen deler forbundets humanistiske livssyn, viser en tydelig samfunnsendring, mener generalsekretæren.

– Når vi nå skal lage tros- og livssynspolitikk for fremtiden er det de unge vi må tenke på. Hvilke forventinger har de for eksempel til livssyns-åpne seremonirom når de skal gifte seg eller gravlegge nær familie? Å møte dette stadig voksende livssynsmangfoldet tror jeg blir viktig for både oss og andre tros- og livssynssamfunn fremover, sier Enger.

SINA ER NY LEDER I HUMANISTISK UNGDOM

HUs nye leder har vært organisasjonsmenneske hele livet. Sitt første styreverv fikk hun som tiåring.

TEKST: KIRSTI BERGH

– Jeg vil bli leder i HU fordi organisasjonen nå trenger å fokusere på rekruttering og lokallagene. Spesielt etter dette korona-året trenger vi å styrke lokallagene og gjenskape de møteplassene vi hadde før korona, fortalte Sina Inngjerdingen i forkant av Humanistisk Ungdom landsmøte i mai, der hun var innstilt som ny leder. Hun overtok som leder for Human-Etisk Forbunds ungdomsorganisasjon etter Øistein Sommerfeldt Lysne.

Den 21-årige lærerstudenten fra Skarnes i Innlandet har vært organisatorisk nestleder i Humanistisk Ungdom siden januar 2020. Det å ha hatt et særskilt ansvar for organisasjonen i denne perioden har ikke avskrekket henne, selv om HU i likhet med andre ungdomsorganis-

asjoner har slitt under korona og lokallag er blitt nedlagt.

Inngjerdingen har vært organisasjonsmenneske hele livet: Sitt første styreverv fikk hun som tiåring i 4H. Seinere har hun vært med i elevråd, i alle ungdomsorganisasjoner hun har fått interesse for, blant dem Natur og Ungdom og Solidaritetsungdommen – og i Norges jeger- og fiskerforbund. Det siste riktignok gjennom å ta jegerprøven på videregående – «bare fordi jeg kunne». Hun synes det er kjedelig å ikke gjøre noe – derfor gjør hun mye.

Tross korona ble det også startet to nye lokallag i løpet av 2020, så som «optimistisk pessimist» har Inngjerdingen tro på at det blir bra. Og når du leser dette, har det forhåpentligvis vært sommerleir for HU uten for mange koronarestriksjoner.

FOTO: HUMANISTISK UNGDOM/SINDRE BLICHER LARSEN

Sentralstyret i HU består etter landsmøtet i tillegg av: Daniella Ingebretsen Widerøe, organisatorisk nestleder, Rebecca Ponce, politisk nestleder, Liviu-Andrei Taran, Martine Sørensen, Caroline Sofie Frevig, Maja Solerød, Kristina Elizabete Timmerman Williamson, Oliver Johan Finden, Jens-Fredrik Huser Andersen og Kaja Bokwa Pedersen.

Human-Etisk Forbunds landsmøte 2021:

CHRISTIAN LOMSDALEN INNSTILT SOM NY LEDER

Styreleder Tom Hedalen, som har sittet siden 2013, gir seg på årets landsmøte 24.–26. september. Nåværende nestleder Christian Lomsdalen ligger an til å ta over, etter å ha blitt innstilt på topp av valgkomiteen.

Lomsdalen har sittet i sentralstyret (da hovedstyre) siden 2017, men har hele tiden vært veldig aktiv også lokalt i Bergen, der han bor og jobber som lektor. I tillegg til å være styremedlem av lokallaget er han blant annet også medlem av konfirmasjonsutvalget og kursleder.

– Jeg ønsker å bidra til å skape et mer synlig og tydelig Human-Etisk Forbund, som i større grad kan bidra til å starte toneangivende debatter heller enn å reagere

på andres initiativer. Human-Etisk Forbund, med en medlemsmasse på over 100 000 medlemmer, burde ha store muligheter for dette, sier Lomsdalen. Les kommentaren hans på fritanke.no.

På de følgende plassene i valgkomiteens innstilling finner vi: som nestleder Anveig Bjordal Halkjelsvik (Møre & Romsdal regionlag); som styremedlemmer Hilde Dybwad (Nordland regionlag), Haakon Gunleiksrud (Trøndelag regionlag), Nina Fjeldheim (Akershus regionlag), Martin Lerstang Mikkelsen (Telemark regionlag – ny); som varamedlemmer Therese Gedde (Buskerud regionlag) og Kjetil Sørensen (Finnmark regionlag) – begge to nye.

FOTO: MONICA JOHANSEN

NORGE: Også i Oslo var budskapet synlig. Oslo lokallag tok del i den internasjonale kampanjen gjennom boards flere steder i byen, som t-banestasjoner og Oslo sentralstasjon. Foran skjermen utenfor sistnevnte poserer organisasjonsrådgiver Irene Kosberg Skagestad, styremedlem Sigrid Strætkvern, varamedlem Anniken Fleisje og styreleder Roar Johnsen. Human-Etisk Forbund i Oslo har tradisjon for å markere Pride og gå i Pride-paraden.

POLEN: 12 store og 13 medium billboards i 10 store og 12 små polske byer, og 3 digitale «metroboards» på Warszawa sentralstasjon, danner grunnlaget for årets pridekampanje fra den internasjonale humanistbevegelsen.

KAMPANJE MOT HAT

Sammen med sin søsterorganisasjon Kazimierz Lyszczyński Foundation og Humanists International lanserte Human-Etisk Forbund i juni – Pride-måned – kampanjen «Du trenger ikke hate», en kampanje mot religiøst motivert hat. Materiellet er enkelt og tydelig, fordi budskapet er enkelt: Du er ikke forpliktet til å hate, selv om du kan.

Kampanjen hadde allerede før lansering fått reaksjoner – både design og plassering måtte flere ganger omgjøres da samarbeidspartnere fryktet anmeldelse etter den polske straffelovens paragraf 196 – som forbyr det å fornærme religiøse følelser. Polen er blant de europeiske landene hvor blasfemi-lovgivning fremdeles benyttes aktivt for å kneble kritiske stemmer. Selv om loven ikke nevner noen bestemt religion, er den i praksis bare blitt brukt mot kritikere av katolisismen og Den katolske kirkes makt.

Parallelt med etableringen av 100 LHBT-frie soner, mottar LHBT-personer hatytringer fra kirkehierarkiet, hvor de blir kalt for «regnbuepesten». Humanistbevegelsen jobber for å få frem at homofil kjærlighet ikke er en ideologi, som flere maktpersoner i Polen påstår. Dette handler om faktiske menneskers grunnleggende rettigheter.

POLITISERTE «FAMILIEVERDIER»

Stadig oftere finner konservative, religiøse nettverk og populistiske politikere sammen og samarbeider om å innskrenke grunnleggende friheter og rettigheter i Europa. Human-Etisk Forbund ser med stor uro på denne tendensen, som også viser i Norge. Såkalt kristne «familieverdier» brukes stadig oftere i politisk sammenheng, for å utdefinere meningsmotstandere, og utfordre eksisterende friheter og rettigheter. På denne måten krymper rommet for politisk meningsutveksling, og

grunnleggende menneskerettigheter trues.

Økningen i religiøst motivert diskriminering rammer særlig minoriteter som LHBT-personer, ateister og ikke-troende; kunstnere og akademikere; men også kvinners frihet generelt, da retten til abort utfordres mange steder. Vi ser særlig skarp ordbruk, lovforslag og tiltak som forverrer kvinners situasjon i Ungarn, Polen, Litauen og Tyrkia. Abortsaken brukes ofte som brekkstang i diskusjoner rundt retten til seksualundervisning, prevensjon og skilsmisse.

I Polen har alliansen mellom politikere og kirke de siste årene ført til en massiv økning i kirkens makt over vanlige folks liv. Polske kvinner har mistet abortrettigheter og dermed rettigheten til å bestemme over egen kropp.

– Humanistbevegelsen har en forpliktelse til å heve stemmen når statsledere misbruker religion for å skape aksept for holdninger som innskrenker friheten til mennesker, sier generalsekretær i Human-Etisk Forbund, Trond Enger.

ENGASJERT: HEFs nyeste studenthumanist, Else Werring, har lang erfaring med filosofiske samtaler, alt fra filosofi med barn til dødskafe og sorggrupper. FOTO: IHNE PEDERSEN

NORGES TREDJE STUDENTHUMANIST

Oslo-studentene har fått en ny, fremoverlent lytter de kan lette hjertet til.

TEKST: EMILIE HESSELBERG, KOMMUNIKASJONSRAÐGIVER I HUMAN-ETISK FORBUND

For ikke mange måneder siden var Oslos første studenthumanist, Else Werring, selv student ved Universitetet i Oslo. Der gjorde hun ferdig sin tredje mastergrad. Werring har et langt liv med studier bak seg. Litteratur, filosofi og språk har opptatt henne, og det har ført til mange ulike jobber. Nå har hun, ifølge seg selv, fått drømmejobben. – Jeg føler meg nært på studentenes verden. Jeg er en «grublete» person som aldri helt har sluttet å undre meg. Derfor er dette en drømmejobb. Jeg får brukt fagene og erfaringen min på en livsnær og konkret måte.

Når Werring blir bedt om å beskrive seg selv bruker hun ordet

motsetningsfylt. På den ene siden er hun spontan, skravlete og elsker Netflix og fjas. På den andre siden kan hun være tung, søkende og opptatt av døden. Likevel er åpenhet alltid et stikkord for 43-åringen.

– Jeg lar meg engasjere i samtalen, noe som oppstår naturlig fordi jeg er veldig glad i og interessert i mennesker. Når studentene kommer for å ha en samtale med meg vil jeg derfor lytte med åpent sinn på hva de har å si.

LAVTERSKELTILBUD

Werring er Norges tredje studenthumanist. Fra før av har Human-Etisk Forbund ansatt Lone Ellingvåg Knutsen i Volda og Emma Skjølberg i Trondheim. Alle tre er en del av forbundets satsning på livsveiledning.

En studenthumanist er et medmenneske som kan hjelpe studenter å sette ord på og forstå bedre hva som skjer i livene deres. Oslos studenter kan komme for samtale dersom de har opplevd noe vanskelig eller hvis de bare vil lufte

tankene. Selv er Werring opptatt av verdien i et lavterskeltilbud.

– Hvis du har ett eller annet som du går og tenker mye på, og som du er alene om, bare si det høyt til noen, til nesten hvem som helst. Jeg håper at jeg kan være denne «noen». Kanskje blir det lettere å komme til meg med noe som ikke er tenkt ferdig ennå, enn å gå til en helseinstans og si «jeg har et problem».

Tjenesten med studenthumanist er et supplement til velferdstilbudet ved utdanningsinstitusjonen, og selv om studenthumanisten ikke er helsepersonell kan hun godt snakke om helseproblem.

– Eller så kan vi sammen finne ut hvem man bør snakke med. Det er forebyggende å snakke sammen, og aldri farlig.

Werring skal ha fast kontorplass én dag i uken på Universitetet i Oslo og to dager i uken på OsloMet.

Du kan lese mer om humanistisk livsveiledning og studenthumanist-tjenesten på human.no og fritanke.no.

FOTO: HUMAN-ETISK FORBUND/CHARLES PETTERSON

Humanehtalaš: Snart kan humanistiske konfirmanter få kursbevis på nordsamisk. Elen Kristine Petterson ble konfirbert humanistisk i Vads i 2018.

Humanehtalaš lihttu

Human-Etisk Forbund har fått nordsamisk navn!

Landsstyret i Human-Etisk Forbund fattet 6. juni enstemmig det historiske vedtaket etter forslag fra Human-Etisk Forbund Finnmark.

Blant dem som er svært fornøyde er regionlagsleder i Finnmark, Øystein Røsland.

– Synliggjøringen av samisk språk og kultur er viktig. Et samisk navn er et helt tydelig og konkret uttrykk for respekt og likeverd. Slik kan vi vise at det er plass og rom for alle i Human-Etisk Forbund.

Det er også første gang Human-Etisk Forbund har vedtatt å ha seremonimateriell på et samisk språk.

– Vi har jevnlig samiske navnebarn og konfirmanter. Nå vil de kunne få navnetavler og kursbevis på nordsamisk. Det tror vi de vil sette pris på. Seremoniene er noe av det viktigste vi driver med, og nå tar vi det samiske inn i seremoniene våre, sier Røsland.

Hele vedtaket fra landsstyret i Human-Etisk Forbund:

«Landsstyret vedtar følgende nordsamiske navn på Human-Etisk Forbund: Humanehtalaš lihttu. I tillegg ber landsstyret generalsekretæren sørge for at HEF tilbyr informasjon på våre nettsider om forbundet generelt og om våre seremonier, samt navnetavler og kursbevis på nordsamisk.»

FOTO: EVA GRØNDAL/GRØNDAL FOTO

Godt gift i grotte på Svalbard

– Dagfinn har alltid sagt at han skal gifte seg i scooterdress, så da ble jo den drømmen oppfylt!

Linda og Dagfinn fra Tønsberg ble viet humanistisk i en grotte under Longyearbreen på Svalbard i april i år. Planene ble pandemiutsatt et par ganger, før det gikk i orden.

– Det var et skikkelig opplegg på bryllupsdagen. Først kjørte vi snøscootere fra Longyearbyen frem til breen. Ved breen var det et lite hull i bakken med en stige ned til vårt seremonilokale.

Hele brudefølget klatret ned for å delta i en feiring av kjærligheten i matchende scooterdresser, hodelykt og med gåsunger som brudebukett. Minus 3,5 grader virket varmt sammenlignet med 14 minusgrader og vinden som herjet på utsiden av grotten.

Vigselen stod Erik Anddal Hofsten for. Han har vært vigsler i Human-Etisk Forbund i over 15 år. Da spørsmålet om Svalbard-vigsel kom, var han ikke i tvil.

– Det er alltid spennende med de spesielle oppdragene, og jeg bruker gjerne av min tid på å være en del av opplevelsen for paret. Jeg har vært på mange flotte vigselsteder, men grotte var noe nytt.

Etter seremonien ble det bryllupsmiddag i form av Real Turmat, kaffe og skolebolle.

NY NORSK PRAKTIKANT I HUMANISTS INTERNATIONAL

FOTO: SEIF ZAKARIA

Seif Zakaria (24) er Human-Etisk Forbunds nye praktikant i Humanist International i London. 17. juni var han på plass i verdensbyen og «The Foundry», der det humanistiske verdensforbundet holder til (bildet).

Zakaria har en bachelor i Statsvitenskap fra Universitetet i Agder, hvor han også tilbrakte et semester som student ved «Sciences Po Toulouse», instituttet for politiske studier ved det nesten åtte hundre år gamle universitetet i Toulouse. I tillegg har han vært engasjert som kursleder i

Humanistisk konfirmasjon og hatt flere kurs de siste par årene.

Zakaria sier han søkte stillingen fordi han synes tanke- og ytringsfrihet er viktig å kjempe for.

– Jeg vet fra egen erfaring at det å være fri til å kunne uttrykke seg er vesentlig for å leve lykkelig. Det å kunne kritisere mektige institusjoner, mennesketanker og religioner er en sentral del av ytringsfriheten – og en nøkkel til fremskritt for menneskeheten.

Nettkurs om det humanistiske livssyn

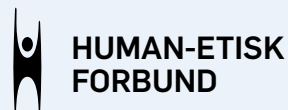
I høst lanserer Human-Etisk Forbund (HEF) et nettkurs som gir en grundig innføring i humanismen. Kurset utforsker hva det kan være å ha et humanistisk livssyn. Du vil ikke finne noen «absolutte sannheter», det er ikke nødvendigvis slik at alle humanister er enig med hverandre om hva som er den riktige «humanistiske» holdningen i ethvert spørsmål. Likevel er humanister enige om mye. Det er denne brede enigheten det siktes til når kurset forklarer hva humanismen står for.

Generalsekretær i HEF, Trond Enger, er svært fornøyd med å kunne tilby et slikt kurs:

– For første gang kan vi tilby en grundig gjennomgang av hva livssynet vårt står for, det er jeg skikkelig stolt av! Jeg er sikker på at det vil være lærerikt enten du allerede definerer deg som humanist, eller om du kun kjenner til humanismen, men er interessert i å vite mer.

Nettkurset består av seks deler, både tekster og videofilmer der du møter ulike humanister, blant annet Didrik Söderlind og Lone Ellingvåg Knutsen, sistnevnte er en av forbundets studenthumanister.

Det vil ta omkring 16 timer å gjennomføre og skal være åpent for alle interesserte.

HOVEDKONTOR

Brugata 19,
Postboks 9076 Grønland
0133 Oslo
Tlf 23 15 60 00
human@human.no

For mer informasjon:

www.human.no
facebook.no/humanetiskforbund

AVDELINGSKONTORER

NORD

Nordland - nordland@human.no

Troms - troms@human.no

Finnmark - finnmark@human.no

MIDT

Tlf 73 80 64 80
Trøndelag - trondelag@human.no

Møre og Romsdal -
moreogromsdal@human.no

Hedmark - hedmark@human.no

Oppland - oppland@human.no

VEST

Tlf 488 98 300
Rogaland - rogaland@human.no
Hordaland - hordaland@human.no
Sogn og Fjordane -
sognogfjordane@human.no

ØST

Tlf 23156060
Akershus - akershus@human.no
Oslo - oslo@human.no
Østfold - ostfold@human.no

SØR

Tlf 33 31 32 05
Buskerud - buskerud@human.no
Vestfold - vestfold@human.no
Telemark - telemark@human.no
Agder - agder@human.no

For kontortider, besøksadresser m.m.
– se human.no

Kan du inspirere og utfordre ungdom?

BLI KURSLEDER FOR KONFIRMANTER!

SØK NÅ

Du får

Trening i å lede en gruppe
Erfaring med å jobbe med ungdom
God faglig opplæring
Honorar

human.no/kursleder

Returadresse:
Human-Etisk Forbund
Boks 9076, Grønland
0133 Oslo

HUMANIST FORLAG

Erle Marie Sørheim

KARIKATURENES HISTORIE.

Fra hulemalerier til Charlie Hebdo

Kr 284 for HEF-medlemmer (ord. pris 379)

Verdens eldste karikaturtegning er rundt 15 000 år gammel. I dag er karikaturen en truet kunstart – i internasjonal presse ser vi en tendens til at satiretegningene kuttes ut. Frykten for kraftige reaksjoner er blitt stor. Hvorfor faller det oss så naturlig å skape satire, og hvorfor kan den provosere mer enn tusen ord?

I denne boka går Erle Marie Sørheim gjennom historien, fra hulemaleriene og frem til vår egen tid, i jakten på karikaturtegningens essens. Dette er historien om verdens første satiretegning, om hvorfor demokratene har et esel som symbol – og om hvordan det å sette Muhammed-karikaturene på trykk kan være et spørsmål om liv og død.

Boka inneholder intervjuer med blant andre Jyllands-Postens kulturredaktør Flemming Rose og Charlie Hebdos redaktør Riss, som overlevde attentatet 7. januar 2015 ved å spille død.

ERLE MARIE SØRHEIM (f. 1982) er forfatter og kritiker. Hun har en master i Theodor W. Adornos etikk og estetikk og har et sterkt engasjement for tegneserier og visuell formidling. I 2015 var hun med å starte tegneserienettstedet Empirix.no sammen med serieskaperne Håvard. S. Johansen og Kristoffer Kjølberg.

FOR Å BESTILLE BOKEN SE KUPONGEN PÅ **SIDE 73** ELLER GÅ TIL www.humanistforlag.no